

P.V.

1

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

4

ANUL XXXVI 1986

C U P R I N S U L

Anul XXXVI, nr. 4

iulie—august 1986

Redacția : Prinos la zestrea înaintașilor. — — — — — 3

DOLIUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Trecerea la cele veșnice a Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin. 6

STUDII

Pr. dr. DUMITRU MEGHEȘAN : Sfințenie și îndumnezeire în Teologia ortodoxă. — — — — — 8
 Prof. DAN NEGRESCU : Urmașii întiiului chemat. — — — — — 21
 Pr. CONSTANTIN I. OLARIU : Despre rudeniile Domnului. — — — — — 27
 ADRIAN-ANDREI RUSU : Mănăstirea Cerna. — — — — — 34
 Prof. FLORIAN I. GOGA : Diaconovici Loga — o familie de cărturari români. — — — — — 45

AMVONUL PREOȚILOR

Prot. ION BUNEA : Măreția Maicii Domnului. — — — — — 59
 Pr. EUGEN IANCU : Renașterea spirituală. — — — — — 61
 Prot. dr. GHEORGHE LIȚIU : Și iată s-a făcut noapte. — — — — — 63
 Pr. prof. SORIN COSMA : Cuvînt de învățătură despre lăcașul sfințit de închinare. — — — — — 65

PROBLEME PASTORALE ȘI LITURGICE

Pr. prof. NICOLAE MORAR : Alte aspecte nefirești în slujirea liturghiei. — — — — — 70

ANIVERSĂRI

Pr. ILIE SÂRBU : 23 August — sărbătoarea națională a poporului român. — — — — — 73

URME DIN TRECUT

Prof. DIMITRIE STOI : Enigma simbolului heraldic de la mănăstirea Hodoș-Bodrog. — — — — — 77
 Pr. GHEORGHE NAGHI : Episcopul Nicolae Popea împotriva dualismului austro-ungar. — — — — — 83

EVOCĂRI

Prot. dr. MARCU BĂNESCU : Lacrima schimnicului din Valea Godinovei. — — — — — 94

TREpte ALE DEZVOLTĂRII PATRIEI

Importantă premieră tehnică. Prestigioase realizări. Noutăți în construcțiile de mașini. Omologarea unui utilaj complex. Tip nou

MITROPOLIA BANATULUI

4

iulie—august 1986

ANUL XXXVI

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte : I. P. S. NICOLAE, Mitropolitul Banatului.

Vicepreședinte : P. S. TIMOTEI, Episcopul Aradului, Ienopolei și Iălmăgiului.

Membri : Preot ILIE MAIER vicar administrativ la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului.
Preot FLOR TEODORESCU, vicar administrativ la Episcopia Aradului.
Preot PETRU DOROBANȚU, consilier la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului.
Preot IOVA ZAHARIA, secretar la Episcopia Aradului.
Preot SORIN COSMA, profesor la Seminarul teologic din Caransebeș.

Redactor : Arhidiacon dr. SILVIU ANUICHI.

Redacția și Administrația : Arhiepiscopia ortodoxă română, 900 Timișoara I, bd. Victoriei nr. 7. Cont virament BNRSR, filiala Timișoara, nr. 45.10.8.192.

PRINOS LA ZESTREA ÎNAINȚAȘILOR

La sfîrșitul lunii lui „Cuptor“, cînd razele dogoritoare ale soarelui făceau ca roadele plaiurilor noastre natale să dea în pîrg, a trecut în veșnicie cel ce a fost Prea Fericitul Patriarh Iustin, cel de al patrulea întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române. A fost un monent firesc de tristețe, de durere, trăită și resimțită de toți cei ce dăduiesc Biserica noastră strămoșească, slujitori ai altarelor și credincioși, pentru pierderea celui aflat timp de mai bine de nouă ani la cîrma destinelor ei. În același timp a fost un moment de bilanț, de rememorare, știind că viața patriarhului dispărut de curîndse depănase pe caietul nesfîrșit al vremii, ca o verigă de legătură între trecut și viitor, pe linia continuității neîntrerupte a suflării românești de pe străvechile noastre meleaguri.

Patriarhatul celui intrat recent în nemurire s-a desfășurat în cei mai glorioși ani ai României socialiste contemporane, cînd întreaga noastră țară traversează ritmurile unei ascensiuni fără precedentă și termeni de comparație spre culmile civilizației și progreului, cînd întregul nostru popor aflat într-o unitate de monoli în jurul Conducătorului său iubit, Președintele Nicolae Ceaușescu, își dezvoltă aptitudinile și energiile creatoare pentru prosperitatea și fericirea tuturor deopotrivă. Deceniul acesta, la fel ca cel precedent, coincide cu afirmarea multilaterală a patriei în toate sectoarele de activitate, pe plan intern și extern, ridicînd ștacheta prestigiului internațional al României la cote ce fac obiectul admirației tuturor celor ce și-au dorit să ne cunoască. Niciînd istoria noastră nu a înregistrat o salbă întreagă de realizări atît de mărețe într-un răstimp atît de scurt, niciodată ritmurile dezvoltării n-au cuprins în mod egal întreaga arie a țării, ca în zilele noastre. Maiestose fabrici și uzine, puternice centrale termo și

hidroelectrice, impresionante combinate agroindustriale,, impozante edificii destinate culturii și sănătății populează toate așezările patriei — fruct al inteligenței și muncii entuziaste a tuturor fiilor pământului românesc, egali și înfrățiți întreolaltă, constituiți într-o minunată societate în care vrajba și discriminările de orice natură și nuanță, de altă dată, au fost uitate pentru totdeauna.

În acest ansamblu înălțător de viață și faptă, Biserica noastră dreptmăritoare a continuat și continuă să-și împlinească misiunea, mereu contemporană credincioșilor ei, ca parte a marii familii a țării, în permanentă fidelitate față de patria și poporul în care a odrăslit, la fel de sensibilă ca întotdeauna la exigențele și aspirațiile celor ce o compun, ca și a întregii noastre obști românești. Împreună cu celelalte culte religioase din țară, Biserica Ortodoxă Română a continuat, cu mijloacele ei, să sprijine, să stimuleze vasta operă de edificare a patriei în drumul ei spre noi zări de lumină, participînd ea însăși, prin clerul și credincioșii ce o compun, la tot ceea ce se face pentru continua ei înflorire, la eforturile depuse, la scară națională și internațională, pentru făurirea unei păci reale și trainice pe întreaga planetă, a unei lumi mai bune și mai drepte.

Așa cum sugeram la începutul acestor rînduri, chipul patriarhului Iustin se înscrie pe traiectoria neîntreruptă a istoriei Bisericii Ortodoxe Române de aproape două milenii, preluînd un bogat tezaur de zestre făurită de înaintași, care i-a inspirat permanent înalta misiune sacerdotală la care a fost chemat, și din care s-a adăpat ca dintr-un nesecat izvor de apă vie, spre a o face să rodească în continuare și a o lăsa urmașilor ca o moștenire de tot mai mare preț. Tradițiile, atît de scumpe nouă tuturor, de luptă pentru libertate, pentru independența și unitatea neamului — idealuri pe altarul cărora și-a adus prinosul ei de jertfă și Biserica noastră dreptmăritoare — au fost o constantă determinantă pentru structura personalității sale. La fel ca predecesorii săi la cîrma Bisericii, fericitul întru pomenire patriarh Iustin a fost un adevărat ierarh — patriot, un strălucit exemplu de dăruire și identificare totală cu destinele păstoriiților săi, ale poporului și țării care i-a dat naștere. Slujirea Bisericii și păstrarea cu sfințenie a comorilor ei de învățătură și viață s-au împletit în personalitatea sa proeminentă

cu o înflăcărată iubire de neam, cu profunda sa implicare în procesul de dezvoltare a țării, de apărare a independenței și suveranității României noastre socialiste, a cuceririlor harnicului nostru popor. Teolog erudit, conturat sub rigoarea catedrei universitare pe care a ilustrat-o anterior cu maximă competență, el a fost deopotrivă un încercat conducător și păstor bisericesc, un iscusit gospodar, un spirit ecumenist cu rară capacitate de cuprindere pusă în slujba unității creștine, un dirz luptător pentru pace, colaborare și înfrățire între oameni și popoare.

În viața noastră religioasă, „deceniul patriarhului Iustin“ definește o epocă de progres și bunăstare, de cultivare ascendentă a valorilor trecutului, de adâncire a învățaturii și scrisului teologic, dar și de ancorare mai vie a Bisericii în misiunea ei de slujire a credincioșilor, a poporului și țării căreia îi aparține, a ecumenismului și păcii în lumea întreagă — toate grație razelor benefice care se reflectă și asupra Bisericii, sub maiestuoasa cupolă a României socialiste contemporane. În climatul de autentică libertate religioasă instaurat în patria noastră, patriarhul de fericită pomenire s-a străduit să adâncească bunele relații de respect reciproc și înțelegere frățească între cultele din România, contribuind prin aceasta la sprijinirea efortului general spre progres al întregului nostru popor, la afirmarea și consolidarea tot mai puternică a unității noastre naționale. Exemplul și îndemnul său au fost urmate, la toate nivelele, de toți ierarhii, clericii și credincioși Bisericii noastre strămoșești, care împreună cu slujitorii și credincioșii celorlalte culte din țară constituie astăzi „modelul românesc“ de conviețuire și întrajutorare reciprocă, un strălucit exemplu de conviețuire între naționalități, de osmoză sufletească și unitate indestructibilă, dinamică, întru slujirea patriei — aceeași mamă bună pentru toți fiii ei. În anii de arhipăstorire ai patriarhului Iustin, Biserica noastră a devenit membră a Frontului Democrației și Unității Socialiste, la fel ca celelalte culte religioase, constituind o altă expresie, la fel de pregnantă, a conlucrării și unității, tot în acești ani au avut loc și primele trei Adunări ale cultelor religioase din țară pentru dezarmare și pace, cu numeroși invitați din străinătate, ale căror lucrări au fost prezidate de întiiistătătorul trecut nu demult la cele veșnice. Pe linia acelorași năzuințe, în Marea

Adunare Națională, în care a fost ales deputat în toate legislaturile începînd cu anul 1961, în Consiliul Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, și oriunde a fost necesar, patriarhul Iustin a reprezentat vrerea și năzuințele slujitorilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, dovedind mereu însuflețire patriotică și implicare constantă în procesul de dezvoltare a țării.

În planul vieții bisericești interne, o binecuvîntată înmulțire a roadelor duhovnicești s-a așternut pe aria întregii noastre patriarhii, la nivelul tuturor eparhiilor și unităților lor subordonate care le compun. Reinnoirea și primenirea lăcașurilor noastre de închinare, de enorie și monastice, a mers paralel consolidării vieții bisericești, a unității în credință; formarea viitorilor slujitori ai altarelor în așezămintele de cultură și educație teologică a cunoscut aceleași ritmuri ascendente imprimate deopotrivă și scrisului teologic, ilustrat în apariția a numeroase volume, manuale de teologie, albume și pliante, lucrări de erudiție teologică, deopotrivă cu cele destinate masei largi a credincioșilor. Grație patriarhului Iustin de fericită pomenire, s-a inițiat o vastă lucrare de traducere și tipărire a operelor dascălilor Bisericii, pînă acum destul de greu accesibile cititorilor, prin care Ortodoxia românească a fost conectată direct la izvoarele patristice, puse de acum la dispoziția tuturor celor doritori de studiu.

Arhipăstoria patriarhului Iustin s-a reflectat și în creșterea reputației Bisericii Ortodoxe Române peste fruntariile țării, în lumea ortodoxă și în afara ei, în mediile organizațiilor și organismelor religioase internaționale. Apărător hotărît al dreptei credințe, fericitul întru pomenire s-a străduit pentru continua înviare și adîncire a contactelor interortodoxe, a dialogurilor bilaterale și multilaterale pentru pregătirea Sfintului Marelui Sinod Ortodox, întruniri în care cuvîntul Bisericii Ortodoxe Române a devenit mereu mai ascultat, mai respectat, mai stimat. Același prestigiu în creștere s-a reflectat și în mișcarea ecumenică, în organizațiile bisericești internaționale — Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene și Conferința Creștină pentru Pace — personalitatea patriarhului Iustin, de adevărate dimensiuni ecumenice, punîndu-și pecetea în scrutarea și ela-

borarea unor noi căi, forme și metode de apropiere, de cunoaștere și deschidere reciprocă, în optica restituirii treptate a vechii unități creștine și a instaurării unei trainice păci mondiale.

Păstorirea patriarhului Iustin de fericită pomenire este un prinos adăugat la zestrea înaintașilor, din care am schițat doar câteva aspecte. Restul îl va face istoria atunci când îi va stabili locul definitiv în șirul personalităților de frunte ale Bisericii noastre strămoșești.

Redacția

DOLIUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

TRECEREA LA CELE VEȘNICE A PREA FERICITULUI PĂRINTE PATRIARH IUSTIN *

În ziua de 31 iulie 1986, la orele 4 dimineața, a trecut la cele veșnice cel care s-a aflat aproape un deceniu la cirna destinelor Bisericii Ortodoxe Române — Prea Fericitul Părinte Patriarh dr. Iustin Moiescu.

Sosită pe neașteptate, vestea aceasta a umplut de tristețe sufletele ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii noastre strămoșești, adormitul în Domnul întruchipînd în ființa sa cele mai autentice trăsături de părinte și conducător bisericesc. Patriarhul Iustin va rămîne în amintirea celor care l-au cunoscut nu numai prin statura sa falnică, pe care n-au putut să o încovoieze anii ce s-au adăugat, ci mai ales prin noblețea sufletului său și înțelepciunea cu care a știut să chivernisească treburile bisericești.

Pururea pomenitul patriarh Iustin s-a născut în ziua de 5 martie 1910, în satul Cindești din fostul județ Muscel, din părinții Ioan și Maria Moiescu. Tatăl său, învățător, a decedat pe front în timpul primului război mondial, fapt ce a atras după sine suferințe și lipsuri în sinul familiei rămase fără sprijin.

Înzestrat cu alese daruri, tînărul Iustin s-a remarcat încă din primii ani de școală ca un element excepțional. După absolvirea ciclului elementar, s-a înscris în toamna anului 1921 la liceul „Dinicu Golescu” din Cîmpulung-Muscel, de unde în toamna anului următor a trecut ca bursier la seminarul teologic „Patriarhul Miron” al orfanilor de război, din același oraș. S-a făcut, astfel, început unui drum pe care cel menit să fie într-o zi întîistătătorul Bisericii neamului său l-a parcurs cu consecvență și dăruire de sine.

---

* După reportajul întocmit de pr. prof. dr. D. Abrudan și apărut în rev. Telegraful Român, Sibiu, an 134 nr. 29—30 / august 1986, pp. 1—3.

La absolvirea seminarului, s-au ivit, pentru cel care și-a câștigat meritul de a fi fost primul printre colegii săi, condiții deosebit de favorabile. Patriarhia Română i-a acordat o bursă de studii spre a urma cursurile Facultății de Teologie din Atena, unde a studiat între anii 1930—1934, dînd dovadă de aceeași sîrguință la învățătură și aleasă comportare.

Reîntors în țară ca licențiat, i se acordă o nouă bursă de studii, de această dată pentru Facultatea de Teologie romano-catolică din Strasbourg-Franța, unde a stat între anii 1934—1936. Concomitent cu audierea cursurilor, și-a adunat material pentru teza de doctorat. În toamna anului 1936 a revenit în Grecia, unde a rămas timp de aproape un an, redactînd și susținîndu-și în limba greacă teza de doctorat intitulată „Evanghrie din Pont — viața, scrierile și învățătura”. Succesul a fost și de această dată maxim.

În 1937 s-a reîntors în țară și după ce și-a echivalat titlurile de licențiat și doctor în Teologie obținute la Atena, a fost numit, pentru anul 1937-1938, profesor de limba latină la seminarul „Nifon Mitropolitul” din București.

La cererea Bisericii Ortodoxe din Polonia, și cu recomandarea Sfințului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, tinărul profesor a plecat la Varșovia, unde a predat timp de un an studiul Noului Testament la Facultatea de Teologie ortodoxă de pe lângă Universitatea din capitala acelei țări. Izbucnind însă al doilea război mondial, a revenit în țară și după satisfacerea serviciului militar, a fost numit, în toamna anului 1940, ca profesor la catedra de Exegeza Noului Testament de la Facultatea de Teologie din Suceava, unde a desfășurat o activitate meritoare pînă la 1 decembrie 1946, cînd a trecut la aceeași catedră de la Facultatea de Teologie din București.

În ianuarie 1949, cînd învățămîntul teologic este readus sub directă îndrumare a Bisericii, profesorul Iustin Moiescu a fost numit titular la catedra de Studiul Noului Testament de la Institutul teologic universitar din București.

Realizările sale pe plan didactic au fost pe măsura capacităților intelectuale de excepție cu care a fost înzestrat și a temeinicei pregătiri profesionale pe care și-a agonisit-o. Cuvîntul său de la catedră a fost investit cu autoritate, profunzime, claritate și frumusețe deosebită.

Cînd, în 1955, a devenit vacant scaunul mitropolitan de la Sibiu, prin trecerea la cele veșnice a mitropolitului Nicolae Bălan, profesorul Iustin Moiescu a fost găsit ca cel mai potrivit spre a succeda în scaun celui care a fost un luminat ierarh la Sibiu. În 26 februarie 1956, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a ales ca mitropolit al Ardealului, demnitate în care noul ales s-a validat potrivit cu speranțele ce se puneau în el. Preluînd o prestigioasă tradiție de slujire arhierească, mitropolitul Iustin Moiescu a îmbogățit-o și i-a sporit strălucirea.

Providența divină i-a deschis, însă, la foarte scurtă vreme, o nouă arie de activitate. Trecînd la Domnul mitropolitul Sebastian Rusan al Mol-

dovei și Sucevei, întiișătorul Mitropoliei Ardealului a fost ales în 10 ianuarie 1957 cîrmuitor al acestei eparhii istorice. Cele două decenii ale arhipăstoririi sale la Iași au fost o perioadă de reînnoire a vieții bisericești a Moldovei, sub toate aspectele. Mai ales pentru perlele de arhitectură și pictură bisericească, anii de păstorire ai mitropolitului Iustin au însemnat reeditarea vremurilor voievodale.

Remarcabilele împliniri pe plan gospodăresc și pastoral, activitatea excepțională pe plan ecumenic, înaltul prestigiu dobîndit pe linie cetățenească (din anul 1959 a fost ales deputat în Marea Adunare Națională, în toate legislațiile) l-au purtat pe mitropolitul Iustin spre o nouă slujire în Biserică — de această dată către demnitatea cea mai înaltă și anume aceea de patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, cînd în anul 1977 scaunul patriarhal a devenit vacant, prin trecerea la cele veșnice a patriarhului Justinian.

În cursul a aproape unui deceniu, de cînd patriarhul Iustin s-a aflat în fruntea Bisericii noastre strămoșești, au fost înscrise însemnate realizări, dintre care la loc de frunte notăm cele cîteva ediții scripturistice apărute cu purtarea sa de grijă și vastă lucrare de traducere și tipărire a scrierilor patristice. În climatul de deplină libertate garantată de Constituția și legile țării, patriarhul Iustin a desfășurat o vastă activitate creatoare, animată de nobile simțăminte patriotice, oferind un strălucit exemplu de implicare în strădaniile poporului al cărui fiu a fost, pentru făurirea României noi, moderne și independente. A fost un statornic promotor al bunelor raporturi ecumenice între cultele din țara noastră și a contribuit la asigurarea climatului de respect reciproc și înțelegere între acestea, în vederea sprijinirii efortului general de progres și prosperitate al poporului nostru.

În relațiile internaționale ale Bisericii Ortodoxe Române, patriarhul Iustin a militat consecvent pentru sporirea aportului tuturor cultelor la apărarea bunului cel mai de preț al omului — dreptul la viață, la pace, pentru statornicirea unor relații de înțelegere și cooperare între popoare.

Prin încetarea din viață a Prea Fericitului Patriarh Iustin, Biserica Ortodoxă Română a pierdut un ilustru ierarh și un înflăcărat patriot care și-a dedicat talentul și strădaniile sale slujirii Bisericii și poporului cărui i-a aparținut.

După anunțarea decesului regretatului patriarh Iustin, Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România a trimis Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române o scrisoare exprimînd cele mai sincere condoleanțe, cu următorul cuprins :

„Regretînd profund încetarea din viață a Patriarhului Iustin Moiseescu, exprimăm Sinodului Bisericii Ortodoxe Române cele mai sincere condoleanțe.

„Prin moartea patriarhului, Biserica Ortodoxă Română, cultele din România, pierd un slujitor devotat, care, în climatul de deplină libertate religioasă, asigurat și garantat de Constituția și legile țării, a desfășurat o largă activitate în sprijinul celor mai bune tradiții patriotice ale Bise-

ricii Ortodoxe Române şi a acţionat cu însufleţire pentru ca întregul cler să sprijine consecvent eforturile poporului nostru pentru progres şi bunăstare, pentru edificarea României noi, independente şi suverane, pentru promovarea politicii sale de pace, înţelegere şi colaborare între toate naţiunile lumii”.

Adînc recunoscător pentru scrisoarea de condoleanţă primită din partea Consiliului de Stat, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a trimis următoarea telegramă adresată celui mai distins fiu al naţiunii noastre, Preşedintele Nicolae Ceauşescu al Republicii Socialiste România :

„Mult stimat Domnule Preşedinte,

„Adînc îndurerat de marea pierdere suferită prin trecerea la cele veşnice a patriarhului Iustin Moisescu, Sinodul, clerul şi credincioşii Bisericii Ortodoxe Române Vă exprimă cele mai calde mulţumiri pentru condoleanţele trimise şi pentru aprecierile făcute în scrisoarea Consiliului de Stat, precum şi pentru prezenţa la funeralii a reprezentantului Înaltei Conduceri a ţării.

„Vă adresăm, de asemenea, îndatorate mulţumiri şi profundă recunoştinţă pentru deosebita înţelegere arătată de Excelenţa Voastră şi în această tristă împrejurare. Membrii Sinodului şi noi personal, în calitatea ce ne-a revenit de locţiitor de patriarh, împreună cu clerul şi credincioşii Bisericii Ortodoxe Române, Vă asigurăm Mult Stimat Domnule Preşedinte că vom sluji şi în continuare cu statornic devotament interesele poporului român, vom sprijini cu toată dăruirea înălţarea scumpei noastre patrii, Republica Socialistă România, pe noi trepte de civilizaţie şi progres, înfăptuirea politicii înţelepte a ţării noastre de promovare a păcii şi înţelegerii între popoare”.

Funeraliile adormitului în Domnul patriarh Iustin au avut loc în duminica din 3 august 1986.

Din partea autorităţilor de stat au asistat : Gheorghe Rădulescu, vicepreşedinte al Consiliului de Stat, Constantin Arsene, vicepreşedinte al Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste ; reprezentanţi ai Departamentului Cultelor şi ai Consiliului popular al Capitalei.

La catafalcul defunctului era depusă o coroană de flori din partea Preşedintelui Nicolae Ceauşescu al Republicii Socialiste România.

Gheorghe Rădulescu, vicepreşedinte al Consiliului de Stat, a prezentat condoleanţe din partea Preşedintelui Nicolae Ceauşescu, a Consiliului de Stat, a guvernului şi a Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste.

Au luat parte membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, şefii cultelor din ţara noastră, profesori de Teologie, alţi membrii ai clerului şi un mare număr de credincioşi. De asemenea, au participat reprezentanţi ai unor Biserici de peste hotare şi ai unor organizaţii religioase internaţionale.

La orele 9 a avut loc în sala sinodală o adunare solemnă de doliu. În cuvîntul de deschidere a adunării, Î.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei

și Sucevei, locțiitor de patriarh, a omagiat în emoționante cuvinte personalitatea adormitului în Domnul, patriarhul Iustin. „Deși chipul său pămîntesc se va risipi în țărîna din care a fost luat — a arătat I.P.S. Sa — chipul său lăuntric va rămîne printre noi. Patriarhul Iustin a fost un mare slujitor al Bisericii, un mare și iubitor fiu al patriei și poporului său”.

I.P.S. Mitropolit Teoctist a citit apoi scrisoarea de condoleanțe adresată Sinodului Bisericii Ortodoxe Române din partea Consiliului de Stat și a adresat sincere mulțumiri Președintelui Nicolae Ceaușescu, Consiliului de Stat, guvernului, Frontului Democrației și Unității Socialiste și delegațiilor acestor foruri, pentru cuvintele încurajatoare exprimate ca și pentru participarea la doliul Bisericii Ortodoxe Române.

Vorbitorul a asigurat că Biserica Ortodoxă Română va sprijini pe mări departe, de pe poziția ei și cu mijloacele specifice, acțiunile întreprinse de conducerea noastră de stat, în frunte cu Președintele Nicolae Ceaușescu, pentru propășirea patriei, pentru îndeplinirea idealurilor de libertate, independență și suveranitate națională, pentru apărarea păcii și instaurarea în lume a unui climat de securitate și colaborare.

În continuare, a luat cuvîntul I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului care, în numele Sfîntului Sinod, a omagiat personalitatea patriarhului Iustin ca președinte al acestui înalt for de conducere al Bisericii Ortodoxe Române, spunînd printre altele: „De la el au învățat generații de preoți că Biserica ori va fi slujitoare, ori nu va mai fi. El a optat pentru a fi, și opțiunea lui este marea moștenire pe care ne-o lasă și pe care toți o vom respecta. Pleacă dintre noi în ceas de împlinire totală. Îl plîngem pentru că pleacă, dar îi și mulțumim pentru ceea ce ne lasă. La toate acestea ne vom gîndi cînd, de acum încolo, vom adăuga în rugăciunile noastre la cei trei patriarhi de dinaintea sa, pe cel de al patrulea, la fel de mare, Iustin Patriarhul, părintele nostru.”

A vorbit apoi I.P.S. Mitropolit Bartolomeu de Philadelphia, în numele Sanctității Sale Patriarhului Demetrios I al Patriarhiei Ecumenice, dînd expresie sentimentului de profundă compasiune pe care îl încearcă ierarhii, clerul și credincioșii Patriarhiei Ecumenice față de Biserica Ortodoxă Română, pentru greaua pierdere suferită, după care a încheiat spunînd: „A fost într-adevăr filozoful, mărturisitorul și apărătorul Ortodoxiei în țara sa și în întreaga lume”.

I.P.S. Mitropolit Iuvenalie de Krutički și Kolomna a transmis condoleanțe în numele Sanctității Sale Patriarhului Pimen al Moscovei și al întregii Rusii, spunînd printre altele: „Adormitul în Domnul a fost un mare luptător pentru unitatea ortodoxă, mare activist în mișcarea ecumenică, un mare și neobosit militant pentru pace”.

Din partea Bisericii Ortodoxe din Grecia a participat și a vorbit I.P.S. Mitropolit Pantelimon de Corint, care a exprimat condoleanțe în numele primatului Greciei, I.P.S. Arhiepiscop Serafim.

În continuare a luat cuvîntul delegatul Bisericii Romano-Catolice, al Sanctității Sale Papa Ioan-Paul II, Mons. Meeking Basil, din cadrul Secretariatului pentru unitatea creștinilor, care a relevat că „patriarhul

Iustin a militat pentru apropierea timpului cînd vom putea da mărturie comună în faţa lumii despre Învierea Domnului”.

Dr. Glen Garfield Williams a reprezentat Conferinţa Bisericilor Europene şi Consiliul Ecumenic al Bisericilor. Aducînd mesajul de profund omagiu faţă de personalitatea celui adormit, vorbitorul a arătat că ambele organizaţii internaţionale au pierdut în patriarhul Iustin un părinte venerat şi un scump prieten. „Pentru noi toţi, el a fost o prezenţă mare şi binecuvîntată, o bucurie care ne-a încălzit sufletele, un conducător de seamă al mişcării ecumenice, o fiinţă umană cu inimă caldă”.

Conferinţa Creştină pentru Pace a fost reprezentată la funeralii de I.P.S. Pancratie, mitropolit de Stara Zagora (Bulgaria), vicepreşedinte al acestei organizaţii, care s-a oprit asupra unei alte laturi a activităţii patriarhului Iustin, arătînd că „ea a fost axată pe principiul păcii, al dragostei de popor, al responsabilităţii pentru destinul lumii şi al omenirii, acum cînd planează asupra tuturor pericolul războiului nuclear”.

În încheierea adunării solemne de doliu din sala sinodală, I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei şi Sucevei, locţiitor de patriarh, a mulţumit tuturor vorbitorilor pentru condoleanţele transmise.

În aceeaşi zi la orele 11 a avut loc, în catedrala patriarhală, slujba înmormîntării-regretatului patriarh Iustin, după ce în prealabil a fost oficiată sfînta liturghie.

Au slujit toţi membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, precum şi unii dintre invitaţi. Răspunsurile au fost date de corul Patriarhiei Române.

Au luat parte, pe lîngă cei amintiţi la adunarea solemnă din sala sinodală, şi reprezentanţi ai unor ambasade din Capitala ţării noastre. Erau de faţă, de asemenea, membrii familiei adormitului în Domnul patriarhul Iustin.

După oficierea prohodului, I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei şi Sucevei, locţiitor de patriarh, a luat cuvîntul, omagiînd personalitatea defunctului patriarh. I.P.S. Sa a spus printre altele : „Cele trei decenii ale slujirii sale chiriarhale —două ca mitropolit şi unul ca patriarh — au însemnat şi vor însemna peste ani şi veacuri o muncă asiduă încununată cu rodnice înfăptuiri, o necontenită strădanie spre mai bine, o pilduitoare dăruire în slujba lui Dumnezeu şi a oamenilor.”

Preşedintele Departamentului Cultelor, care a vorbit în continuare, a relevat faptul că timp de aproape un deceniu, cit s-a aflat în fruntea Bisericii Ortodoxe Române, patriarhul Iustin şi-a făcut un crez de conştiinţă din slujirea devotată a Bisericii, a patriei şi a binelui obştesc, în sprijinul celor mai bune tradiţii. Legătura cu poporul, cu viaţa, frămîntările şi aspiraţiile acestuia a fost o constantă a preocupărilor celui care a vegheat la bunul mers al vieţii Bisericii Ortodoxe Române. Fidel acestor convingeri, patriarhul Iustin a îndrumat în permanenţă clerul şi credincioşii ca, beneficiînd de drepturile şi libertăţile conferite de Constituţie, să-şi îndeplinească cu devotament îndatoririle cetăţeneşti, să sprijine fără preget strădaniile poporului de făurire a unei Româнии moderne, prospere, libere şi independente. Vorbitorul a reliefat că patriarhul Iustin,

ierarh patriot, legat cu trup și suflet de năzuințele poporului român, a înțeles și a sprijinit comandamentele noi pe care le trăim, mîndru de progresele uriașe pe care România, sub conducerea înțeleaptă a Președintelui Nicolae Ceaușescu, le-a făcut în ultimele decenii, care au situat țara noastră pe un loc demn în rîndul națiunilor libere și suverane ale lumii.

Prezent în persoană la funeralii, S. Sa Patriarhul Maxim al Bisericii Ortodoxe Bulgare l-a caracterizat pe adormitul în Domnul, patriarhul Iustin cu următoarele cuvine: „A fost un ierarh luminat, patriot devotat, militant multiplu pentru apropierea creștinilor, pentru pace și prietenie între popoare”.

În numele celor două eparhii romano-catolice din țară a luat cuvîntul P. S. Episcop Ioan Robu, conducătorul Arhiepiscopiei romano-catolice din București. P. S. Sa a arătat că patriarhul Iustin a fost o ilustră personalitate a vieții creștine din România și de peste hotare care „s-a distins printr-o meritorie activitate de mărire a lui Dumnezeu și slujire a binelui semenilor”.

Em. Sa, Laszlo Papp, episcopul Episcopiei reformate din Oradea, a exprimat mulțumiri lui Dumnezeu pentru bunătatea manifestată de toți, dăruindu-l ca patriarh pe cel ce pleacă spre zările veșniciei. „Cel ce ne-a părăsit — a spus Em. Sa — a fost și al nostru, al tuturor cultelor religioase din țară. Patriarhul Iustin a contribuit nu numai la unitatea și armonioasa conlucrare dintre culte, dar și la frățietatea și unitatea diferitelor naționalități conlocuitoare din România.”

Un cuvînt de înaltă cinstire pentru personalitatea celui trecut la cele veșnice a rostit apoi Em. Sa Albert Klein, episcopul Bisericii evanghelice C.A. din România. Vorbitorul a spus printre altele: „Încă din scurta sa perioadă de activitate ca mitropolit al Ardealului, răposatul ne este cunoscut ca un ierarh adînc înrădăcinat în viața poporului său, înzestrat cu o mare putere de muncă, cu un spirit creativ și o cuprinzătoare cultă teologică, ce l-au ajutat să îndemne colaboratorii săi la o vie activitate în slujba înnoirii vieții bisericești. Felul cum a stabilit el locul pe care Biserica trebuie să-l ocupe în societatea socialistă a fost de folos și celorlalte culte din țară, la formularea contribuției lor pentru edificarea patriei”.

După încheierea tuturor cuvîntărilor, sicriul cu trupul neînsuflețit al regretatului patriarh Iustin a fost purtat pe umeri de preoții participanți la cursurile de vară de la Institutul teologic universitar din București. Într-un impresionant cortegiu, în care s-au aliniat membrii Sfințitului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, reprezentanții autorităților de stat, oaspeții de peste hotare, membrii familiei, numeroși clerici dle mir și din cinul monahal, s-a făcut înconjurul catedralei patriarhale, în dangătul clopotelor și în ritmul lent al duioaselor cîntări bisericești dle la înmormîntare. Credincioșii care au acoperit dealul patriarhiei, au privit pentru ultima dată chipul celui care vreme de aproape un deceniu a păstorit cu vrednicie Biserica Ortodoxă Română.

După înapoierea în catedrală, rămășițele pămîntești ale patriarhului Iustin au fost așezate în cripta aflată alături de cea a altor doi patriarhi — Miron și Nicodim — spre a rămîne pînă la învierea cea de obște.

SFÎNȚENIE ȘI ÎNDUMNEZEIRE ÎN TEOLOGIA ORTODOXA

de: preot dr. DUMITRU MEGHEȘAN

Idealul vieții creștinului ortodox este cunoașterea lui Dumnezeu, care implică deopotrivă cunoașterea de sine, dar nu una pur epistemologică bazată numai pe intelect, ci mai mult o cunoaștere prin participare la taina cea negrăită și ascunsă a divinității, când el, orientat spre cele „dinainte”, progresează în virtute spre desăvârșire, pe de o parte, în cunoașterea dumnezeirii, iar pe de altă parte realizând ținta centrală a existenței sale care este sfințenia.

Omul modern gîndește în categorii prea bine delimitate, așa încît pentru fiecare realitate din univers există un termen bine stabilit, ceea ce face ca trecerea de la un nivel de cunoaștere la altul să fie aproape imposibilă. Se observă mai ales granița dintre sacru și profan, care în Teologia apuseană a dus la deteriorarea noțiunii și caracterului sfințeniei.

În Ortodoxie, sfințenia nu este un ceva artificial, ci atmosfera ce constituie însăși ontologia existenței creștinului, mediul său propice care îi dă posibilitatea de a-și desfășura viața.

Sfințenia este realizarea cea mai deplină a creștinului care se transcende prin harul cel necreat, nu în sensul că încearcă un refugiu din timp într-o lume utopică, ci actualizează chipul lui Dumnezeu în trupul său, adică își apropiază starea de jertfă și transfigurare a Trupului lui Hristos Cel înviat în trupul său, făcîndu-l astfel transparent și proiectîndu-l spre desăvârșire. Este o trecere peste sine însuși, o înomenire a lui Dumnezeu în el, ce culminează cu îndumnezeirea.

În efortul spre împlinire, creștinul progresează în comuniunea cu Dumnezeu și cu semenii săi prin conlucrarea cu harul divin, experiind lumina divină, încît vede cu ochii săi curățiți de sensul lucrurilor, transparența lor; el vede chiar în viața sa pămîntească raiul cel făgăduît celor ce cred și fac voia lui Iisus Hristos. Viața creștină trăită în sfințenie aduce sublimare, pace și transparența ce dinamizează și pune în mișcare totul, creînd o lume nouă, un Ierusalim tainic.

Sf. Simeon Noul Teolog arată că lumina sfințeniei face trupul mai transfigurat: „Trupurile sfinților sub lucrarea sufletelor unite cu harul, sau împărtășindu-se de lumina dumnezeiască, se sfințesc și devin și ele transparente prin focul dumnezeiesc și cu mult mai deosebite și mai cinstite decât alte trupuri”¹. Dimpotrivă „grosimea” trupului și starea lui de netransparență provine din cauza păcatelor, fiind o cădere din legătura cu Dumnezeu, ceea ce face ca omul să vadă în toate lucrurile numai grosimea lor, prin ființa sa cuprinsă de patima rea².

1. Sfânta Treime, modelul sfințeniei și îndumnezeirii supreme.

Pentru creștinul aflat pe drumul desăvârșirii eshatologice, sfințenia și îndumnezeirea sînt realități prin care ființa este ridicată pînă la gradul cel mai înalt posibil naturii umane și îndreptată spre cunoașterea misterului Sfintei Treimi. Raportată la arhetipul ei treimic, sfințenia este atmosfera golită de grosime și întuneric și umplută cu transparență și lumină ca roade ale iubirii ce caracterizează Sfânta Treime. Așa cum prin structură, ea este iubirea în care Tatăl se comunică Fiului și Sfîntului Duh, iubirea nu rămîne închisă numai între persoanele Sfintei Treimi, ci prin energiile divine necreate se comunică omului făcîndu-i posibilă înțelegerea în parte a misterului divin și mai ales părășia la iubirea din sinul Sfintei Treimi ca model suprem al iubirii între oameni.

Faptul că Dumnezeu este temelia sfințeniei rezultă din întreaga Sfîntă Scriptură: „Să-mi fiți sfinți, că eu, Domnul Dumnezeu vostru sînt și v-am deosebit de toate popoarele ca să fiți ai mei” (Levitic 20, 26); „Fiți, dar, voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este” (Matei 4, 48).

Prin învierea lui Hristos, la care a participat întreaga Sfîntă Treime, tot cosmosul este penetrat de luminile energiilor divine necreate și repus pe drumul desăvârșirii și înaintării eshatologice, în care omului i se oferă harul spre restabilirea chipului lui Dumnezeu în el și mai mult este înălțat pe o nouă treaptă de cunoaștere, spre desăvârșire și transfigurare. Prin sfințenie, învierea lui Hristos devine experiabilă în viața creștinului, ca o realitate, ce dinamizează și organizează întregul cosmos pe drumul desăvârșirii, o realitate mereu prezentă în timpul care se scurge, dînd naștere unui timp nou, unui timp al mîntuirii sau unul umplut cu Hristos³. În acest sens, Sfînta Treime este prezentă în lume și de aici fiecare creștin are posibilitatea sfîinețeniei, fiecare este chemat

¹ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, București, 1978, p. 264.

² Scara Sfîntului Ioan Scărarul, în *Filocalia*, vol. IX, trad. de pr. prof. dr. D. Stăniloae, București, 1980, p. 7.

³ Pr. prof. dr. D. Stăniloae, o.c. p. 183; Paul Tillich, *Gesamte Werke*, VI, Stuttgart, 1963, p. 24; Hans Barth, *Das Zeitproblem in 20 Jahrhundert*, München, 1964, p. 10.

spre a deveni un sfânt și depinde de puterea sa de a prelua și impropria stare de jertfă a lui Hristos, fermentul și dinamizatorul tainic al lumii.

2. Sfințenia și îndumnezeirea omului ca desăvârșire a umanului

Sfințenia nu este o rupere de viața cotidiană, o neglijare a umanului, o debarasare de lume, de semeni și de problemele ce frământă omenețirea, un refugiu într-o lume privată și pasivă. Dimpotrivă, adevărata sfințenie implică înțelegerea umanului, o activitate de transformare a celor date omului de către Creator spre a face lumea mai bună și a înțelege că ea nu este rea, ci chemată spre a deveni templu în care să se oglindească măreția și sfințenia lui Dumnezeu. Prin muncă, omul contemplă creația lui Dumnezeu, iar prin contemplare descoperă bucuria, lumina și transparența din ea; el însuși devine un creator prin activitatea sa sinergică cu harul divin, întru progresul de înțelegere a creației și a desăvârșirii sale prin virtute. Conlucrarea omului cu harul divin presupune strădania sa doxologică și liturgică, ce nu rămâne la un nivel pur teoretic, ci implică mai ales un nivel practic în care se transcende profanul, înlăturându-se granița dintre sacru și profan în sensul că toți au același țel final: îndumnezeirea.

Îndumnezeirea înseamnă transfigurarea firii umane prin redescoperirea nesfârșitelor sensuri din cosmos. În procesul de îndumnezeire, omul eliberat de patimi înțelege umanul ca ajutor al mântuirii sale spre devenirea ființială și de cunoaștere a lui Dumnezeu. Pe drumul îndumnezeirii, omul experimentează prezența lui Dumnezeu în lume, însetat tot mai mult după El. Acesta este urcușul duhovnicesc spre cunoașterea lui Dumnezeu care la Sfinții Părinți înseamnă progresul în virtute.

În „Viața lui Moise”, Sf. Grigore de Nisa compară urcușul duhovnicesc și progresul în cunoașterea lui Dumnezeu cu urcușul pe un munte. Pe acest munte al teognoției sau a cunoașterii lui Dumnezeu, credinciosul ca al doilea Moise se purifică, se sfințește, debarasându-se de Egiptul păcatelor și nedreptăților și tinde tot mai mult spre cunoașterea și gustarea tainei divinității. El nu fuge de lume, nu o dușmănește și nu o condamnă, ci urăște păcatul, întunericul și grosimea din ea. Urcușul este anevoios și greu de făcut, încât cei mai mulți de abia ajung la poalele lui⁴. De aceea, este nevoie de purificare, de lepădare a „tunicilor de piele” „fără de care nu este posibil urcușul pe muntele cunoașterii. „Tunicile” sînt imaginea condiției umane căzute, deosebită de condiția naturii umane creată după chipul lui Dumnezeu⁵.

Realizarea purității interioare este condiția oricărei cunoașteri și comuniuni cu Dumnezeu. Se poate spune că gnoseologicul și eticul sînt strîns legate în progresul de experiență a lui Dumnezeu și implică din partea creștinului un proces de interiorizare sau de „entază”, în sensul

⁴ Sf. Grigore de Nisa, *Viața lui Moise*, la Jean Daniélou, *Platonisme et théologie mystique. Essai sur la doctrine spirituelle du Saint Grégoire de Nysse*, Paris, 1944, p. 108.

⁵ Idem, p. 148.

că se transcende în măsura în care el se coboară în interiorul ființei sale de unde va erupe bucuria și lumina harului divin impropriat care îi va lumina calea și cea a semenilor săi în lume. În acest fel este văzut omenescul prin ochii curățiți de întunericul și patima dăunătoare ori-deveniri. Cu cât umanul este mai desăvârșit prin viața duhovnicească, cu atât Dumnezeu este cunoscut mai mult. „Cînd, deci, gîndul la tine nu va fi amestecat cu nici un rău, ci va fi liber de patimă și despărțit de orice poftă, vei fi fericit pentru vederea ta pătrunzătoare, pentru că curățit fiind, L-ai cunoscut pe Cel nevăzut de cei mulți, și după înlăturarea celei materiale de pe ochii sufletului, privește în seninul curat al inimii, în mod limpede, priveliștea cea minunată. Iar aceasta ce este? Curăția, sfințenia, simplitatea, toate strălucirile luminoase ale firii dumnezeiești prin care este văzut Dumnezeu”⁶.

Prin entază, sufletul transcende cunoașterea lui Dumnezeu și face experiența prezenței Sale harice, deși El este deasupra oricărui concept de înțelegere umană, deoarece cu cât sufletul omenesc se apropie mai mult de Dumnezeu, El rămîne mai ascuns în inefabil. Cuprins de dorul după Dumnezeu, Moise înaintează pe Sinai învăluit de prezența harică a lui Dumnezeu, dar cu cât înaintează el vede mai mult că natura divină este nevăzută; el pătrunde într-un „întuneric strălucitor” sau într-un „întuneric cu prea plină lumină”⁷. Prin analogie, cu cât creștinul progresează mai mult în cunoașterea lui Dumnezeu și în desăvârșirea prin virtute, cu atât mai mult simte transcendența naturii divine și își dă seama că Dumnezeu este superior oricărei transcenderi pe care el o poate realiza.

În „noaptea” dumnezeiască — sau cum spune Sf. Dionisie Areopagitul în „întunericul dumnezeiesc” —, omul primește conștiința prezenței lui Dumnezeu într-un mod ce trece peste înțelegerea noastră, El rămîne astfel obiectul unei căutări infinite, iar singura cunoaștere a lui Dumnezeu înseamnă înaintarea în necunoașterea Lui. În acest fel umanul este făcut transparent prin harul divin și gustă deja din fericirea eshatologică fără sfîrșit, după cum scrie Sf. Apostol Pavel: „De acum nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine” (Galateni 2, 20).

3. Îndumnezeire și transparență

Urcînd spre piscurile desăvîrșirii, prin efortul duhovnicesc, învăluit de întunericul suprastrălucitor, credinciosul simte în toată intensitatea prezența lui Dumnezeu, deși El rămîne mai departe inaccesibil cunoașterii empirice. În această stare de ridicare a umanului, creștinul nu trăiește în gol pur, în necuprînderea lui Dumnezeu, ci realitatea Lui covîrșitoare mai presus de orice înțelegere⁸.

⁶ Sf. Grigore de Nisa, *Despre Fericiri*, în o.c., p. 383.

⁷ Sf. Grigore de Nisa, *Viața lui Moise*, o.c., p. 72.

⁸ Idem, p. 73.

Vederea cea mai presus de simțuri este o înțelegere prin părtășie la misterele din Împărăția lui Dumnezeu, la cortul, cel nefăcut de mină. Ajuns la „capătul” urcușului, creștinul înaintează veșnic în cortul unde Dumnezeu este prezent. Aceasta este contemplarea, dar nu una simplă a fapturilor, ci a rațiunilor lor, existente în Dumnezeu. Este tensiunea sufletului ce caută să se asemene cu prototipul. Cu cât gustă mai mult din bunătățile tainice divine, cu atât setea sa este și mai nepotolită: „Cînd beau, totodată însetez;... Sînt mereu însetat, deși în gura mea este mereu apă ce curge și ea se varsă în piraie. Dar cînd văd oceanul, mi se pare că nu beau deloc, pentru că doresc să am tot, deși am din belșug toată apa în gura mea”⁹.

Bucuria de unire a omului cu Dumnezeu este departe de a produce o săturare, deoarece ea este numai un punct de plecare spre o dorință mai arzătoare, căci gustarea unirii cu Dumnezeu intensifică această dorință. Fiecare treaptă din urcușul duhovnicesc constituie o stare, dar nu una în care încetează dorința după unirea cu Dumnezeu, ci în care ea însăși este un act început al unei noi porniri pe drumul infinit al progresului întru asemănarea cu Dumnezeu. În chip paradoxal, se poate vorbi aici despre o patimă a iubirii, singura permisă în concepția sfinților părinți (Maxim Mărturisitorul), despre o lărgire a sufletului îndumnezeit și totuși însetat după îndumnezeire, cînd creștinul se află într-un adevărat rai al sufletului. Fiecare treaptă atinsă are o lărgime formată din toate treptele anterioare, încît urcușul o lărgeste mai mult și împreună cu ea și sufletul. Veșnic nesăturat de frumusețe, sufletul tinde să vadă și să simtă arhetipul lui față către față. Dorul după Dumnezeu naște o bucurie infinită care transfigurează sufletul cuprins de noi dorințe, prin experiența inefabilului din cortul sfînt.

Infinitul divin nu se epuizează niciodată, fiindcă fiecare treaptă din experiența lui aduce un plus de lumină și de dor în întinderea spre cele dinainte ale sufletului cuprins de iubirea ce îl transfigurează descoperind noutăți care aduc și mai mult setea după Dumnezeu. În cortul divin ca arhetip al celor create, sufletul trăiește în modul cel mai intens prezența lui Dumnezeu, cu toate că dorința sa rămîne și mai nepotolită: „Nu L-ai văzut oare pe Dumnezeu, pe care sufletul meu îl simte odată ce-L iubesc?”¹⁰. Atunci, cuprins de focul pîrjolitor al divinității, sufletul se avîntă și mai mult spre taina negrăită, spre oceanul străveziu și insondabil al inefabilului dătător de sens al existenței umane cuprinse de tensiunea desăvîșirii și asemănării cu Dumnezeu.

Dascălii Bisericii vorbesc în acest sens de o „beție trează” sau de o „trezvie beată”¹¹, prin care descriu starea de entuziasm și totală uitare de sine, dar și o stare de stabilitate și responsabilitate întru înain-

⁹ Sf. Simeon Noul Teolog, *Hymne XXIII*, la pr. prof. dr. D. Stăniloae, o.c., p. 92.

¹⁰ Sf. Grigore de Nisa, *Tilcuire la Cîntarea Cîntărilor*, la pr. prof. dr. D. Stăniloae, o.c., p. 196.

¹¹ Idem, p. 183.

tarea și progresul în virtute. De aici rezultă că urcușul spre Dumnezeu nu se termină niciodată; el nu are hotar pentru că nici Dumnezeu nu are hotar. Pe măsură ce înaintează între unirea cu Dumnezeu, sufletul se simte mereu mai nesatisfăcut în dorința sa, deoarece natura umană dilatată prin harul divin va fi pe fiecare treaptă a urcușului duhovnicesc și mai însetată după Dumnezeu. Epectaza depășește timpul și trece în veșnicie, unde se va desăvârși fără sfârșit, într-o „odihnă” în care omul „va pătimi” îndumnezeirea la nesfârșit, sau — așa cum arată Sf. Maxim Mărturisitorul — într-o „dumirică a vieții îndumnezeite”¹², ca o odihnă pururea mobilă a celor plini de dorință în jurul Celui dorit.

---

¹² Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, în „Filocalia” vol. III, trad. de pr. prof. dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1949, pp. 314—315.

URMAȘII ÎNȚIULUI CHEMAT *

TRADIȚIA APOSTOLICĂ ANDREIANĂ DIN SPAȚIUL
CARPATO-DANUBIANO-PONTIC ÎN SCRIERI ALE ANTICHITĂȚII TIRZII

de : prof. DAN NEGRESCU

O meditație asupra prezenței umane în spațiul carpato-danubiano-pontic, asupra ponderii acesteia în perioada preromană, nu poate neglija informația lui Strabon din *Geografia*, din care aflăm că : „Ajungînd în fruntea neamului său care era istovit de războaie dese, getul Burebista l-a înălțat atît de mult prin exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci, încît, în cîțiva ani, a făurit un stat puternic și a supus geților cea mai mare parte a populațiilor vecine. Ba încă a ajuns să fie temut și de romani”¹. Întinderea statului geto-daco-scitic (sau pur și simplu geto-dacic, căci la Ovidius, spre pildă, apare în permanență alternanța onomastică Geta-Scythia) a fost stabilită cu precizie de istoricii vremurilor mai noi. Aflăm de la Julius Jung — istoric imparțial în ciuda epocii în care simpatia istoriografică ne ocolea cu premeditare — că „Burebista întemeiase un regat puternic care se întindea pe ambele părți ale Dunării ajungînd pînă în Tracia, Ilyria și Noricum”².

Am făcut aceste trimiteri la perioada preromană și precreștină (parțial), nu dintr-o nostalgie a întinderilor în spațiu, ci pentru a sublinia cît de numeroasă trebuie să fi fost populația geto-dacică cu nucleul în spațiul carpato-danubiano-pontic, element asupra căruia vom stărui în cele ce urmează. Dar, oricît am admira energia getului Burebista (și nu „imperialismul” său, căci el și-a unit în primul rînd triburile din întinsul neam al geto-daco-sciților), nu putem să nu reflectăm la sfîrșitul său

---

* Comunicare prezentată în ziua de 12 august 1986 la cel de al XVII-lea Congres internațional de studii clasice (Eirene), Berlin, august 1986.

¹ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 11.

² Julius Jung, *Roemer und Romanen in den Donauländer*, Innsbruck, 1887.

tragic de o stranie coincidență temporală și structurală cu cel al lui Iulius Caesar.

Oricît de mare, statul structurat de energicul get, se destrămase după moartea lui. Deducem însă logic că populația a rămas la fel de numeroasă pe un spațiu la fel de întins și la fel de „monoteistă” în politeismul ei, urmînd ca „plinirea vremii” ei istorice să se întîmple curînd, nu prin forță, ci prin puterea ei spirituală, nu prin supunerea celor din jur, ci prin binevestirea lor.³

Încă din veacul întîii al vremii creștine, spațiul carpato-danubiano-pontic a devenit un leagăn apostolic și acesta prin binevestirea săvîrșită de acel Andreas din Capernaum, mezinul fratelui său Petru (a cărui inițietate poate fi discutată în limitele codului familial iudaic), dar „întîiul chemat” al Mîntuitorului Iisus Hristos, după cum ne luminează Sfînta Evanghelie după Ioan, pe care noi îl cîntîm în plînătatea sfînteii sale făptuiri ca Sfîntul Apostol Andrei.

Făptuirea Sfîntului Apostol Andrei în spațiul carpato-danubiano-pontic a fost atît de temeinică și cuprinzătoare, încît nu o dată numele făptuitorului a fost înlocuit cu cel al tîrimului apostolic ce-i aparținea spiritualicește, după cum se va vedea. Un rol capital în luminarea făpturii apostolice îl are Sfînta Tradiție, mai cu seamă că „opera de fixare a ceea ce se numește Sfîntă Tradiție a fost întreprinsă sub permanența asistență a Sfîntului Duh și e rezultatul unui mare efort”⁴.

Considerăm că tocmai ca rezultat al aceluia „mare efort”, Sfînta Tradiție a făcut ca făptuirea apostolică să fie transmisă mai puțin explicit și mai mult implicit, prin ea însăși devenind una cu tîrimul binevestit și astfel apostolic. Este evident că a scrie în detaliu, la vremea aceea, despre evanghelizarea ținutului carpato-danubiano-pontic ar fi reprezentat o inulitate și chiar o impietate față de Învățătorul care îndemna prin cuvînt la făptuire; ar fi fost poate un semn de neîncredere în păstrarea viitoare a învățăturii Sale. Considerăm că primul pas către alcătuirea Sfînteii Tradiții l-a constituit tocmai *nescierea*, în perfectă analogie cu răspîndirea învățăturii Mîntuitorului prin cuvînt. Și apoi, o parte din tradiția veacului de început „n-a mai fost consemnată pentru că atunci era încă prea vie și prezentă în conștiința celor care o trăiau”⁵.

Trecerea timpului a dus însă la consemnări în spiritul Sfînteii Tradiții, îndemnîndu-ne azi la luminări ce confirmă unele date smerite, dar poate de aceea temeinice.

³ A se vedea recenzia la cartea lui I. Fischer, *Latina dunăreană*, București, 1985, în „Mitropolia Banatului”, XXXVI, nr. 1/1986, p. 130.

⁴ Nicolae, Mitropolitul Banatului, *Temeiurile învățăturii ortodoxe*, Timișoara, 1981, p. 58.

⁵ Nicolae, Mitropolitul Banatului, *o.c.*, p. 58.

Din cele 82 imne ale Sfintului Ambrozie al Milanului ne vom opri asupra primului *Imn închinat nașterii Domnului*⁶, scris întru prăznuirea Crăciunului. Textul comportă implicații adinci pentru trecutul vieții de la noi și implicit pentru caracterul apostolic al spațiului carpto-danubiano-pontic, continuitatea noastră fiind deci implicită. Într-o largă simțire ecumenică, Sf. Ambrozie îndeamnă astfel:

„Voi neamuri, oricare ați fi, vă bucurați,
În Iudeea și la Roma, și într-al Greciei ținut,
Și în Egipt, Tracia, Persia și a sciților țară (s.n.)

Însurirea din ultimele două stihuri o socotim premeditată și nu una oarecare: Sf. Ambrozie enumeră ținuturi în care învățătura creștină a pătruns prin glasul ucenicilor direcți ai Mîntuitorului. Am putea spune, deci, că sînt niște ținuturi protocreștine apostolice în sensul plin al cuvîntului, niște piloni geografici ai noii credințe. Dintre aceste ținuturi face parte și „a sciților țară”, adică spațiul carpto-danubiano-pontic. Pornind de la cele arătate este clar că Sf. Ambrozie al Milanului se gîndea în spiritul Sfintei Tradiții și la cei ce au binevestit acele ținuturi, adică în cazul de față la Sf. Apostol Andrei, numind direct ținuturile fundamentale pentru noua credință. Sf. Ambrozie implică în această și pe cel ce le-a evanghelizat, căci numele său continuă să fie viu în conștiința comunității respective. Amintirea îndepărtatului (pentru italicul Sfint Ambrozie) spațiu carpto-danubiano-pontic și implicit a evanghelizării săvîrșite de ucenicul direct al Mîntuitorului, de întiiul chemat al Său, ne luminează în legătură cu starea de fapt de atunci:

Dacă Sf. Ambrozie al Milanului amintește în secolul IV „a sciților țară”, înseamnă că aici se afla o puternică structură creștină, rod al unui apostolat autentic, deci că tărîmul era unul apostolic, avînd acea autoritate pe care o dă un fenomen original. În nici un caz nu putem, deci, raporta la spațiul amintit aberanta teorie despre „Dacia pustiită” a lui Eutropius sau despre acea totală retrăgere aureliană⁷. Adresarea Sfintului Ambrozie al Milanului se îndreaptă către o comunitate creștină apostolică numeroasă, adevărindu-se și prin aceasta observația istoricului Petre P. Panaitescu, în sensul că „părăsirea Daciei n-a fost un transfer de populație ci un transfer de autorități”⁸. Dar tocmai aceste evidente în logica istoriei ne îndeamnă să insistăm asupra mărimii și importanței ținutului apostolic pomenit de Sf. Ambrozie. Activitatea Sfintului Apostol Andrei s-a desfășurat în Scitia Pontică (Pontică după unele aprecieri restrictive după cum se va vedea), aprecierea pornește de la datele oferite de Eusebius din Caesarea Palestinei, care în *Istoria*

⁶ Sf. Ambrozie, *Imn închinat Nașterii Domnului*, Migne, P.L. tom XVII, col. 1209—1211. Un comentariu mai larg asupra imnurilor ambroziene la mitropolit Nicolae Corneanu *Studii patristice*, Timișoara, 1984, pp. 196—222.

⁷ În fapt, unele studii mai noi dovedesc că Eutropius nu a fost atît de răuvoitor pe cîtă rea-credință au manifestat ulterior „exegeții” afirmațiilor sale.

⁸ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 69.

bisericească arăta că fiecare din ucenicii Mântuitorului a luat spre evanghelizare câte un ținut, Andrei pornind spre Scitia⁹.

În mod inexplicabil unii istorici au limitat afirmația istoriografului bisericesc la Scitia Pontică, deși acesta vorbește clar de Scitia și nu de o anumită zonă a acesteia; iată de ce considerăm că Scitia evanghelizată de Sfântul Apostol Andrei și urmașii săi întru apostolat cuprindea un teritoriu mult mai vast și nu doar actuala Dobroge. La această concluzie ne duc datele oferite de Strabon, apoi faptul că populația spațiului carpato-danubiano-pontic era aceeași pe ambele maluri danubiene, fluviul fiind mereu un liant istoric natural și nicidecum hotar, și nu în ultimă instanță faptul că istoriografia antică, și după aceea și cea tîrzie, obișnuia frecvent să utilizeze sinecdoca geografică, dacă putem numi astfel modalitatea desemnării unui teritoriu vast prin numele unei regiuni din componența sa, mai demult cunoscută. Aproape identic cu Strabon, ne spune explicit Diodor din Sicilia, cît de mare era comunitatea scitică: „datorită curajului și bărbăției lor și-au sporit treptat puterile și au ajuns să aibă o țară întinsă, iar neamul și l-au înălțat atît de sus, încît au ajuns să poruncească altora și să dobîndească o mare faimă... După o vreme, urmașii acestor regi — deosebiți prin vitejie și prin iscusința de a conduce oștile au supus nenumărate ținuturi dincolo de fluviul Danais, pînă în Tracia”¹⁰. Reiese evident din relatările lui Strabon și Diodor că pomenita Scitie nu poate fi doar viitoarea Scitie (Minor) de sub Dioclețian, ci cel puțin spațiul carpato-danubiano-pontic, numit prin amintitul procedeu specific istoriografiei antice, adică prin sinecdoca geografică. Spre exemplificare, este suficient să amintim că cea mai cunoscută sinecdocă geografică este însăși „Roma” prin care istoriografia antică definea întregul Imperiu roman.

Comunitatea amintită de Sf. Ambrozie al Milanului este deci una mare, bine statornicită prin limbă și prin credința semănată direct de un ucenic al Mântuitorului. Tocmai de aceea spațiul tărîmului este apostolic. Dar importanța avută de „a sciților țară” în perimetrul lumii creștine prin veacul IV este evidențiată și de arhitectura versului imnic: înșiruirea tărîmurilor evanghelizate începe în mod firesc cu Iudeea și se încheie, am putea spune, la fel de firesc cu „a sciților țară”; două extreme, căci prima este leagănul dîntii, iar „a sciților țară” este susținerea firească a tradiției. Cea din urmă devine în fapt cea dîntii în perspectiva timpului; căci îndepărtata și întinsa țară a sciților va păstra neîntinată credința după cum și limba vorbită în spațiul apostolic se va păstra, putînd fi definită ca latina secolului XX vorbită neîntrerupt¹¹.

Credința la fel ca limba, s-a păstrat în forma strămoșească întii prin izvorîrea ei apostolică și apoi prin șederea neîntreruptă pe același pămînt. Sfîrșind versul cu „a sciților țară”, Sf. Ambrozie al Milanului ne

⁹ Mai în amănunt vezi datele la pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, pp. 54—56.

¹⁰ Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, București, 1981, pp. 168—169.

¹¹ Ideea este tratată pe larg la Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1972.

certifică existența în spațiul nostru apostolic, intuindu-i însă și sensurile viitoare. Sf. Ambrozie nu numai că nu este descoperitorul țărîmului apostolic carpato-danubiano-pontic, ci dimpotrivă el se încadrează într-o tradiție existentă deja în veacul al II-lea. Că acea „a sciților țară” este o sinecdocă geografică, în sensul celor arătate mai sus, o dovedește o mențiune mai detaliată făcută de controversatul Tertulian la sfîrșitul secolului II. În *Adversus Iudaeos*¹² (VII), Tertulian arată că în ținuturile „dacilor ... și ale sciților numele lui Hristos ajuns *deja, stăpînește*” (s.n.). Este evident că în ținuturile menționate de Tertulian învățătura creștină a ajuns „deja”, deci foarte repede prin același ucenic care a fost Sfîntul Apostol Andrei. Tertulian vorbește de daci și sciți ca locuitori ai unor spații distincte administrativ și nu altminteri. Mențiunea că numele Mîntuitorului *stăpînește* pe acele meleaguri deja în secolul II vine să întărească, să sublinieze existența unei structuri creștine definitivată la acea dată, tocmai în virtutea caracterului ei apostolic: tocmai datorită apostolatului săvîrșit de „întiul chemat” în spațiul carpato-danubiano-pontic, numele Mîntuitorului stăpînea deja în secolul II. Astfel stînd lucrurile, era firesc ca în veacul IV un singur cuvînt din *Imnul Sfîntului Ambrozie* să aibă în sine întreaga comoară apostolică a spațiului carpato-danubiano-pontic. Tocmai virtutea apostolică a făcut ca acest spațiu să devină un nucleu de iradiere a învățaturii creștine către țărîmurile înconjurătoare. Tocmai în virtutea autorității apostolice, de la „întiul chemat” poate fi înțeleasă și apariția în acest spațiu a Sfîntului Ioan Cassian și a cuviosului Dionisie Exigul. Tocmai în legătură cu aceste două personalități de dimensiuni ecumenice ale creștinismului ortodox (căci altminteri nu putea fi acest spațiu) poate fi verificată autoritatea pe care și-o cîștigase spațiul carpato-danubiano-pontic prin tradiția apostolică andreiană în lumea creștină.

Ghenadie de Marsilia, vorbind despre Sf. Ioan Cassian, despre făptuirile sale, subliniază totuși patria pămînteană a acestuia, arătînd că era *natione Scythia* (adică de neam *din Sciția*)¹³. O autoritate precum Cassiodor în rivna sa de a-l prezenta pe Dionisie Smeritul, cel greu de credință și învățatură, nu uită totuși să sublinieze că monahul de la mare Vivarium era născut în *Sciția*¹⁴. Desigur că a pomeni despre patria pămîntească a unor monahi poate părea un fapt minor, dar nu atunci cînd este vorba de Sciția, adică de spațiul carpato-danubiano-pontic, cel binevestit de „întiul chemat” al Mîntuitorului. Precum la Sf. Ambrozie al Milanului, și la Ghenadie de Marsilia și la Cassiodor, un singur cuvînt poartă încărcătura tradiției apostolice. Oricît de mare a fost făptuirea și învățătura Sfîntului Ioan Cassian, ca și aceea a Smeritului Dionisie, menționarea locului în care au văzut lumina zilei vine să le confere un

¹² În *Patrologia latină*, Migne, tom. II col. 650, cap. VII.

¹³ Vezi mai pe larg la Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, *Primele scrieri patristice în cultura noastră*, sec. IV—XVI, Craiova, 1984, p. 54.

¹⁴ În *Patrologia Latină*, Migne, XX, 1137, BO.

plus de autoritate inconfundabilă, situându-i într-un *singur cuvânt* în rîndul urmaşilor celui dintîi chemat, în rîndul urmaşilor apostolici.

În sensul iradierii către tărîmurile înconjurătoare trebuie explicată şi prezenţa la Scupi în 325 a unui episcop Dacus¹⁵, al cărui nume ne scu-teşte de orice comentarii.

Redînd mai plastic rolul spaţiului apostolic carpato-danubiano-pon-tic pentru tărîmurile limitrofe, putem spune, parafrazîndu-l pe Fer. Au-gustin că învăţătura apostolică pornită de pe întinsul lui „este asemenea pîinii aceleia care frîntă şi împărţită în miinile învăţăcelor Domnului, creştea necontenit”¹⁶.

Această iradiere spirituală benefică a fost posibilă tocmai datorită permanentei conştiinţe a stării apostolice în spaţiul carpato-danubiano-pon-tic şi datorită (implicit) nestinsei libertăţi pe care o dă spiritului sentimentul întemeierii. Cum s-a păstrat de-a lungul veacurilor ceea ce ne-a transmis făptuirea Sfîntului Apostol Andrei o putem afla din cuvîn-te smerite dar grele de încărcătura tradiţiei. În afară de scîiţii pomeniţi, să mai amintim că demnul mitropolit Varlaam numeşte Biserica romă-nească „apostolică”, socotind acest atribut ca esenţial. Apoi mitropoli-tul Dosoftei care închină stihuri Sfîntului Apostol Andrei în *Viaţa şi pe-trecherile svinţilor*. Şi exemplele ar putea continua.

Referindu-se la Sfînta Tradiţie, Sf. Vincentiu din Lerin arată că „este un specific al modestiei şi seriozităţii creştine, anume acela de a trans-mite urmaşilor nu cele ale sale, ci a păstra cele primite de la înaintaşi”¹⁷.

Darul apostolic ce ne-a fost hărăzit este dovedit şi de existenţa noastră statornică, de urmaşii „întiului chemat”, de urmaşii săi spiri-tuali.

¹⁵ Menţiunea şi harta aferentă la H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile duna-rene ale Imperiului roman*, Bucureşti, 1960.

¹⁶ Fer. Augustin, *Laudă adusă păcii*, în „M. B.”, nr. 7—8/1983, p. 452.

¹⁷ Nicolae, Mitropolitul Banatului, *o.c.*, pp. 87—88.

DESPRE RUDENIILE DOMNULUI

de : preot CONSTANTIN I. OLARIU

Sfântul Apostol Petru atrage laure aminte că în cărțile Sfintei Scripturi „sînt unele lucruri cu anevoie de înțeles, pe care cei neștiutori și neîntăriți le rătălmăcesc, ca și pe celelalte Scripturi, spre a lor pierzare” (II Petru 3, 16). Se rătălmăcesc, de pildă, acele locuri din Noul Testament, în care se pomenește de așa-numiții „frați” și așa-numitele „surori” ale Domnului nostru Iisus Hristos. Drept aceea, să cercetăm Scripturile și să deslușim adevărul, în legătură cu aceste rudeni ale Mîntuitorului.

Aflăm, mai întîi, că unii sînt numiți frații *Lui* : „Și încă vorbind El mulțimilor, iată mama și frații Lui stăteau afară, căutînd să vorbească cu El. Cineva I-a spus : Iată mama Ta și frații Tăi stau afară, căutînd să-ți vorbească” (Matei 12,46—47). „Au nu se numește mama Lui, Maria, și frații Lui : Iacov și Iosif și Simon și Iuda ?” (Matei 13,55). „Au nu este Acesta țeslarul, fiul Mariei și fratele lui Iacov și al lui Iuda și al lui Simon ?” (Marcu 6,3). „Și au venit la El mama Lui și frații Lui” (Luca 8,19). „Și I s-a vestit : Mama Ta și frații Tăi stau afară și voiesc să Te vadă” (Luca 8,20). Iar între Înălțare și Pogorirea Duhului Sfînt, Apostolii „într-un cuget stăruiau în rugăciune împreună cu femeile și cu Maria, mama lui Iisus, și cu frații Lui” (Faptele Apostolilor 1,13—14). În alte locuri unii sînt numiți frații *Domnului* (La I Corinteni 9,5) se pomenește, astfel, de apostoli, de „frații Domnului” și de Chefa (Petru). Sf. Apostol Pavel mai scria : „Apoi, după trei ani, m-am suit la Ierusalim, ca să-l cercetez pe Chefa și am rămas la el cincisprezece zile. Iar pe altul din apostoli n-am văzut decît numai pe Iacov, fratele Domnului” (Galateni 1, 18—19).

Dar dacă unii sînt numiți „frații Lui” sau „frații Domnului”, aceasta nu înseamnă că ei erau chiar frați trupești ai Mîntuitorului sau fii trupești ai Prea Curatei Născătoare de Dumnezeu.

În limbile ebraică și aramaică ale Vechiului Testament se folosea denumirea de „frate” nu numai pentru frații adevărați (născuți din ace-

lași tată și din aceeași mamă), ci și pentru frații vitregi, pentru nepoți, pentru veri primari, pentru veri mai îndepărtați, chiar pentru rudenii în general și pentru simpli concetățeni. Spre exemplu — deoarece în limbile semitice nu exista cuvântul „văr” — se spunea „frate”, în loc de „fiul unchiului după tată” sau „fiul surorii mamei”, expresii care ar fi fost greoaie și prin aceasta inutilizabile¹. De altfel, și în alte limbi se folosește cuvântul „frate” în loc de „văr”².

În cartea Facerii, se spune că Avraam și Lot erau frați: „Atunci a zis Avraam către Lot: să nu fie sfadă între mine și tine, între păstorii mei și păstorii tăi, căci sintem frați” (Facerea 13,8); „auzind Avraam că Lot, fratele său, a fost luat în robie...” (Facerea 14,14); „și au întors toată prada luată din Sodoma, au întors și pe Lot, fratele său, averea lui, femeile și oamenii” (Facerea 14,16). Cu toate acestea, Avraam și Lot nu erau frați, deși se numeau așa, ci Lot era, de fapt, nepotul lui Avraam: „Și a luat Avraam pe Sara, femeia sa, și pe Lot, fiul fratelui său” (Facerea 12, 5).

La pedepsirea Sodomei și Gomorei, Lot nu avea în acele cetăți nici un fel de rude, pe care îngerii Domnului ar fi vrut și ar fi putut să le salveze de la moarte (Facerea 19, 12). Lot avea numai familia proprie, alcătuită din soție, două fiice și doi gineri (Facerea 19, 14, 15). Ginerii săi au pierit odată cu ceilalți concetățeni, deoarece nu au vrut să asculte prorocia îngerilor despre prăpăd, transmisă prin socrul lor (Facerea 19, 41). Iar soția lui Lot s-a prăpădit și ea, fiindcă „s-a uitat înapoi și s-a prefăcut în stilp de sare” (Facerea 19, 26). Au fost salvați, așadar, numai Lot și cele două fiice ale sale (Facerea 19, 29—30).

Cu toate acestea, apar și așa numiții „frați ai lui Lot. Stăpîniți de intenții agresive, pe inserate, „locuitorii cetății Sodoma, tot poporul din toate marginile, de la tinăr pînă la bătrîn, au înconjurat casa” lui Lot, în care se aflau cei doi îngeri prevestitori (Facerea 19, 4), dar Lot le-a spus: „Nu, frații mei, să nu faceți nici un rău” (Facerea 19, 7). Locuitorii Sodomei au fost numiți „frați” — după vorbirea biblică — deși ei nu erau nici frați, nic măcar rude îndepărtate ale lui Lot care era chiar străin de ei: „Iar ei au zis către el: pleacă de aici! Ești un venetic și acum faci pe judecătorul?” (Facerea 19, 9).

Atunci cînd Iacov „s-a dus în pămîntul fiilor Răsăritului, la Laban” (Facerea 29, 1) și a rămas acolo, cu gîndul de a se căsători cu Rahila, fata cea mai mică a lui Laban (Facerea 29, 18), acesta „a zis către Iacov: Au doară-mi vei sluji în dar, pentru că îmi ești frate? Spune-mi, care-ți va fi simbria? (Facerea 29, 15). Totuși, Laban și Iacov nu erau frați, întrucît Laban era „fratele Rebecăi, mama lui Iacov și a lui Isav” (Facerea 29, 1); „auzind Laban de sosirea lui Iacov, fiul surorii sale, a alergat în întîm-

¹ Joseph Huby, *Evangile selon Saint Marc*, Paris 1937, pp. 92—93; cf. L.M. Lagrange, *Note sur les frères du Seigneur, dans l'Evangile selon Saint Marc*, Paris, 1929, pp. 79 sq.

² J. Huby, o.c., p. 92, nota 1.

pinarea lui" (Facerea 29, 13). Prin urmare, Iacov era nepotul, după mamă, al lui Laban, dar în vorbirea biblică a fost numit „frate”.

Nadab și Abiud, fiii lui Aaron (Levitnic 10, 1) au îndrăznit să slujească, fără îndreptățire, cele sfinte, în lăcașul Domnului și „atunci a ieșit foc de la Domnul și i-a mistuit și au murit amândoi înaintea Domnului” (Levitic 10, 1—2). Uziel, „unchiul lui Aaron” (Levitic 10, 4), avea doi fii, „pe Misail și Elțafan” (Levitic 10, 4). Cei doi erau, prin urmare, verii lui Aaron și unchii celor doi pedepsiți de Domnul. Cu toate acestea, Nadab și Abiud — deși erau nepoți mai îndepărtați — sînt numiți „frați” ai lui Misail și Elțafan. Căci Moise le-a zis acestora doi : „Duceți-vă și scoateți pe frații voștri din lăcașul cel sfînt și-i duceți afară din tabără” (Levitic 10, 4).

Levi a avut trei fii : „Gherșon, Cahat și Merari” (I Paralipomena 23, 6). Dar în același loc scripturistic (I Paralipomena 23, 7—23), sînt pomeniți cu numele zeci de urmași ai fiilor lui Levi, din timpul lui David, la sute de ani după ce se stinseseră din viață și Levi și cei trei fii ai săi. Toți acești urmași îndepărtați ar fi, în limbajul biblic, „frați” între ei, deoarece se spune că „aceștia sînt fiii lui Levi” (I Paralipomena 23, 24). În realitate erau doar rudenii, mult îndepărtate.

Regele idolatru Ahab a avut 72 fii, care și ei au „săvîrșit fapte urite înaintea Domnului” și au „umblat în căile tatălui lor” și ale altor păcătoși (IV Regi 22, 52). Dintre ei sînt cunoscuți cu numele Chozia (III Regi 22, 51) și Ioram (II Regi 3, 1). Cel de al doilea (II Regi 9, 24) a fost ucis de Iehu, iar Chozia (II Regi 9, 27) și ceilalți 70 fii ai lui Ahab (IV Regi 10, 7) au fost uciși din porunca aceluiași. După uciderea fiilor lui Ahab, Iehu a întîlnit 42 oameni pe care întrebîndu-i cine sînt, „ei au răspuns : noi sîntem frații lui Chozia” (IV Regi 10, 13). Firește, nu puteau fi frații lui Chozia, dar erau rudeniiile acestuia, motiv pentru care Iehu a poruncit să fie uciși și ei (IV Regi 10, 14).

În Noul Testament s-a utilizat același cuvînt „frate” și pentru persoane apropiate sufletește, dar care de fapt nu erau nici frați și nici măcar rude ale Mîntuitorului Iisus Hristos. Astfel, după Înviere, atunci cînd Mîntuitorul s-a arătat femeilor mironosițe, „le-a zis : Nu vă temeți. Duceți-vă și vestiți fraților Mei, ca să meargă la Galileea, și acolo Mă vor vedea” (Matei 28, 10). Este ușor de sesizat că divinul Învățător nu s-a referit la frații de sînge, ci la ucenicii Săi : „Iar cei unsprezece ucenici au mers în Galileea, la muntele unde le poruncise lor Iisus” (Matei 28, 16), prin femeile mironosițe. Tot atunci, Iisus Hristos i-a încredințat Mariei Magdalena o misiune asemănătoare : „Mergi la frații Mei și le spune : Mă voi sui la Tatăl Meu și Tatăl vostru și la Dumnezeu Meu și Dumnezeu vostru” (Ioan 20, 17). Însuși împlinirea misiunii demonstrează că termenul îi desemnase pe ucenicii Săi : „Și a venit Maria Magdalena, vestind ucenicilor că a văzut pe Domnul și acestea i-a spus ei” (Ioan 20, 18).

Sf. Apostol Pavel mărturisește că Mîntuitorul, Cel înviat din morți, s-a arătat nu numai celor 11 ucenici ai Săi (I Corinteni 15, 5), ci : „În urmă S-a arătat deodată la peste cinci sute de frați” (I Corinteni 15, 6).

Se înțelege de la sine că nici aici nu este vorba de frați trupești ai Mîntuitorului, ci de *ucenici* apropiați și mai îndepărtați, martori ai Învierii.

În epistolele Noului Testament se utilizează formulele de adresă „frate”, „soră”, „frați”, „surori”, fără însă ca aceștia să fie frați de singe cu apostolii sau cu ucenicii lor, ci „frați” de aceeași credință, „frați” duhovnicești.

În sfintele Evanghelii se amintesc, cu numele, patru așa-numiți „frați” ai Domnului, pomeniți doi câte doi: Iacov și Iosif (Iosif după graiul galileean) și Simon și Iuda (Matei 13, 55; Marcu 6, 3) Iacov mai este numit și „Iacov cel Mic” (Marcu 15, 40), spre a-l deosebi de Sf. Apostol „Iacov cel Mare”, fratele Sfîntului Apostol Ioan, ambii fii ai lui Zevedeu (Matei 4, 21; Matei 10, 2; Marcu 3, 17; Luca 6, 14). Cei patru nu sînt, însă, frați trupești lui Iisus și nici fii ai Prea-Curatei Născătoare de Dumnezeu, ci doar rude, verișori mai apropiați sau mai îndepărtați ai Mîntuitorului. Mai mult, nici unul dintre ei nu este numit „fiul Mariei”, deoarece nu era, unicul ei „fiu” rămînînd Mîntuitorul. În schimb, cărțile Noului Testament arată limpede că alții erau părinții trupești ai celor patru așa zisi „frați” ai Domnului. Primii doi, Iacov cel Mic și Iosif, erau fiii unei alte Marii, după (cum rezultă din relatarea răstîgnirii de pe Golgota: „Erau acolo multe femei, privind de departe, care urmaseră din Galileea pe Iisus, slujindu-L, între care era Maria Magdalena și Maria, mama lui Iacov și a lui Iosif, și mama fiilor lui Zevedeu” (Matei 27, 55—56); „Și erau femei care priveau de departe; între ele: Maria Magdalena, Maria, mama lui Iacov cel Mic și a lui Iosif, și Salomeea” (Marcu 15, 40), cea din urmă fiind mama fiilor lui Zevedeu (Matei 27, 56) ...³.

Despre această *altă Marie* — mama lui Iacov cel Mic și a lui Iosif — există mai multe relatări neotestamentare. „Și stăteau, lingă crucea lui Iisus, mama Lui, și sora mamei Lui, Maria lui Cleopa, și Maria Magdalena” (Ioan 19, 25). Maria „lui Cleopa” (desigur soția lui Cleopa) era mama primilor doi din cei patru așa-numiți „frați” ai Domnului (Matei 27, 56 și Marcu 15, 40), ca fiind deopotrivă verișoară a Maicii Domnului. Identitatea de nume exclude posibilitatea de a fi fost surori, deși conform vorbirii biblice era numită „soră” a Maicii Domnului. Prin urmare, fiii ei nu erau ai Maicii Domnului și deci, nu erau *frați* ai Mîntuitorului, ci doar veri ai Săi. Această Marie — mama lui Iacov cel Mic și a lui Iosif — împreună cu Maria Magdalena, L-a urmat pe Mîntuitorul pînă la mormînt: „Iar acolo era Maria Magdalena și cealaltă Marie, șezînd la mormînt” (Matei 27, 61); „Iar Maria Magdalena și Maria, mama lui Iosif, priveau unde L-au pus” (Marcu 15, 47). Pentru credința și devotamentul lor față de Mîntuitorul, femeile mironosite — printre care și această Marie — au fost răsplătite dumnezeiește, după cum istorisesc Sfintele Evanghelii.

³ Studiu Noului Testament, pentru Institutele teologice (alcătuit de Nicolae I. Nicolaescu, Grigorie Marcu, Sofron Vlad și Liviu E. Munteanu), ed. III-a, București, 1983, p. 87.

Dacă primii doi nu puteau fi frații Mântuitorului după trup, nu putea fi nici cea de a doua pereche — Simon și Iuda — amintiți mereu în al doilea rînd și deosebiți de ceilalți. Simon era frate cu Iuda, dar ei nu erau și fiii Mariei lui Cleopa. Cele două perechi erau frați vitregi între ei, ceea ce rezultă limpede din Epistola sobornicească a Sfîntului Iuda care de la început se recomandă „frate al lui Iacov” (Iuda 1, 1). Este vorba despre Iacov „cel Mic” autor al unei epistole sobornicești, supranumit și „fratele domnului” (Galateni 1, 19), cel dintîi dintre cei doi fii ai Mariei lui Cleopa.

Unii dintre autorii inspirați ai Noului Testament se legitimează în cuprinsul cărților scrise (fie cu numele propriu, fie cu altul foarte bine cunoscute cititorilor cărora se adresau), spre a înlătura orice urmă de îndoială asupra paternității scrierii. Așa spre exemplu sînt textele: Romani 1, 1; I Corinteni 1, 1; II Corinteni 1, 1; Galateni 1, 1; Efeseni 1, 1; Filipeni 1, 1; Coloseni 1, 1; I Tesaloniceni 1, 1; II Tesaloniceni 1, 1; I Timotei 1, 1; II Timotei 1, 1; Tit 1, 1; Filimon 1, 1; Evrei 13, 23—24; I Petru 1, 1; II Petru 1, 1; II Ioan 1, 1; III Ioan 1, 1; Apocalipsa 1, 1; Dar nici Sf. Iacov „cel Mic” și nici Sf. Iuda, în epistolele lor sobornicești, nu se legitimează ca frați trupești ai Mîntuitorului (ceea ce le-ar fi majorat prestigiul), ci cu toată smerenia și evlavia ei se mărturisesc a fi robi sau slujitori ai lui Iisus: „Iacov, robul lui Dumnezeu și al Domnului Iisus Hristos” (Iacov 1, 1), „Iuda, slujitor al lui Iisus Hristos” (Iuda 1, 1). Mai mult, Sf. Iuda ține să precizeze că este fratele Sfîntului Iacov, dar nu al Mîntuitorului. Cei patru frați „ai lui Iisus”, consemnați doi cîte doi, erau, prin urmare, vitregi între ei, debarece Maria lui Cleopa era numai mama primei perechi (Matei 27, 56); Marcu 15, 40; Ioan 19, 25; Iuda 1, 1; Galateni 1, 19). Ceilalți doi au devenit frați vitregi cu cei dintîi, prin a doua căsătorie a tatălui lor Cleopa cu Maria, care la rîndul ei a fost văduvă. În consecință, cei doi fii ai lui Cleopa, proveniți din prima căsătorie, au devenit prin alianță, veri și mai îndepărtați ai lui Iisus. Toți patru sînt numiți „frați ai Domnului”, deoarece în limbajul biblic nu există denumirea de văr, dar nici unul dintre ei nu a fost frate trupeș al Mîntuitorului, nici unul dintre ei nu a fost fiu trupeș al Maicii Domnului, nici unul dintre ei nu a fost fiu trupeș al Sfîntului Iosif, logodnicul Prea Curatei și Pururea Fecioarei Maria (Matei 13, 55). „Fiul lui Dumnezeu S-a născut, desigur, potrivit spuselor sfinților evangheliști, într-un sălaș sărac; dar nașterea Lui s-a făcut mai presus de legile firii... Leagănul Mîntuitorului a fost în adevăr o ieseală; dar îngerii din ceruri l-au cîntat cîntare de naștere, cîntare de mărire a lui Dumnezeu întru cei de sus, cîntarea păcii pe pămînt, cîntarea bunăvoinții cerești în sufletele oamenilor”⁴.

Deoarece potrivit rînduieiilor legii, logodnicul Iosif trecea drept „soțul” Mariei, Iisus Hristos a fost numit și „fiul teslarului”: „Au nu

⁴ Patriarhul Iustin, *Pastorală cu prilejul Sfîntelor Sărbători ale Nașterii Domnului*, 1978, în „B.O.R.”, nr. 11, 12/1978, p. 1198.

este acesta fiul teslarului?" (Matei 13, 55). Dimpotrivă, nici unul dintre cei patru așa ziși „frați ai Domnului” nu a fost numit „fiul teslarului” și în consecință, nici unul n-a fost frate cu Mîntuitorul nici măcar prin dreptul Iosif.

La începutul lucrării mesianice, unele dintre rudeniile după trup ale Mîntuitorului — cei numiți „frați” și „surori” — nici nu credeau în El (Ioan 7, 5), încercînd chiar să-L împiedice pe Domnul în dumnezeiasca Sa misiune și slujire (Marcu 3, 21 și 3, 31—32). Cu timpul, însă, au crezut și aceștia, fiind întăriți în credință, mai cu seamă după Înviere: „Într-un cuget, stăruiau în rugăciune, împreună cu femeile și cu Maria, mama lui Iisus, și cu frații Lui” (Faptele Apostolilor 1, 14).

Cărtile Sfinte au consemnat unele detalii din veacul apostolic despre cei patru așa-numiți „frați ai Domnului”. Cu toții au luat parte la propovăduirea Evangheliei (I Corinteni 9, 5), dar știri mai amănunțite s-au păstrat despre trei dintre ei: Iacov cel Mic, Simon și Iuda. După Înviere, Mîntuitorul s-a arătat, în mod separat, lui Iacov cel Mic (I Corinteni 15,7), devenit apoi, cel dintîi episcop al Ierusalimului. De aceea, Sfîntul Apostol Petru — după ce a fost scos de Domnul din temniță — îl înștiințează pe el cel dintîi (Faptele Apostolilor 12, 17), iar Sf. Apostol Pavel îl cercetează la Ierusalim, în două rînduri (Galateni 1, 19 și Faptele Apostolilor 21, 18). În calitatea sa de episcop al Ierusalimului, Sf. Iacov cel Mic a avut un rol de căpetenie la Sinodul apostolic ținut acolo (Faptele Apostolilor 15, 13—21) și este intitulat de Sf. Apostol Pavel, ca unul din „stîlpii” Bisericii (Galateni 2, 9). Pentru înțelepciunea, evlavia și viața sa virtuoasă, era cinstit chiar și de necredincioșii care îl numeau „oblias” („cel drept”) ⁵. A lăsat o epistolă sobornicească și a suferit moarte de martir în anul 62, fiind ucis cu pietre, din porunca arhiereului Annanus, după ce procuratorul Festus murise, iar noul procuror, Albinus, încă nu sosise la post ⁶.

Simon i-a urmat lui Iacov cel Mic la cîrma Bisericii Ierusalimului ⁷. Istoria consemnează că și el era un alt „văr al Domnului”, ca și înaintașul său — după cum scrie Hegesip, care, pe la anul 180 culegea știri, în Palestina, despre epoca apostolică ⁸. A suferit și el moarte de martir, pe timpul împăratului Traian (98—117), la înaintata vîrstă de 120 ani ⁹.

În Sfintele Evanghelii se pomeneste și despre așa numitele „surori” ale Domnului: „Și surorile Lui, au nu sînt toate la noi?” (Matei 13, 56); „Și nu sînt, oare, surorile Lui aici, la noi?” (Marcu 6, 3); „Iată mama Ta și frații Tăi și surorile Tale sînt afară. Te caută” (Marcu 3, 32).

Așa cum am arătat mai sus, este vorba de același limbaj biblic, în care nu existau cuvintele „verișoară” sau „nepoată”. În locul acestora, se folosea noțiunea de „soră”, pentru rudeniile de parte femeiască, mai

⁵ *Studiul Noului Testament* (o.c.), p. 276.

⁶ *Ibidem*

⁷ J. Huby, o.c., p. 94.

⁸ Eusebiu, *Hist. eccl.* IV, 22,4 la J. Huby, o.c. p. 94 nota 5.

⁹ Eusebiu, *Hist. eccl.* III, 32, 6, la J. Huby, o.c., pp. 94—95, nota 1.

apropiate sau mai îndepărtate. Nici una dintre „surori” nu este numită, nicăieri, „fiica Mariei” sau „fiica teslarului”, fiind rudenii mai îndepărtate ale Domnului. La crucea răstignirii, pe lângă Maica Domnului, sînt amintite, cu numele, mai multe femei credincioase, dar nu se vorbește despre nici o „soră” a Domnului, care într-un asemenea caz nu puteau lipsi. Prin urmare, așa-numitele „surori” ale Domnului n-au fost surori trupești ale Mîntuitorului, n-au fost fiice trupești nici ale Prea Curatei Fecioare, nici ale dreptului Iosif.

Sfinții Evangheliști ne istorisesc (Marcu 3, 31—32) că pe atunci cînd unele rudenii încă nu credea în Mîntuitorul, cei așa-numiți „frați” și „surori” ale Lui veniseră de la Nazaret la Capernaum, spre a împiedica dumnezeiasca Sa lucrare. Venise atunci și Maica Domnului cu ei, tocmai ca să potolească acele rudenii, încă necredincioase și prea puțin binevoitoare¹⁰. Mîntuitorul, știind că rudenii Lui veniseră acolo purtate de neștiință nu de adevărată dușmănie, nu le osîndește, ci le lămurește asupra chemării și lucrării Sale dumnezeiești, oferind ucenicilor și tuturor celor de față o învățătură de mare însemnătate: „Și privind pe cei ce ședeau în jurul Lui, a zis: Iată mama Mea și frații Mei. Că oricine va face voia lui Dumnezeu, acesta este fratele Meu și sora și mama Mea” (Marcu 3, 34—35). Prin aceste cuvinte, divinul Învățător nu a înțeles să rupă legăturile firești care unesc pe membrii unei familii sau pe diferitele rudenii, dar a subliniat că sentimentele familiare trebuie să se supună unui ideal mai înalt, respectiv de a împlini voia lui Dumnezeu. „Familia” Mîntuitorului este alcătuită tocmai din aceia care împlinesc voia lui Dumnezeu¹¹. Ori, prin plinirea voii lui Dumnezeu, toți creștinii devin și pot fi socotiți „frați” și „surori” ale Domnului, în toate veacurile străbătute de Biserică.

¹⁰ J. Huby, o.c. p. 90.

¹¹ Idem, p. 91.

MĂNĂSTIREA CERNA

de: ADRIAN-ANDREI RUSU

Istoria acestui monument de pe meleagurile Episcopiei Aradului este surprinzătoare sub multiple aspecte. În scurta lui existență a jucat un rol de prim ordin, comparabil cu al unor reputeate lăcașuri de închinare, intrate demult în istoriografie, dar rolul său — deși în parte evocat — a fost acoperit de colbul uitării. Încercăm, în paginile ce urmează, să corectăm această nejustificată neîmplinire, adăugând izvorului scris și pe cel arheologic.

Întii de toate vom zăbovi asupra numelui mănăstirii. Satul Negoiu (com. Lunca Cernii de Jos, jud. Hunedoara) a prins contur abia în secolele XVIII—XIX, prin stabilizarea sălașelor de vărătec ale țăranilor din Răchitova. O biserică de lemn se ridica acolo în anul 1810, care în 1847 se sfințea cu hramul „Înălțarea Domnului”. Ulterior hramul a fost schimbat, lăcașul fiind închinat „Sfintului Ilie” — dovadă a unei refaceri și a unei noi sfințiri¹. Satul s-a desprins cel din urmă din teritoriul, odinioară cuprinzător, al unei mari posesiuni de pe cursul superior al râului Cerna. Ca urmare a situației create, numele sub care mănăstirea a fost citată, de la Ștefan Moldovan încoace, este unul de împrumut (mănăstirea Negoiu). Dar numele de „Cerna” — cum vom vedea pe larg mai jos — este foarte clar exprimat în cuprinsul tuturor documentelor de epocă. Apoi, de la o greșeală grosolană, săvârșită în secolul XIX de un istoric maghiar, s-a ajuns la „biserica Arhanghelului Mihail din Chorna” (com. Șopron), situată chipurile în Banat². Toponimicul de origine slavă este foarte frecvent. Numai în Banat existaseră, pînă nu de mult, două localități cu numele Cerna, în protopopiatele de odinioară ale Timișoarei și Jebelului, care au jucat un oarecare rol în viața bisericească ortodoxă a secolelor XVII—XVIII. Dar spre deosebire de ele, Cerna hunedoreană are individualitatea ei istorică inconfundabilă.

¹ Manuscrisul vizitațiunii canonice săvîrșite de St. Moldovan la 6/18 nov. 1855, p. 36 în Arhiva Mitropoliei Banatului, Timișoara.

² Pesty Fr., *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, vol. III, Pesta, p. 77—98.

Intrarea în istoriografie a mănăstirii Cerna de la Negoiu s-a produs la mijlocul secolului XIX. Pe atunci, Ștefan Moldovan, vicarul uniat al Hațegului, se preocupa asiduu de înregistrarea antichităților aflate în cuprinsul teritoriului pe care-l păstorea. Acum, după verificările de pe teren, putem afirma cu deplină convingere că el nu a văzut personal locurile cu ruine de la Negoiu. Neconcordanțele, ca și absența unor detalii, la care de obicei era sensibil, pledează pentru existența unui intermediar care i-a făcut cunoscut monumentul. Materialul, publicat la Brașov³, a servit selectiv altor lucrări apărute la Lugoj⁴, pentru a se fixa, într-o formă primară, în istoriografia bisericească românească⁵.

Mănăstirea a fost zidită la limita de est a județului Hunedoara, unde vechiul district al Hațegului își avea ultimele sate nordice. Astăzi, singurul acces carosabil vine dinspre Hunedoara, înlocuind traseul medieval care străbătea superba zonă submontană înspre Răchitova. Rîul Cerna primește din stînga afluentul Negoifului. Urcînd pe el, se atinge curînd Valea Mănăstirii, în satul Negoiu. După traversarea unor chei modeste, albia întîlnește o luncă mai largă, „loc romantic de o asemănare cu acela al mănăstirii Prislopu”⁶. Dealuri cu pante accentuate

Mănăstirea Cerna — vedere generală în timpul săpăturilor arheologice din vara anului 1985.

³ Ștefan Moldovan, *Anotațiuni despre Tiecata Hatiegului*, în „Foae pentru minte, inimă și literatură”, nr. 16/1853, p. 302.

⁴ *Diecesa Lugosului. Șematism istoric*, Lugoj, 1903, p. 450; Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, pp. 295—296.

⁵ Ștefan Metes, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, pp. 128—129.

⁶ Șt. Moldovan, *art. cit.*, p. 302.

închid orizonturile. În acel loc, pe un mic platou aluvionar, înconjurat de două piraie, s-a înălțat mănăstirea Cerna.

Cercetarea arheologică a ținut seama de informațiile publicate de Ștefan Moldovan și starea actuală a solului și s-a desfășurat în anii 1984—1985⁷.

În afara sedimentației medievale, din timpul funcționării mănăstirii, nu există alta mai veche. În fapt și aceasta a fost extrem de restrânsă și, mai ales, inegală. Am înregistrat factori distructivi multipli. Cel natural subsumează apele revărsate în puhoale. Drenările ori îndiguirea au fost extrem de necesare. Exploatarea pietrei de construcție a provocat pierderea totală a altarului bisericii mănăstirii. Un sălaș păstoresc a existat în coasta de sud-vest a lăcașului, mușcind din temelii și presărind urme de inventar abundent, surprins de un incendiu. Locuitorii de astăzi afirmă, cu memoria exactă a numelor și poziției, existența unor înmormântări. Intrarea plugului a fost ultimul dezastru care a afectat iremediabil stratigrafia medievală.

O primă observație rezultată din cercetare a fost aceea că denivelările actuale, cu excepția aceleia care acoperea ruina bisericii, nu mai corespund topografiei medievale. Secțiunile arheologice s-au zonat, în funcție de rezultate, în două grupe principale: în centrul și la extremitatea nord-estică a platoului.

Poziția centrală a fost rezervată bisericii mănăstirii. Lățimea monumentului este de șase metri în exterior și patru metri în interior. În schimb lungimea nu a fost determinată. Cea mai lungă latură descoperită, cea de nord, depășea cu puțin șapte metri. În rest, toate fundațiile, inclusiv cele ale altarului, au fost escavate total, fără să lase nici o urmă. Zidurile i-au fost construite din pietre de râu înecate în mortar. Interiorul a fost podit cu o placă de mortar, perforată pe alocuri. Posedăm și dovada tencuirii interioare, fără să avem probe pentru un decor, pictat. Distrugerea completă a altarului și a unei părți a navei pune serioasă stavilă unor încadrări stilistice. Lățimea corespunde cu cea de la biserica Prislopului, iar lungimea dispăre tocmai acolo unde, la Prislop, începe dezvoltarea triconcului. Asemănările în construcție se opresc aici. Absența peretelui despărțitor al pronaosului de naos, înălțură identitatea. Ceea ce s-a păstrat conduce totuși la evidențierea unor relații strânse care ar putea sta sub semnul șantierului inaugurat la Prislop de Zamfira, fiica lui Moise-Vodă al Țării Românești.

Clădirea anexă rivalizează prin dimensiuni cu cea a bisericii. Latura lungă măsoară aproape zece metri, în timp ce lățimea descoperită atinge 5,60 metri. În vecinătatea nordică a bisericii, colțul cel mai apropiat lasă liber un spațiu de trecere mai îngust de un metru. Orientarea construcției este oblică (168° vest). Distanța mică și poziția ciudată ne fac să credem că între ele a existat o oarecare depărtare cronologică. Construirea simultană nu ar fi produs un astfel de rezultat nesistemat.

⁷ Remarcăm aici, alături de alte contribuții aduse la buna desfășurare a cercetărilor arheologice, pe aceea a preotului paroh Nicolae Pașca.

Mănăstirea Cerna. Fundațiile clădirii anexă.

tic, fără armonie și, mai ales, cu recurgerea la o altă tehnică de construcție. Căci, spre deosebire de clădirea bisericii, temeliiile clădirii vecine sînt din piatră de râu fără mortar. Pereții au fost de lemn, destul de subțiri și probabil legați cu chirpici. Interiorul a fost podit cu un strat superficial de lut.

Indicii disperate dovedesc, că platoul a fost inzestrat și cu alte construcții. Cea mai sigură pare să fie cea din marginea de est a platoului, la o depărtare de peste 20 metri de biserică. A fost și aceea o clădire pe fundații de piatră nelegată cu mortar, lutuită și cu certe elevații de lemn. Din cauza distrugerilor, doar lățimea a putut fi stabilită aproximativ la cinci metri. Pe latura de vest a platoului, unde o mare denivelare îi sugerase lui Ștefan Moldovan prezența „caselor părinților”, cercetarea arheologică a infirmat orice construcție cu caracter mai solid.

Dimensiunile reale ale întregului ansamblu sînt date de un dreptunghi de 70×60 m. Delimitarea făcută cu o împrejmuire de piatră și pămînt a fost ceva mai restrînsă.

Clopotnița pe care tot Ștefan Moldovan o semnala pe terasele din sectorul sudic al mănăstirii — dar, semnificativ, fără să-i dea dimensiunile ori alte detalii constructive — nu a fost identificată în căutările

noastre. Terenul arător ori finețele persistă în zona indicată ca aparținătoare odinioară mănăstirii. Urmele de moară, localizate de același istoric, nu se mai observă nici ele. Dat fiind caracterul și dimensiunile construcțiilor de acest fel, este de presupus că respectivele vestigii să nu fi aparținut, în mod obligatoriu, unei mori contemporane. Suplimentar, față de informația lui Moldovan, adăugăm prezența a două toponimice, care dau amploare coloristică spațiului microgeografic din Valea Mănăstirii. Primul, la circa 200 m. est, pe direcția văii, corespunde unui mic platou protejat de curenți și cu urme de livadă, denumit „Stupina Sfintului”. Următorul este chiar în defileul râului, unde apa în virtutea a săpat o adâncitură ce a devenit „Izvorul Sfintului”. În fața „Stupinei Sfintului”, pe cealaltă parte a apei, se încheie drumul pe care, tot Ștefan Moldovan, îl considera „Drumul Sfintului”, drum originar spre mănăstirea Prislop. În acel punct sătenii susțin că a fost descoperită toaca mănăstirii ajunsă la biserica din Răchitova⁸. Unul dintre locuitori, Vichente Andrașoni, păstrează încă un piron descoperit împreună cu toaca.

În rîndul pieselor de inventar scoase la lumină prin săpătura arheologică; cu siguranță cea mai remarcabilă este soba de cahle a clădirii anexe. În compunerea ei au intrat, în principal, cahle-oală. Numărul trece de 40 bucăți. În afara citorva cahle-placă și a unor cărămizi romane, tot din compunerea sobei a făcut probabil parte și o piatră cioplită într-o rocă dură, avînd un capăt redus la forma unui dop cu un cahal și o perforație. În diferite puncte ale platoului s-au descoperit cahle-placă cu decoruri vegetale și geometrice. O piesă este traforată. Inventarul pieselor comune mai numără ceramică utilitară, de factură foarte simplă, cuie, cărămizi și țigle romane de diferite tipuri.

Absența înmormîntărilor din preajma și interiorul bisericii de la Cerna are justificări multiple. Una dintre cele mai serioase este cea a nivelului ridicat al apei freatice. Trebuie să ținem seama și de apropierea exagerată a clădirii anexe. Cimitirul, care a existat cu siguranță, nu putea fi prea extins, dată fiind perioada de funcționare a mănăstirii. El a fost situat undeva pe o terasă a dealurilor apropiate (mai probabil în sud).

Deocamdată, vom nota că șantierul arheologic a reconstituit, pe măsura posibilului, o *mărturie singulară* și, din acest motiv, extrem de prețioasă: *imaginea unei mănăstiri românești din arcu carpatic într-o epocă istorică bine determinată*. El a produs, alături de detalierea topografiei vechii mănăstiri, cîteva certitudini pe care le vom reda în continuare. Pe baza cahlelor-placă — singurul reper cronologic utilizabil — Cerna a funcționat în secolul XVI—XVII. Stratigrafia relevă o existență scurtă, destul de greu de probat pe durata unui secol întreg, dar cu certitudine a fost o investiție excelentă, serioasă și complexă.

Cele mai vechi informații documentare privitoare la locurile descrise datează din secolul XIV. Cnezul Mușana și-a avut originea în

⁸ Descoperire din anul 1894, cf. Iacob Radu, o.c., p. 295.

părțile Luncii Cernei. Ca urmare a eforturilor colonizatoare conduse de el, au fost ocupate noi terenuri, constituite apoi în nucleul de bază al domeniului ce avea să fie lăsat moștenire urmașilor. Fiul său, Stoian, și-a mutat reședința la Densuș. În anul 1411 el apărea deja cu acest atribut de nobilitate. Ulterior, stăpînirile Mușineștilor s-au înmulțit pînă la o stabilitate relativă, survenită către mijlocul secolului XV. Ceea ce ne interesează aici este faptul că Lunca Cernei și vecinătățile sale nu a fost împărțită cu alți stăpîni. Pentru înțelegerea relațiilor de stăpînire ce vor urma, facem precizarea că după 1480, Mușineștii și-au înălțat o nouă curte, în care vor rezida de preferință, anume în satul Hățăgel.

Către ultimul sfert al veacului XVI a rămas în viață un singur reprezentant masculin al familiei, Francisc Marșinai care a fost conștient de lipsa urmașilor și trecerea legală a posesiunilor lui pe seama fiscului. La 27 septembrie 1579, în fața și cu acordul principelui Cristofor Báthory, el lăsa domeniul în mîinile lui Ioan Gálffy de Cucerdea. Peste cinci ani a revenit asupra testamentului, stabilind oarecare drepturi pe seama fiicei sale Caterina. La 13 martie 1585, probabil imediat după moartea lui Francisc, capitulul din Alba Iulia a notat pentru întîia dată existența mănăstirii *Chiarna*⁹. În 1586, la o reluare, se scria „cetatea numită Cerna”. Cum o astfel de fortificație nu se cunoaște nicăieri în comitatul Hunedoara și districtul Hațeg, trebuie să fie vorba de o greșeală a celui care a redactat documentul. *Claustrum* (lat., = mănăstire) s-a înțeles probabil *castrum* (lat., = cetate)¹⁰. Oricum, din cele arătate este clar că mănăstirea și-a început existența în vremea Mușineștilor. Data așezării pietrei fundamentale nu coboară mult sub termenul primei atestări. La 20 martie 1585, un document princiar cunoaște o singură mănăstire ortodoxă în comitat¹¹. O interpretare strînsă conduce la concluzia că Cerna nu era încă înălțată, fiind încă în construcție, ori numai ferită de înregistrarea oficială.

Istoria familiei de ctitori se ascunde într-un anonim documentar care explică, cel puțin în parte, ritul ortodox existent pe pămînturile sale. Este totuși o plăcută și neașteptată surpriză. După ce ne-am fi așteptat ca familia să fi fost maghiarizată ori cel puțin trecută la catolicism, avem dovada că realitatea a fost cu totul alta. Cunoaștem căsătoria unuia dintre predecesorii lui Francisc Marșinai cu o bănățeancă din familia Gîrleştenilor¹², dar nu le știm pe soțiile ultimilor bărbați din arborele genealogic. Poate că în originile lor se ascunde o cheie care ar fi rezolvat problema noastră. Căsătoria Caterinei, fiica lui Francisc, cu Mihail Csermeny alias Farkas, nu este probatorie în nici un sens, deoa-

⁹ Jakab Elek, *Kocsárdi Gálffy János és a Báthoriak*, în „Századok”, Budapesta, 29, 1895, p. 799.

¹⁰ *Erdélyország története tára*, vol. I, Cluj, 1837, p. 75; Lukinich Imre, *Adatok kocsárdi Gálffy János életéhez*, în „Erdely múzeum”, Cluj, 20, 1903, pp. 278—281.

¹¹ Hurmuzaki—Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI, p. 830.

¹² Nagy Iván, *Magyarország családai*, vol. VII, Pesta, 1860, pp. 337—338.

rece numele poate ascunde un ins catolicizat. Un grafit, puțin cunoscut, aflat pe fresca bisericii de la Densuș, consemnează că „În anul 7074(1566) a răposat jupan Mînjina Andriaș, luna februarie 7”¹³. Andrei a fost rudă colaterală a lui Francisc Marșinai, iar textul slavon trădează moartea unui ortodox. Precum se observă cu ușurință, destinele familiei citotiale nu sînt prea clare. Independent de existența mănăstirii — fapt istoric de necontestat — rămân încă neexplicate multiple fenomene care frămîntau conștiința feudalității autohtone, respectiv modalitatea lor de exteriorizare, mai întîi în fața oficialității, apoi a comunităților rurale din care proveneau.

Important rămîne contextul în care mănăstirea a luat naștere. Să ne reamintim că la mijlocul veacului XVI, regroupările politice din Transilvania au fost îndeaproape dublate de o nouă conjunctură religioasă. Ascendența Reformei a provocat subminarea și prăbușirea sistemului romano-catolic, aducînd și unele descătușări pentru inițiativele ortodoxe. Banatul și-a reinnoit întreaga ierarhie a Bisericii Ortodoxe. Direct sprijinită de autoritatea otomană, Patriarhia de la Ipek (din 1557) și-a așezat episcopi în mai multe localități. Pe unii îi vom descoperi activînd pînă în preajma Hunedoarei¹⁴. Viața monahală iese și ea mai viguros din anonimatul documentar. Referiri întîlnim pentru Bazias (1581), Felnac (1625), Hodoș (1650), Lancrăm (1572) în fostul voievodat și Habra (1597) în Maramureș. Sprijinul direct, sosit din Moldova și Țara Românească, a adus un aport foarte important. Cîteva versuri din „Plîngerea mănăstirii Silvașului” sînt și ele edificatoare: „Și aici în Ardeal sînt multe (mănăstiri — n.n.) / Dintru acea vreme făcute / De Domnii și boierii Țării Românești / Și de ai Țării Moldovenești / Și atît de multe sînt că nu le pot scrie întru acest cuvînt”¹⁵. În a doua jumătate a secolului XVI, Mitropolia ortodoxă a Ardealului a cunoscut un șir de ierarhi legați, concret sau ipotetic, de părțile Hațegului, cu microacțiuni strict localizate. În Hațeg, apariția Zamfirei, fiica lui Moise Vodă, a fost conexată acestora, și nu le-a provocat nemijlocit. Înzestrarea Prislopului putea în schimb, servi ca model unor acțiuni asemănătoare, în vecinătate.

În împrejurările arătate, Cerna a fost înălțată de la început ca *metoh al Prislopului*. Pentru această afirmație pledează hramul comun, asemănările în construcție (cîte se pot identifica), așa-numitul „drum al Sfîntului” care le lega și moștenirea pămînturilor de la Lunca Cerneli, de către Prislop, după încetarea vieții călugărești la Cerna.

Soarta mănăstirii, după dispariția lui Francisc Marșinai, se împletește cu aceea a stăpînilor cei noi. Caterina nu a moștenit stăpînirea asupra mănăstirii, dar soțul ei se va preocupa permanent de recuperarea măcar parțială a bunurilor. Descendenții lor vor intra în istoria Cerneli, în ultimii ei ani de viață.

¹³ *Pagini de istorie veche românească*, vol. V/1, București, 1985, pp. 65—70.

¹⁴ I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 88 ș.u.

¹⁵ Iacob Radu, o.c., p. 353.

Ioan Gálffy de Cucerdea a jucat un rol politic important în viața Transilvaniei, dar aici ne interesează numai confesiunea sa, calvină¹⁶. După moartea sa pe eșafod, în 1593, văduva sa, Elisabeta, a continuat să dețină domeniul. S-a recăsătorit curînd cu nobilul Ioan Kesorü de Gibarth-Vingarh, care nu era altul decît fiul Zamfirei de la Prislop. Kesorü a întreținut solide legături cu familia lui Mihai Viteazul¹⁷. La 1600 — înțelegem dintr-un act al voievodului Unirii — că Cerna încă-puse pe alte mîini. Sigismund Báthory confiscase întregul domeniu al Hațegului curînd după moartea lui Gálffy și îl împărțise mai multor nobili. Principalii beneficiari erau frații Simon și Fabio Genga. Printre bunuri figura și așezămîntul călugărilor (*Chiarnai kalugerek lako helyevel*)¹⁸. După instalarea lui Mihai Viteazul la cîrma Transilvaniei, pretențiile lui Ioan Kesorü și ale soției sale asupra domeniului nu aveau nici un fel de șansă. Soția lui Fabio Genga nu era alta decît Velica, fiica logofătului Ioan Noroceă din Răzvad (Țara Românească), recunoscută pentru apropiatele relații întreținute cu voievodul munțean¹⁹. Cu toate că soțul și chiar tatăl s-au convertit la catolicism, Velica a fost o bună ortodoxă. Se cunoaște o danie făcută de ea, împreună cu sora ei Zamfira și un nepot de frate, mănăstirii Golgota din Țara Românească²⁰. Aceasta, cea de a doua Zamfiră, a fost citor și la Cetea și Teiuș (jud. Alba)²¹.

Sfîrșitul lui Mihai Viteazul a marcat ștergerea tuturor actelor și hotărîrilor luate de el în Transilvania. O știre din anul 1607 afirmă că frații Genga ar fi pierit în împrejurările de atunci.

În anul 1607, Elisabeta, căsătorită a treia oară cu Balatazar Cseszelinszky, a intentat proces pentru recuperarea vechilor bunuri ale lui Gálffy. Din el înțelegem că imediat după moartea fraților Genga avusesese loc o nouă redistribuire a posesiilor din preajma Cernei. La grupul mai vechi se adăugaseră între timp și alți nobili, dintre care unii hunedoreni²², dar din nefericire nu cunoaștem rezultatul judecății.

Pînă la Paul Keresztesy de Nagymegyer, domeniul nu a mai trecut prin alte mîini. Probabil lugojean de origine, Keresztesy a servit pe rînd principilor Sigismund Báthory, Mihai Viteazul, Moise Secuiul și Gabriel Báthory, urcînd trepte succesive în ierarhia politico-administrativă. Un document din 1630 îi desemna religia prin termenul „sabbatarius”²³.

¹⁶ A. Veress, *Fontes rerum Transylvanicarum*, vol. I, Budapesta, 1911, p. 190. Același editor susține, mai jos fără argumente, că era unitarian (p. 260, nota 12). De aceeași opinie era și Jakab Elek, o.c., p. 786.

¹⁷ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și a Țării Românești*, vol. V, pp. 72—73; VI, pp. 3—4, 150.

¹⁸ Jakab Elek, o.c., pp. 815—817.

¹⁹ N. Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*. Vălenii de Munte, 1910, pp. 41—44; N. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, Iași, 1971, pp. 127—128.

²⁰ *Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească*, vol. XI, nr. 371, p. 517.

²¹ Georgeta Totoiu, *Date noi în legătură cu logofătul Ioan Noroceă din Pitești*, în „Apulum”, 5, 1965, p. 336.

²² În detaliu la Jakab Elek, o.c., pp. 817—818.

²³ A. Veress, *Documente* ... Vol. IX, p. 310.

Presupunem că el a intrat în posesia domeniului Hațăgelului în intervalul anilor 1611—1618. La 14 septembrie 1627, principele Gabriel Báthory îi întărea întregul domeniu. În mod expres a fost consemnată atunci, din nou, mănăstirea Cerna (*claustro Cserna*)²⁴. Keresztesy a murit cu puțin înaintea anului 1638.

În șirul stăpînitorilor citați — fără excepție oameni din anturajul principilor ardeleni — se găsesc posibili sprijinitori, dar și prigonitori ai mănăstirii. În prima categorie i-am așezat pe fiul Zamfirei, Ioan Kereserü, la loc de cinste pe Velica și, eventual, pe cineva din familia lui Paul Keresztesy.

Sucesiunea stăpînitorilor domeniului Hățăgel nu acoperă decît parțial trecutul mănăstirii Cerna, în fapt doar istoria ei administrativă exterioară. Existența ei, ca și a altor lăcașuri de pe cuprinsul provinciei, s-a desfășurat autonom. Spre deosebire de altele, însă, ea are implicații majore în întreaga viață religioasă transilvăneană și, în parte, general românească. În suita datelor istorice pe care le vom rememora transpar momente de culme ale vieții mănăstirii și nu excludem posibilitatea ca ele să fie întregite în viitor, prin noi descoperiri.

Intrată în atenția boierilor munteni fugari, Cerna a fost făcută cunoscută și la curtea voievodală de la sud de Carpați. Este posibilă și ipoteza inițiativei călugărilor de a solicita ajutoare substanțiale și de durată în momentul în care se schimba stăpînul domeniului. Cert rămîne faptul că la 10 ianuarie 1588, voievodul Țării Românești, Mihnea Turcitul (1585—1591), redacta o „poruncă a domniei mele, sfintei mănăstiri numită Cerna, căreia îi este hramul Sfintului și slăvitului Apostol și Evanghelist Ioan Bogoslov, din Țara Ungurească, ca să-i fie obroc de la domnia mea pe an cîte 2000 de aspri”. Dania era recomandată și urmașilor săi la domnie²⁵. Peste nu mai puțin de patru ani, la 15 ianuarie 1592, voievodul Ștefan Surdul întărea dania lui Radu Buzescu — boierul oltean partizan fervent al politicii lui Mihai Viteazul — și a mamei sale Maria, în cuprinsul căreia citim că „au dat și au mîluit sfînta, dumnezeiasca mănăstire care se numește Cerna, hramul Sfintului, prealăudatului apostol și evanghelist Ioan Bogoslovul, din Țara Ungurească”, cu partea lor de ocîină din satul Cioroboreni (com. Jina, jud. Mehedinți)²⁶. Radu Buzescu pribegise și mai apoi umblase des prin Transilvania în calitate de sol, dar cum a ajuns în contact cu mănăstirea Cerna este foarte greu de afirmat. Cele două danii definesc împreună un așezămînt înzestrat și aflat în atenția contemporanilor.

Alte mărturii vin să completeze fericit imaginile despre mănăstire, cu atît mai mult, cu cît, de astăzi dată, este vorba despre viața ei interioară. O însemnare manuscrisă în limba slavonă, aflată pe filele unui

²⁴ Arhivele Statului Tg. Mureș, Arhiva Mara, nr. 361, pp. 2—3 (transumpt din 26 ian. 1793, Alba Iulia).

²⁵ Documente privind istoria României. Seria B. Țara Românească, vol. V, nr. 363, pp. 345—346.

²⁶ Idem, vol. VI, nr. 35, pp. 28—29.

Tetraevanghelier redactat la mijlocul secolului XV, ne-a reținut în mod special atenția. Nedatată și în afara orizontului de cunoaștere al editorului, a rămas trecută cu vederea (ca multe alte informații privitoare la mănăstirea noastră). O vom reda în întregime, în traducerea românească făcută de editor: „În numele Tatălui și a Fiului și a Sfintului Duh. Adică eu, smeritul și păcătosul între călugări Mitrofan, am dat această carte ce se numește cartea celor patru Evanghelii, adică Tetraevanghelier, în mâna învățătorului și stareșului și duhovnicului meu egumenul ieromonah Spiridon din mănăstirea numită Cerna, unde este hramul Sfintului Apostol și Evanghelist Ioan Bogoslovul, căci el se plingea pentru frații noștri de la Berinău, anume popa Petru și popa Simeon, că nu au Tetraevanghelier. Astfel că-l lăsaui în mâinile lor, (să-l aibe) pînă cînd vor fi în viață; iar cînd vor ieși din această lume — precum și eu astăzi — cartea să fie dusă din nou la mănăstire, la Cerna. Și cine va vinde această carte, să aibă parte cu Iuda și cu Aron și cu ceilalți iudei care au strigat la Hristos: sîngele Lui (să cadă) pe ei și pe copiii lor, și să fie blestemați de Dumnezeu și e 318 sfinți părinți de la Niceia și de mine păcătosul, amin”²⁷. Numele, hramul și o încadrare cronologică pe baze lingvistice conduce fără greș la mănăstirea de care ne ocupăm. Să observăm existența unui stareș, în persoana egumenului Spiridon și a unui călugăr bibliotecar, Mitrofan. Este atestată o adevărată bibliotecă din care se împrumută cărți pentru parohii neînzestrate, de la o oarecare depărtare. Vom adăuga și știrea privitoare la o a doua carte. Este o „Psaltire cu Ceaslov”, de redacție munteană (1523), aflată într-un alt moment neprecizat, la mănăstirea „Cărnă”. Cel care a semnalat-o și-a pus, pe bună dreptate întrebarea dacă nu ar fi o variantă coruptă a Cernei²⁸. Pe de altă parte, știm cu exactitate că nu există nici o mănăstire „Cărnă” ori „Cerna” pe teritoriul Țării Românești și nici cel al Serbiei.

Revenind la persoana egumenului Spiridon, se observă imediat identitatea onomastică cu un episcop al Transilvaniei. Precum se știe, episcopul Spiridon și-a început păstorirea din anul 1576, pe care a continuat-o apoi pînă la sfîrșitul veacului, cînd a fost înlocuit. Între anii 1605—1607 a fost repus din nou în scaun²⁹. Observăm că vlădicia sa a fost îndelungată și coboară cu suficienți ani sub data de menționare a mănăstirii Cerna (1585). Dacă într-adevăr cei doi Spiridoni sînt identici, atunci notația de pe Tetraevanghelier coboară automat sub anul 1576, antedatînd și mănăstirea în sine. Nu poate fi vorba de intervalul în care a fost schimbat, căci atunci călugărul Mitrofan l-ar fi numit vlădică. Ori, potrivit constatărilor arheologice, existența mănăstirii nu poate fi

²⁷ Emil Turdeanu, *Din vechile schimburi culturale dintre români și iugoslavi*. În: *Cercetări literare*, 3, 1939, p. 199, cu trimiteri la ediții sîrbești. Editorul român a dat doar textul tradus, fără nici un fel de comentariu suplimentar.

²⁸ Ion-Radu Mircea, *Manuscrise slavo-române în biblioteci străine*, în „*Romano-slavica*”, 22, 1984, p. 375.

²⁹ A. Bunea, *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagului, Silvașului și Belgradului*, Blaj, 1902, pp. 57—58, 73—75.

coborâtă ușor la mare depărtare de prima atestare. În ipoteza Spiridon egumenul — Spiridon episcopul, ar trebui explicată și ușurința cu care, la puțin timp după ctitorire, mănăstirea ar fi avut deja cărți suficiente, dintre care la unele să poată renunța. De aceea, deocamdată păstrăm rezerva acestei identificări pentru mai târziu, dacă se vor cunoaște alte date.

Interesante sînt și informațiile care au pus treptat în lumină o altă personalitate bisericească, legată în mod cert de mănăstirea Cerna. Episcopul de Vad, Ioan Chyernay (Csernai), figura deja într-un document din 1599, emis de Mihai Viteazul³⁰. Numele său a fost transformat în Cernea de Ioachim Crăciun și a rămas cunoscut așa³¹. De curînd, numele i-a fost recitit corect prin „Ioan de Cerna”, fără să i se cunoască originimea apelativului³². Cum și alți ierarhi din veacurile de care ne ocupăm se identificau prin trimiterea la mănăstirile de unde proveneau (ex. Ioan *Prislopi*, adică Ioan de Prislop, mitropolit al Transilvaniei), sîntem în măsură să susținem că *episcopul în cauză provenea din mănăstirea Cerna a Hunedoarei*. În zilele în care Ioan de Cerna trecea în scaunul episcopal, după înlăturarea predecesorului, mănăstirea Cerna era protejată de familia lui Fabio Genga. Pare pe deplin posibil ca schimbarea să fi avut un substrat politic, iar implicarea Velicăi nu se poate exclude.

După 1600, în afara înregistrării din anul 1627, știrile despre mănăstirea Cerna lipsesc cu totul. Probabil tăcerea surselor ascunde o decădere rapidă. Pornind de la observațiile arheologice, trebuie să tragem concluzia că *viața mănăstirii a încetat înaintea anului 1650*. Ștefan Moldovan consemna o tradiție care, în esență, este de luat în considerare pentru modalitatea în care și-a terminat existența. Reținem ideea că familia Cserményi a fost inițiatoarea prigoanei care a determinat plecarea ultimului stareț³³. Relația dintre familiile Kersztesi și Cserményi este atestată documentar în anul 1689. Prigoana în sine a familiei Cserményi nu s-a soldat cu succese spectaculoase, din moment ce pămînturile de la Lunca Cernii și Negoii au fost moștenite de mănăstirea Prislop. Absența oricărui nivel de incendiu ori distrugere bruscă este dublată de constatarea retragerii și recuperării sistematice și integrale a inventarului de carte și odoare bisericești.

Mănăstirea Cerna trebuie reasezată la locul ei de cinste în istoria noastră bisericească. A fost implicată major în ansamblul evenimentelor epocii în care a funcționat, a ilustrat magistral chipul unor români ai evului mediu, a fost, în sfîrșit, și ea o importantă expresie a unității medievale românești.

³⁰ Idem, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, p. 80.

³¹ *Știri despre episcopii Ioan Cernea al Vadului, Teodor al Vîrșefului și Sava al Inăului la cronicarul ardelean Szamosközy*, în vol.: „Închinare lui N. Iorga”, Cluj, 1931, p. 125.

³² Andrei Pippidi, *Note de istorie a Maramureșului în sec. XVI—XVII în „Maramația”, nr. 5—6, 1979—1981, p. 179.*

³³ Șt. Moldovan, *art. cit.*, p. 307.

DIACONOVICI LOGA — O FAMILIE DE CĂRTURARI ROMÂNI

de : FLORIAN I. GOGA

Dintre familiile care au jucat un rol important în viața bisericească și culturală a Banatului de odinioară se cuvine a pomeni la loc de frunte pe aceea care a purtat numele de Loga. Originea ei trebuie căutată în Oltenia. Astfel *diaconul Vasile Loga* de la mănăstirea Tismana, după izgonirea turcilor din Oltenia și ocuparea ei vremelnică de către austrieci, a emigrat în anul 1736 în Banat cu 50 de familii gorjene și a fondat mănăstirea Srediștea Mică de lângă Virșeț. Acolo el a deschis o școală unde — pe lângă multe alte cunoștințe — se preda și arta picturii. Școala și-a câștigat în scurt timp un renume deosebit, atrăgând elevi din toate părțile Banatului. Elevii acestei școli și ai celor de la Partoș și Morava, au fost acei dascăli devotați, care au contribuit la înmulțirea școlilor și au pregătit ogorul pentru înflorirea unei însemnate culturi în partea de apus a pământului românesc.

„Pe lângă mănăstirea de la Morava și Partoș s-au întemeiat școli unde învățătorii veniți din România învățau mai virtos pe tinerii care se preparau pentru chemarea preotească și cea învățătoarească. Pentru ridicarea școlii de la Morava s-a ostenit mai mult oarecarele Nicolae Lucaciu... Școala de la Partoș o a întemeiat Giorgiu Laiul român și acesta, de origine din Ciacova”¹.

După răzmerita din 1738—39, așezându-se în Srediștea Mare un grup de 25 familii sârbești din colonia patriarhului Arsenie, diaconul Vasile Loga „a fost obligat a învăța pe copiii sîrbilor în limba lor, iar în biserică și parohie, a întrebuinta limba română și sîrbă”².

Diaconul Vasile Loga fiind și pictor³, a împodobit numeroase biserici. Concomitent a predat la școală în limba română și sîrbă pînă aproa-

¹ N. Tincu-Velea, *Istoria bisericească și politică națională*, Sibiu, 1865, p. 198.

² N. Tincu-Velea, *o.c.*, p. 202.

³ În colecția tablourilor Muzeului din Timișoara se află 3 icoane pictate de diaconul Vasile Loga.

pe de capătul secolului XVIII. Diaconul Vasile Loga a avut trei fii — Gheorghe, Eustasie și Dumitru — care, potrivit uzului vremii, și-au schimbat numele din „Diaconu” în „Diaconovici”⁴.

Astfel descendenții familiei Diaconovici Loga au intrat în istorie cu acest nume și au rămas pentru totdeauna în filele sale de glorie, cinstind-o prin faptele și strădaniile lor neobosite, prin contribuția generațiilor care au luptat pentru afirmarea drepturilor noastre strămoșești pe aceste locuri și pentru ridicarea prestigiului neamului, prin cultura ce ei au așezat-o pe înalte culmi.

Spre a putea urmări cel puțin în linii mari aportul ce familia Diaconovici Loga l-a adus istoriei și frământărilor noastre în decursul a peste două secole, vom trece în revistă figurile mai proeminente ale acesteia.

Gheorghe Diaconovici, fiul diaconului Vasile Loga, s-a născut la 29 aprilie 1736 în Srediștea Mare. După ce a urmat școala tatălui său și s-a desăvârșit în arta picturii, a lucrat alături de acesta la pictarea mai multor biserici. La 1 februarie 1756 s-a căsătorit și s-a mutat la Bocșa Montană, județul Caraș. De aici se deplasa la diverse biserici pe care le picta; așa a ajuns să picteze bisericile comunelor din jurul Lugojului și pe cele de pe Valea Begheiului. Tot el a mai pictat un steag mare pe mătase galbenă cu icoana Sfintului Ilie, în anul 1762, care se păstrează și astăzi în biserica Sf. Ioan Botezătorul din cimitirul ortodox din Caransebeș.

A scris „Rugăciunea cea de pe urmă a canonului pocăinței” în anul 1775⁵. Rugăciunea se încheie astfel: „Și am scris eu mult păcătosul, zugraf, feciorul lui Vasile Diaconu, zugraf din țara românească de mănăstirea Tismana și am scris cu mîna de țărîină; ci mîna va putrezi și va trece ca o floare care pierde de soare, iar cine va citi doar mă va pomeni, ca și pe el Dumnezeu să-l pomenească în împărăția Sa cerească. Și am scris la anul 1775. Am sfîrșit în luna martie”.

Pe ultima pagină (39) a menționat de asemenea situația sa familială, din care rezulta data nașterii sale, precum și că s-a căsătorit la 10 februarie 1756 cu Maria (?) născută la 19 mai 1741.

A avut 10 copii — dintre care 6 băieți și 4 fete — printre care al șaselea a fost Constantin, cel care avea să ridice la un înalt prestigiu numele familiei ce deja intrase în istorie.

Eustasie Diaconovici, fratele lui Gheorghe, a fost preot în Srediștea Mare. A avut și el 5 copii și anume: Alexa, protopop în Virșeț, Paul și Grigore, ambii preoți în Srediștea Mare, Petru, comerciant în Virșeț și Lazăr, pălărier tot în Virșeț.

Dumitru Diaconovici, alt frate al lui Gheorghe, a zugrăvit mănăstirea Tismana.

Constantin Diaconovici Loga, fiul lui Gheorghe, s-a născut în 1 noiembrie 1770 la Caransebeș unde și-a făcut și studiile primare, după care

⁴ A. Cîndea și Gh. Admera, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, vol. II, p. 150.

⁵ Lucrarea scrisă cu mîna autorului și cu litere slavone s-a aflat în posesia ultimului vlăstar al familiei, Adrian.

s-a dus la Lugoj unde a urmat pe cele secundare și apoi universitatea din Budapesta, unde a absolvit dreptul și a ocupat imediat o funcție de stat.

La Budapesta, Constantin Diaconovici Loga le-a documentat conaționalilor săi „că sint români, strănepoții falnicei Rome de odinioară”. El a fost ales cantor la biserica ortodoxă unde a introdus obiceiul de a se cînta numai în românește ⁶.

La insistențele românilor din Budapesta, el a primit în anul 1809 a deschide o școală românească pentru copiii acestora și de a le fi învățător ⁷. Aici el a predat toate obiectele de învățămînt în românește, ungurește, nemțește și latinește ⁸. Activitatea ce o desfășoară în această calitate îi face numele cunoscut și lasă urme neșterse în viața bisericească și națională a românilor din Budapesta. Urmare acestui fapt, în 1815 femeile române din capitala Ungariei s-au constituit într-o societate pentru promovarea culturii naționale.

Pe cînd Constantin Diaconovici Loga își desfășura activitatea la Budapesta, românii din Banat și părțile ungurești — după multe încercări și intervenții — obțineau dreptul de a înființa o școală normală (preparandie) la Arad. Vestea epocală care trebuia să producă o însuflețire generală din cauza „machinațiunilor” cărora nu le convenea curentul de deșteptare a poporului român, a trecut aproape nebagată în seamă. La raportul lui Nestorovici din 24 februarie 1812 de a se publica concurs pentru ocuparea posturilor, autoritățile maghiare au „propus ca deocamdată să se deschidă numai preparandia ilirică, iar înființarea celei valahe și grecești să se amîne pînă la adunarea fondului necesar” ⁹. Toate unelțirile s-au frînt însă de voința împăratului, iar deschiderea școlii preparandiale — atît cea ilirică, cit și cea valahă — a fost fixată pe data de 3/15 noiembrie 1812, așa cum s-a specificat în rezoluția locotenentei regiști din Buda, adresată episcopului Avacumovici din Arad ¹⁰. Bătrînul arhieru a vestit acest mare eveniment în limba strămoșilor noștri, prin cuvîntul rostit în 27 octombrie 1812 ¹¹. Astfel în memorabila zi de 3/15 noiembrie cînd s-a făcut deschiderea, „însuși episcopul Paul Avacumovici celebrează în catedrala din Arad, în cîntecul măreț al clopotelor, al căror glas vestiră credință tare într-un viitor mai bun, sfînta liturghie, cu pompa cuvenită și demnă de această zi vrednică de aducere aminte, în fața tuturor autorităților civile care au fost invitate și în fața nume-

⁶ Iuliu Vuia, *Fragmente din istoricul pedagogiei greco-ortodox române din Arad*, Panciova 1877, pp. 34—38.

⁷ Contractul încheiat între românii din Budapesta și C.D.L. se află în Arhivele statului din Budapesta, sub nr. 7, poz. 18/1813.

⁸ A mai cunoscut la perfecție limbile franceză și sîrbă, dar pe acestea le folosea numai ocazional, în relațiile oficiale.

⁹ Cancelaria Ungară, nr. 2420/1812.

¹⁰ Rezoluția din 28 februarie 1812, nr. 26854.

¹¹ Publicat de Damaschin Medrea, în rev. „Biserica și școala nr. 6/1899.

roșilor săi credincioși, a căror surprindere și bucurie desigur vor fi fost la culme”¹².

Intemeierea acestei școli a fost primită cu entuziasm de românii de pretutindeni. Despre profesorii care au funcționat la început, Petru Maior consemnează: „Ci oșebit bine poate nădăjdui neamul românesc de la catihetul Demetriu Țichindeal, parohul din Becicherecul Mic, și de la cei trei profesori români Constantin Diaconovici Loga fostul cel dintii învățător al școalei românești din Pesta; Iosif Iorgovici, al frumoaselor învățături și al filozofiei doctor; Ion Mihuț, pe care înălțatul împărat al Austriei Francisc cel dintii, cu covârșire părintească dragoste ridicind întru acest an școala la Arad, pentru învățătura celor ce au a se găti la dascăliile cele de prin orașe și de prin sate”¹³.

Prin munca încordată și temeinică a acestor profesori, Aradul a devenit centrul culturii românești din Banat, părțile arădene și Bihor.

Dacă la începutul secolului XIX Aradul a putut lua un avânt deosebit pe tărîm cultural, meritul revine fără îndoială acestor primi patru profesori. La începutul anului școlar 1830—31 profesorul C. D. Loga, care singur mai rămăsese dintre primii profesori ai Institutului, a părăsit pentru totdeauna Aradul, fiind numit de către „Înaltul Consiliu Ostășesc de Curte”, încă din 11 iunie 1830, director al școlilor din „Confiniul militar al regimentelor valahe și ilirice”.

Ca director al școlilor de graniță, a desfășurat o activitate deosebită. Pentru „luminarea învățătorilor militărești”, a organizat în 1830 o școală preparandială, care a funcționat la Caransebeș pînă în 1836, cînd a fost mutată la Biserica Albă.

Toate învățăturile le predă singur în trei cursuri de iarnă, iar pentru a veni și mai mult în sprijinul cursanților a întocmit și a scris o serie de cărți de școală „spre înțelesul limbei și a creșterii tinerilor”; acestea „s-au purtat și prin Ardeal, prin țeara românească și prin Moldova pentru luminarea românilor, oriunde s-ar afla sub soare”.

După o activitate îmbelsugată și plină de abnegație desfășurată pe tărîm cultural timp de 42 de ani, slăbit sub povara toamnelor, s-a reîntors la Caransebeș în 1850 spre a-și continua cursurile de pedagogie la Școala Normală — care revenise de la Biserica Albă. Muncind și păstrînd „tot ce este mai bun pentru neam și pentru binele patriei” și rămîind singur „ca o ramură din tulpina veche dintre tovarășii săi de luptă și apostolat, la 12 noiembrie 1850 e chemat la soarele dreptății în anul al 81-lea al vieții și e înmormintat în cimitirul bisericii din deal din Caransebeș”¹⁴.

În semn de recunoștință pentru strădaniile ce a depus pe tărîmul alfabetizării, a școlarizării și culturalizării maselor de la sate, dascălii

¹² Iosif Vulcan, D. Țichindeal, în „Analele Academiei Române”, seria II/1891—1892, București, 1893, p. 331.

¹³ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Budapesta și Gherla, 1883, p. 326.

¹⁴ Iuliu Vaia, *Școalele românești bănățene*, pp. 121—134.

Constantin Diaconovici Loga :

„Ortografia sau dreapta scrisoare pentru indreptarea scriitorilor limbii românești” (1818).

Constantin Diaconovici Loga :

„Epistolariu românesc pentru facerea a tot felul de scrisori ce sînt în viața societății omenești la multe întîmplări de lipsă” (1841).

bănăţeni i-au eternizat memoria prin ridicarea în anul 1895 a unui monument pe mormîntul său din Caransebeş pe care au scris: „Binemeritatului profesor de pedagogie şi director al şcoalelor româneşti greco-ortodoxe”.

Dascălul C.D. Loga s-a distins pe terenul învăţămîntului ca nici-unul dintre contemporanii săi. Cinstit, sirguincios, entuziast şi chibzuit în toate lucrările sale, „muncind cu rivna şi zelul unui apostol, este fără îndoială una dintre cele mai alese figuri din trecutul nostru cultural. Prin activitatea mănoasă ce o dezvoltă ca dascăl, director şi autor didactic, binemerită recunoştinţa şcolii româneşti”¹⁵.

În timpul activităţii sale la Institutul din Arad, la Caransebeş şi Biserica Albă, pe lângă lecţiile ce le predă, profesorul C.D. Loga a desfăşurat şi o bogată activitate pe tărîm editorial. Astfel, în anul şcolar 1812—13 el a tradus în româneşte cartea germană „Geschäftsstil” şi „un „Bucvar sîrbesc” ce l-a găsit în arhiva sa; apoi a scris „Ortografia sau dreapta scriere” (Buda, 1818), iar la începutul anului şcolar 1821—22 a întocmit „cu cea mai mare îngrijire „Gramatica limbii române”.

A mai publicat „Caractere caligrafice” pentru şcolile populare (1813), două „Abecedare” unul pentru şcolile săteneşti şi altul pentru cele orăşeneşti „Chemarea la tipărirea cărţilor româneşti şi versuri pentru îndreptarea tînrilor” (Buda, 1821), „Octoic şi tipicon cu catavasier” (Buda, 1821), „Viaţa Domnului nostru Isus Hristos Mîntuitorul lumii” cu 12 ilustraţii (Buda, 1831), „Tilcuirea Evangheliilor în Duminecile învierii şi ale sărbătorilor” (Buda, 1835), „Epistolarul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori ce sînt în viaţa societăţii omenesti la multe întimplări de lipsă” (Buda, 1841). La finele acestei ultime lucrări a publicat şi două studii istorice: „Începutul organizaţiei şcoalelor preparande în Arad pentru români” şi „Despre organizaţia şcoalelor preparande din districtul milităresc”. Ultima lucrare ce a publicat a fost „Istoria Bibliei a Vechiului şi a Noului Testament cu învăţături ale moralităţii creştineşti” cu 24 ilustraţii, iar ca manuscrise au rămas: „Biografia sau viaţa Prea Sfintei Fecioara Maria”, „Plutarch despre educaţiunea tinerimei”, „Belizar Duca lui Iustinian, împăratul Răsăritului” şi „Istoria românilor de la ridicarea Romei pînă la anul 1453”.

Adolf Diaconovici a fost un alt urmaş al acestei familii. S-a născut la 7/19 august 1829 în Bocşa Montană, ca fiu al cojocarului Iosif, nepot al fostului croitor Ioan, decedat în 1 ianuarie 1826 şi strănepot al pictorului Gheorghe. Studiile şi le-a făcut sub îndrumarea unchiului său C.D. Loga, iar în anul 1848, deci la vîrsta de 19 ani, s-a înrolat ca voluntar în armata revoluţionară a lui Kossuth Lajos şi a participat la luptele din Banat şi de pe Tisa. În anul 1856 a intrat în serviciul Domeniilor bănăţene de căi ferate de stat Reşiţa (fost STEG, apoi UDR) şi a îndeplinit funcţia de administrator al Domeniilor. A avut 9 copii, din care 5 băieţi şi 4 fete.

¹⁵ Dr. A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre*, Arad, 1912, pp. 10—11.

A adus însemnate contribuții „la ridicarea de școli și biserici, cit și la îmbunătățirea stării populației de origine română din părțile sud-vestice ale Banatului. A avut un rol de frunte în viața municipală”¹⁶. A decedat la 15/27 mai 1886.

Cornel Diaconovici, cel de al treilea vlăstar al lui Adolf, s-a născut la 18 februarie 1859 în Bocșa Montană. Clasele primare le-a urmat la Viena și Reșița, iar pe cele secundare la Lugoj, Carei și Timișoara; apoi a urmat facultatea de drept la Oradea și Budapesta, iar după terminarea studiilor s-a întors în Banat în anul 1880, profesind în Lugoj avocatura timp de trei ani. În același timp își continuă studiile la Budapesta, iar în anul 1883 obține diploma de doctor în drept.

A luat parte activă la viața publică românească pe lângă deputatul român Iosif Gall, reprezentant al circumscripției Recaș și proprietar al ziarului „Viitorul” din Budapesta. În Martie 1884 a fost ales secretar al conferinței de constituire a partidului moderat român, apoi membru în comitetul central al acestui partid pus sub președinția lui Iosif Gall¹⁷.

În anul 1885, fiind invitat de prințul Rudolf de Austria, moștenitor al tronului habsburgic, a colaborat la editarea în limba germană a lucrării „Die Österreichische-Ungarische Monarchie in Wort und Bild” (Monarhia austro-ungară în cuvinte și imagini).

A scris foarte multe articole economice în limba maghiară în ziarele de atunci „Hon”, „Nemzet”, „Egyetertes” etc. și a fost corespondent la mai multe ziare românești, germane și maghiare, precum și al mai multor societăți științifice italiene, germane și austriece. De asemenea a mai fost și președinte al societății literare „Petru Maior”.

Pentru meritele sale a fost ales membru al Academiei „Stella d'Italia” precum și la „Museum für Völkerkunde” din Leipzig.

În perioada 20 martie 1884 — 17 martie 1885, dr. Cornel Diaconovici a fost redactorul ziarului „Viitorul” care devenise oficiosul partidului moderat român, iar în iunie 1885 a editat la Budapesta o revistă literară românească, scrisă în limba germană, spre a fi accesibilă unor pătri cît mai largi, pentru a face cunoscute dezideratele românilor și altor popoare, și anume „Romänische Revue”. După un an trece cu ea la Reșița unde o scoate pînă la finele lui 1888, cînd se mută la Viena și o continuă acolo pînă la sfîrșitul anului 1892. În anul 1893 o publică la Sibiu, iar în anul următor la Timișoara. Începînd din 1887 această revistă devenise organul oficial al Comitetului Național Român. Se tipărea în tiraje mari și se trimiteau sute de exemplare în mod gratuit la diverse instituții, oameni politici sau personalități ale satelor românești, informînd opinia publică despre starea noastră politică, economică, culturală și literară¹⁸.

În anul 1890 a fost numit secretar, apoi ales subdirector al băncii „Albina” din Sibiu, unde a funcționat pînă în 1898, timp în care banca a

¹⁶ Dicționar enciclopedic ilustrat, p. 1608.

¹⁷ Dr. Aurel Cosma, *Bănăfeni de altă dată*, vol. I, Timișoara, 1933, pp. 54—56.

¹⁸ Dr. Aurel Cosma, *Istoria presei române din Banat*, vol. I, Timișoara, 1932, p. 31.

indeplinit un rol important în ajutorarea românilor care luptau pentru afirmarea socială.

În anul 1893, dr. Alexandru Mocioni, lansind ideia fondării unui cotidian românesc, a apelat la dr. Cornel Diaconovici care, luîndu-și concediu pe un an a venit la Timișoara și a pus bazele ziarului „Dreptatea” al cărui director a fost. În scurt timp ziarul a devenit un organ de curaj național, stîrnind admirația românilor care l-au difuzat pînă departe, peste hotarele Banatului. Redactorului său, dr. Valeriu Braniște, i s-a alăturat cu mult entuziasm, ceea ce i-a atras dușmănia autorităților maghiare; în scurt timp redactorul Valeriu Braniște a fost implicat în nu mai puțin de 24 procese politice pentru agitație și condamnat la doi ani temniță, la Vaț lingă Budapesta, și la plata unei amenzi de 1 300 florinți.

În 1894, dr. Cornel Diaconovici — după expirarea concediului — a revenit la Sibiu pe vechiul post de subdirector al Albinei, înființînd secția etnografică a muzeului Brükental. Tot în această perioadă a desfășurat o intensă activitate în cadrul societății „Astra” din Sibiu, ajungînd în 1895 prim secretar și director al revistei „Transilvania” din Sibiu, revistă lunară a Astrei. În această calitate și cu ajutorul multor scriitori și colaboratori, el a editat sub auspiciile Astrei „Enciclopedia Română”, primul lexicon român, tipărit în trei volume în anii 1898, 1900 și 1904.

În iunie 1898, conferința directorilor de bancă din Transilvania, hotărînd publicarea unei reviste economice lunare, a încredințat sarcina aceasta lui dr. Cornel Diaconovici și astfel începînd cu 1 ianuarie 1899 și-a făcut apariția „Revista economică” din Sibiu avînd ca director și editor pe dr. Cornel Diaconovici, pînă în 21 octombrie 1906. În acest an, fiind numit director general al „Caselor privilegiate de împrumut pentru amanet în România”, și-a dat demisia din postul de prim secretar al Astrei și a plecat la București, de unde a continuat să-și mențină toate legăturile cu cei din Transilvania, inclusiv cu Astra.

La București a înființat o bancă și i-a extins activitatea la Constanța, Brăila și Galați, unde a înființat filiale ale acesteia.

Tot în București el a pus bazele clubului austro-ungar, al cărui președinte a fost ales. Pentru contribuțiile aduse în acțiunile de prietenie a poporului român cu cel maghiar, a căror interese comune le dejuca nobilimea maghiară, a fost decorat cu ordinul „Franț Iosif”.

De asemenea pentru neobosita activitate ce el a desfășurat pe tărîm cultural, politic, economic și financiar a primit trei decorații românești.

După o activitate neobosită și plină de roade, a decedat sărac în luna august 1923 și a fost înmormîntat la Reșița.

Alexandru Diaconovici, penultimul vlăstar al lui Adolf și frate mai mic al lui Cornel, s-a născut în 17 ianuarie 1869 la Reșița. Clasele primare le-a urmat în orașul natal iar pe cele liceale la Timișoara, luîndu-și bacalaureatul în anul 1886. A fost student al Politehnicei din Budapesta în anul școlar 1887/88, apoi al Academiei Silvice din Selmețbania între anii 1888 și 1890 și în cele din urmă la Viena în 1890/91, unde a obținut diploma de inginer silvic. Stagiul militar și l-a făcut la regimentul de

infanterie austro-ungar nr. 43 din Caransebeș, în anii 1891-92, obținind gradul de sublocotenent de rezervă, după care a fost angajat la 1 ianuarie 1893 ca inginer silvic la Domeniile Comunității de avere Caransebeș; la 1 septembrie 1897 a fost înaintat la gradul de prim inginer silvic, la 1 noiembrie 1903 ca inginer șef iar la 1 ianuarie 1911, consilier. În timpul primului război mondial a fost mobilizat (27 iulie 1914 — 27 ianuarie 1918) la regimentul de „honvezi” nr. 8 din Lugoj cu gradul de căpitan, îndeplinind inițial funcția de comandant al minelor din Anina, apoi pe acela de comandant al transporturilor și circulației pe căile ferate din Seghedin.

După demobilizare și-a reluat serviciul la Domeniile Comunității de avere unde a fost numit director silvic la 1 iulie 1920, iar la 1 octombrie 1921 Director General Silvic, ca la data de 1 ianuarie 1924 să fie pensionat pentru limită de vîrstă.

Pe lângă funcția ce și-a îndeplinit-o cu zel, el a devenit foarte popular, bine cunoscut și iubit de către descendenții grănicerilor de la Caransebeș, Bozovici, Teregova, Moldova Veche, pînă unde se extindeau domeniile grănicerești.

Inginerul Alexandru Diaconovici a desfășurat și o bogată activitate culturală și de educare a populației. Astfel, de la el ne-au rămas: „Elementele științei silvice pentru instruirea personalului silvic”, Caransebeș, 1919 și „Cartea pădurarului”, Caransebeș, 1925.

Timp de cinci ani (1905—1909) a scris și a editat revista „Economia” care avea un pronunțat caracter literar și educativ.

Cu toate că a îndeplinit funcții înalte și cu largi posibilități, a încetat din viață ca om sărac la 2 decembrie 1932 și a fost înmormîntat la Caransebeș.

A lăsat trei moștenitori: Adrian născut în 1900, Cornel născut în 1906 și Eleonora născută în 1916, căsătorită cu inginerul Mircea Copăceanu din Caransebeș.

Adrian Diaconovici, fiul mai mare al cojocarului Vasile și nepotul fostului cojocar Iosif, s-a născut la 18/30 octombrie 1852 în Bocșa Montană; școala primară a urmat-o în comuna natală, liceul la Virșeț și Timișoara, iar Politehnica la Graz și Viena. Stagiul militar l-a făcut la regimentul de infanterie nr. 43 din Caransebeș și a obținut gradul de sublocotenent de rezervă. S-a căsătorit cu Cristina Marincovici și a avut 5 copii: o fată și 4 băieți.

În decursul vieții a desfășurat o prodigioasă activitate socială și de culturalizare a maselor, fiind și un bun român. A construit multe școli și biserici în Banat și a colaborat cu articole istorice și din domeniul arhitecturii la elaborarea Enciclopediei Române, la *Romänische Revue*, etc., iar în 1883, din însărcinarea Academiei din București, a vizitat împreună cu dr. Victor Babeș ruinele din Berzovia unde a găsit mai multe și interesante obiecte antice de proveniență romană din care s-a dedus că fusese colonia castrului roman a legiunii a IV-a Flavia Felix.

Pentru sentimentele sale patriotice, inginerul Adrian Diaconovici a avut multe de suferit. Astfel, întrucît cu ocazia serbărilor milenare ale Ungariei — ce au avut loc în anul 1896 — el s-a manifestat ca român, a suferit o grea condamnare. De asemenea în timpul primului război mondial a fost deportat la Repcekehely, lângă Sopron, în apropierea graniței cu Austria, cu mai mulți intelectuali bănățeni, majoritatea preoți și învățători. Dar, cu toate greutățile prin care a trecut, el a rămas un aprig luptător pentru independența și eliberarea națională a popoarelor de sub jugul habsburgic.

Slăbit, bolnav și suferind a decedat la 6 februarie 1920, sărac și fără nici o avere, fiind înmormîntat prin contribuția populației comunei Făget.

În 1736 Vasile Loga pornise pribeag de pe plaiurile gorjene pentru a reîmprospăta vigoarea strămoșească, pe vechile meleaguri dacice. Strădaniile acestuia au fost încununate de succes prin eforturile proprii și ale generațiilor care i-au urmat și care au luptat fără odihnă spre a duce pînă la capăt sarcinile primite prin testamentul strămoșilor. Acum, un vlăstar al familiei se reîntoarce la vechea vatră încărcat de gloria înaintașilor săi și cu dorința de a contribui cu toate forțele la ridicarea celor din mijlocul cărora descindea, la nivelul pe care aceștia îl merita, după atîtea oprimări și ingenucheri.

Aurel Diaconovici, frate mai mic al lui Adrian, fiul cojocarului Vasile și nepotul fostului cojocar Iosif, s-a născut la Bocșa Montană, în 16/28 iulie 1861. Școala primară a urmat-o în comuna natală și liceul la Timișoara, după care s-a înscris la Politehnica din Graz — Austria, ale cărei cursuri le-a frecventat între anii 1880—1883; le-a continuat apoi la Viena între anii 1883—1885, unde s-a distins prin calitățile sale¹⁹. Aici a căutat să lege prietenii cu tineretul român și s-a străduit să cîmteze relațiile cu aceștia, în scopul unor mai aprofundate cunoașteri a problemelor naționale care se cereau rezolvate. Împreună cu studentul Iuliu Moisil și alții, a făcut din „România Jună” o tribună de afirmare națională²⁰.

După obținerea diplomei de inginer, Aurel Diaconovici s-a stabilit în Banat, unde a executat o serie de lucrări hidrotehnice.

Paralel cu aceasta, el a desfășurat și o amplă activitate cultural-social-obștească. Astfel, a pus bazele la două societăți cooperative și bănci populare, s-a preocupat de ridicarea industriei casnice și îndeosebi a olăritului în comunele Biniș și Doclin; a înființat societatea corală și teatrală din Bocșa Montană, a colaborat la ziarul „Luminătorul” din Timișoara, revistele „Familia”, „Romänische Revue” și „Romänische Jahrbucher”.

În anul 1891 a părăsit Banatul și a trecut peste Carpați, fiind numit inginer la căile ferate în Craiova și mutat pe 1 aprilie 1894 la Tg-Jiu

¹⁹ Aici a fost ales secretar al asociației studențești „România Jună”, funcție pe care a onorat-o pînă la plecarea sa din Viena.

²⁰ Iuliu Moisil, *Muzeul Gorjului, Arhivele Olteniei*, V/23, februarie, 1926, p. 10.

ca inginer șef al Serviciului tehnic al județului Gorj, unde a desfășurat o intensă activitate timp de 11 ani.

Încă de la început s-a evidențiat atît prin calitățile deosebite cu care era dotat, cit și prin eforturile susținute ce le depunea. Astfel, a înzestrat județul Gorj cu bune șosele, a executat un mare număr de poduri din lemn și podețe din beton, introducînd sistemul podețelor tubulare tip „Aurel”, a deschis numeroase artere de căi de comunicație ca : Urdari—Horezu, Busuioci—Hurezani ; a amenajat poteca de munte Novaci—Păpușa de cca. 25 km, etc., toate foarte utile dezvoltării economice a județului.

În anul 1897 a fost chemat la Ministerul Lucrărilor Publice în comisia pentru elaborarea unui proiect de lege a drumurilor ; în 1898 a fost numit ca reprezentant al județului Gorj la expoziția regională ce s-a organizat la Craiova, iar în 1899 a fost numit ca membru în comisia pentru un nou proiect al legii drumurilor — ministru al Lucrărilor Publice fiind dr. C. Istrati.

Inginerul Aurel Diaconovici nu a fost nici unilateral și nici nu și-a desfășurat activitatea în mod izolat. Astfel, încă de la sosirea sa în Tirgu Jiu, a căutat să cunoască pe toți oamenii de cultură din localitate și să-i ajute cu forțele sale, la îndeplinirea misiunilor ce le reveneau. Aci s-a reîntîlnit cu fostul său prieten și colaborator din anii studenției de la Viena, Iuliu Moisil — distins om de știință și cercetător — și împreună au pornit-o la treabă. „Cu puterile — descrie I. Moisil — în curînd am pornit aici o mișcare culturală, care mai tirziu s-a completat cu alta artistică și economică”²¹.

Serbările cîmpenești organizate de grupul de intelectuali format din Iuliu Moisil, Aurel Diaconovici, avocatul George Pîrvulescu, institutorul Alex. Ștefulescu, locot. Emanoil Pârîianu, dr. Ion Urbeanu, avocatul Ștefan Dobreanu, Nicu D. Mișoșescu și alții, au condus la o puternică mișcare culturală, care mai tirziu s-a completat cu alta artistică și economică. Ca urmare a acestui fapt, încă din toamna anului 1894 a fost fondat Muzeul Gorjului, fondatorii fiind : Iuliu Moisil pe atunci profesor la gimnaziu, V. Rola Piekarski profesor de desen la gimnaziu și pictor, Alexandru Ștefulescu directorul școalei primare de băieți și Aurel Diaconovici, inginer șef al județului Gorj. Scopul muzeului era de a aduna material arheologic, preistoric, folcloric și relativ la științele naturale. „Aici unde am găsit nenumărate urme ale înaintașilor, precum : resturi de cetăți de pămînt și de castre romane, rămășițe ale felului lor de viață, mănăstiri și biserici cu frumoase picturi și portrete de-ale boierilor-ctitori, case vechi boierești, cule, fel de fel de vase, hrisoave, zapise, cărți și acte domnești — împrăștiate prin casele boierești ce au mai rămas, sau care stăteau ascunse sub grinzile caselor țărănești și prin mănăstiri, schituri, etc. — cuvînte vechi de mii de ani păstrate aproape intacte și multe altele ; aici trebuia să studiem arta românească

²¹ Iuliu Moisil, *Vitold Rola Piekarski*, pag. 7, în „arhivele Olteniei”, nr. 27.

țărănească, s-o facem să renască la viață și s-o aplicăm" ²². Prin stăruința lui Diaconovici „au fost amenajate pentru muzeu două încăperi la parterul prefecturii, iar în 1896 muzeul a fost mutat în localul vechiului gimnaziu — casele lui Codin Crăsnaru, vizavi de oficiul poștal; în 1898 gimnaziul mutându-se în monumentala clădire proaspăt terminată, muzeului i s-a destinat sala cea mare din mijlocul primului etaj. Comitetul de conducere al muzeului a fost constituit din Alexandru Ștefulescu director, Iuliu Moisil secretar, Aurel Diaconovici casier și V. Rola Piekarski custode" ²³.

Încă o realizare de prestigiu urma să pecetluiească numele inginerului Aurel Diaconovici în Tg. Jiu: înființarea în colaborare cu Iuliu Moisil, în anul 1900, a școlii de ceramică.

Inginerul Aurel Diaconovici era un mare iubitor al artelor frumoase, al picturi și sculpturii — arte pentru care avea predilecție, ca o moștenire de la strămoșii săi; în plus îi era dragă și muzica, motiv pentru care a luptat pentru înființarea unui cor constituit din intelectualii orașului — profesori, avocați, funcționari, muncitori — căruia i-a pus numele de „Lira Gorjului”.

Din dragostea și admirația ce o purta naturii și frumuseților sale, inginerul A. Diaconovici a împodobit șoselele cu arbori ornamentali și pomi fructiferi, cultivați în pepiniera înființată de el la Tg. Jiu — pe malul drept al Jiului, unde era un maidan dezolant — și tot acolo a ridicat o impunătoare vilă cu etaj, pentru sediul unității ce o conducea. De-a lungul șoselelor a construit chioșcuri și pavilioane din lemn de mesteacăn, dotate cu mobilier, sau cel puțin cu mese și bănci tot din mesteacăn, spre a servi drept adăpost și locuri de odihnă pentru călători sau excursioniști.

Cu mult elan și însuflețire a lucrat la organizarea, sistematizarea și înfrumusețarea grădinii publice de pe malul stâng al Jiului, reușind să facă dintr-un hățiș un punct de agrement, recreiere și odihnă, după o zi de muncă. Pentru a o face și mai atractivă — în colaborare cu conducerea garnizoanei militare — a programat aici famfara militară în fiecare duminică și sărbătoare, în care scop a construit un splendid pavilion în mijlocul grădinii, înconjurat de bănci așezate sub arborii dățători de umbră în zilele fierbinți de vară.

Într-o excursie pe care a făcut-o cu câțiva elevi ai liceului Tudor Vladimirescu din Tg. Jiu în anul 1901, inginerul Aurel Diaconovici a descoperit o cascadă ascunsă pe valea riului Șușița, mai la nord de satul Vaideei, numită Valea Deului, într-un loc aparte de nepătruns. Prin eforturi deosebite și cu muncă voluntară din sat el a reușit să construiască un drum tăiat în malul vertical al Șușiței până la cascadă, unde a construit un podeț peste vale și un pavilion pentru adăpost, agrement și recreierea excursioniștilor.

²² I. Moisil, *Muzeul Gorjului, Note și amintiri*, în „Arhivele Olteniei”, an V/1926, nr. 23, p. 10.

²³ I. Moisil, *Muzeul Gorjului*, V/1926, p. 11.

Cu multă pasiune s-a ocupat și de localitatea Novaci unde a amenajat șoselele, le-a împodobit cu plantații și balustrade, asigurând și o potecă de cca 25 km între Novaci și virful Păpușa, ușurând astfel accesul prin munții Cerbul, Cornețul, Tidvele, Păpușa, Urdele, Piatra tăiată, Cărbunele, Ștefanu, Coasta Benghi, Pietrele, Lotrița, Vidra, până la Valea Lotrului.

Activitatea lui pe meleagurile Gorjului a trebuit să fie întreruptă, fiind mutat ca șef al Serviciului tehnic din Rîmniciu Vilcea în anul 1905, apoi în aceeași calitate la Constanța și la Fălticeni. Peste tot pe unde a trecut a muncit cu pricepere, abnegație și entuziasm, depășind greutățile ce i le așterneau în cale diversele elemente care se cocoțau rînd pe rînd la tribuna politică, în vederea căpătuielii pe seama poporului. Astfel, ajuns la R. Vilcea a construit un palat pentru Serviciul tehnic al jud. Vilcea și a muncit cu zel la înfrumusețarea județului și a capitalei sale. La Fălticeni a emis ideea înființării unui muzeu, și așa a apărut în anul 1914 Muzeul Sucevei din Fălticeni, al doilea din țară, după cel de la Tg. Jiu, condus de prof. V. Ciurea ajutat de A. Gorovei și G. Vîrnăv.

În timpul neutralității din primul război mondial, Aurel Diaconovici a fost mutat la Pitești și însărcinat cu construirea unei șosele strategice în munți, iar pe timpul războiului a stat în București.

După prăbușirea imperiului austro-ungar a fost chemat la Sibiu pe lângă Consiliul Dirigent și numit director al Regionalei podurilor și șoselelor din Banat, Crișana și Hunedoara, reședința stabilindu-și-o în Timișoara până la 19 iunie 1927, cînd a ieșit la pensie. A rămas în Timișoara până la 19 iunie 1931, cînd a închis ochii pentru totdeauna, sărac și fără nici o avere. A fost înmormîntat în cimitirul din Calea Șagului.

În biblioteca Universității din Cluj-Napoca se găsesc două din lucrările inginerului Aurel Diaconovici și anume: „Despre și pentru Banatul întreg”, Sibiu, 1920 și „Înființarea unui Institut superior în Timișoara”, Timișoara, 1922.

Flacăra generațiilor de cărturari ai familiei Diaconovici Loga și-a consumat pîlpîirea materială prin încetarea din viață la 2 ianuarie 1969 a lui Adrian, născut la 3 martie 1891 în Bocșa Montană ca fiu al inginerului Adrian Diaconovici și al Cristinei.

Lipsit de posibilități materiale, el nu s-a mai putut ridica la nivelul înaintașilor, deși deținea scînteia ce a luminat cărările spiței sale timp de două secole. Dar dacă nu a fost un mare cărturar, a rămas pînă la sfîrșitul zilelor sale un om plin de bunătate, iubitor al drumeției, al muzicii și al frumosului, pe lângă alesele calități ce l-au caracterizat ca funcționar al Regionalei de cale ferată din Timișoara, unde a muncit cu pricepere, devotament și sîrguință de la 1 octombrie 1920 și pînă la 1 aprilie 1951, cînd a fost pensionat. Neobosit, el și-a continuat activitatea și după pensionare, impunîndu-și același program strict din timpul tinereții, lucrînd în mod benevol pînă la 15 decembrie 1956, adică încă aproape șase ani.

În dragostea lui pentru munca în folosul societății, iubirea față de cei din jurul său, spiritul de dăruire ce-l caracteriza, finețea și sensibili-

tatea sa față de frumos, se oglindeau calitățile tuturor generațiilor de înaintași, care au înscris pagini glorioase de muncă și de dăruire, în istoria zbuciumată a vieții noastre multimilenare.

Prin Vasile Diaconu s-a inaugurat o epocă ce a cunoscut apogeul sub Constantin, Cornel, Alexandru, Adrian și Aurel și s-a încheiat cu Adrian, ultimul vlăstar, după ce țara noastră a reușit să se ridice și să se impună, prin contribuțiile aduse de sutele de generații la progresul social-cultural.

Iar acum, când patria noastră urcă cu pași uriași spre cele mai înalte piscuri de viață, făurindu-și o soartă la care a jinduit de veacuri, se impune să ne ducem cu gândul la toți aceia care au luptat pentru acest scop, din care au făcut parte și familia de cărturari Diaconovici Loga, originară de pe plaiurile gorjene.

MĂREŢIA MAICII DOMNULUI

Adormirea Maicii Domnului — 15 august

Prea Curata Fecioară Maria își are rolul ei bine definit în planul statornicit din veșnicie pentru mîntuirea neamului omenesc. Slujbele noastre, rînduite de Biserică, pentru sărbătorile Maicii Domnului, au darul de a pune în lumină rolul ei în economia mîntuirii. Despre Adormirea Maicii Domnului încă avem o bogăție de învățături în cărțile de slujbă. Ea este numită „mireasa cea cu totul fără prihană”, rînduită de mai înainte lui Dumnezeu spre lăcaș, prin împreunarea lui cea neamestecată”. În această zi sufletul său stă înaintea Făcătorului, „Maica vieții se mută la viață”; „ea este făclia luminii celei neapropiate, mîntuirea credincioșilor și nădejdea sufletelor noastre” (stihirea de la vecernia mică).

Praznicul Adormirii Maicii Domnului este adînc înrădăcinat în viața credincioșilor români care o cinstesc pe Prea Curata Fecioară Maria „ca pe un scaun de heruvim care poartă pe Stăpînul tuturor”.

Prea Sfînta Fecioară Maria este numită Eva cea nouă, în raport cu Eva cea veche. Prin Eva cea dintîi a pătruns moartea în lume, iar prin Eva a doua Dumnezeu a adus mîntuirea pentru toți cei ce descind din Eva cea veche. Cel născut din a doua Evă a zdrobit boldul morții. Ideea aceasta este prezentată figurat de-a lungul Vechiului Testament, descoperită profeților în icoane grăitoare. Lui Moise i s-a arătat îngerul Domnului sub chipul rugului de foc: „Iar acolo i s-a arătat îngerul Domnului într-o pară de foc, ce ieșea din rug și a văzut că rugul ardea, dar nu se mistuia. Iar Dumnezeu a grăit: Moise, Moise, nu te apropia de locul acesta; scoate-ți încălțămînta din picioarele tale, că locul pe care calci este pămînt sfînt” (Ieșire 3, 2—5). Așa și Fecioara va cuprinde în ea focul dumnezeirii și nu se va mistui, va naște pe Dumnezeu și Maică fiind va rămîne Fecioară nestricată, iar sălășluirea lui Dumnezeu întrînsa o va sfînti, va face din ea „loc sfînt” de care nu se cuvine a ne apropia decît cu cutremur și inimă ingenunchiată.

Prea Sfinta Fecioară Maria este prefigurată în Vechiul Testament de „Norul luminos”, care arată calea, de „Scara lui Iacob”, „Cortul mărturie”, „Vasul manei cerești”, „Chivotul Legii”. Dumnezeu a descoperit prin profeți nașterea Mântuitorului din Fecioara Maria: „Fecioara va lua în pintece și va naște fiu” (Isaia 7, 14). Profetul Ieremia o întâmpină cu lauda lui Dumnezeu: „Locaș al dreptății și munte sfânt, Domnul să te binecuvânteze” (31, 23), iar psalmistul cântă măririle nespuse ale miresei lui Dumnezeu: „Stătut-a împărăteasa de-a dreapta, îmbrăcată în haină aurită și prea înfrumusețată” (Psalm 44, 11). Solomon o numește „Casa înțelepciunii” (Pilde 9, 1). Învrednicindu-se de daruri spirituale deosebite, Prea Curata Fecioara Maria a îmbrăcat haina sfințeniei, arătând mai frumoasă decât fiicele Evei și ca un crin din cimpie (Cântarea Cântărilor 2, 11).

Profețiile Vechiului Testament referitoare la Fecioara Maria s-au realizat în Noul Testament. Astfel, Nașterea lui Iisus dintr-o fecioară s-a împlinit întocmai, ca și viziunea profetului Iezechiel despre poarta închisă prin care nu va trece nici un om, „că Domnul Dumnezeu lui Israel a trecut prin ea” (44, 2), ce ilustrează adevărul despre pururea fecioria Maicii Domnului (Aiparthenia), pe care Biserica noastră a mărturisit-o permanent și a manifestat-o în cult prin cântările de preamărire a ei. În ea s-a realizat puritatea pe care o simbolizează rugul arzând fără să se consume, precum și scara lui Iacob pe care urcau și coborau îngerii, în sensul că prin mijlocirea ei s-a născut Mântuitorul Iisus Hristos care a dat omului posibilitatea de a se îndrepta spre Împărăția cerurilor.

Sfintul Efreim Sirul (+373) dedică Prea Curatei Fecioare Maria un imn în care chipul ei apare ca o împlinire a celor profețite în Vechiul Testament: „În Maria, se bucură vechiul Adam, rănit de șarpe... În ea se bucură toată ceata profeților. În ea s-au împlinit, s-au realizat profețiile lor. În locul fructului amar cules de Eva, Maria a dat oamenilor un rod plin de dulceață. Arborele vieții, ascuns în mijlocul paradisului a săltat în Maria. Ieșit din ea, El și-a întins umbra sa peste întreaga lume, și-a răspândit roadele sale pretutindeni. Eva și șarpele au săpat o prăpastie în care Adam a căzut; Maria și Fiul Său împărătesc s-au aplecat asupra lui și l-au scos din prăpastie”.

Tradiția pioasă a consemnat că la Adormirea Maicii Domnului, în chip tainic, au fost aduși pe nori toți Sfinții Apostoli, cărora li s-au adăugat Sf. Apostol Pavel, Ierotei, dascălul lui Dionisie Areopagitul și Dionisie Areopagitul, care au însoțit trupul adormit al Maicii Domnului și l-au pus în mormint în grădina Ghetsimani. Învățătura aceasta este exprimată în stihira de la Stihovna sărbătorii, unde se spune: „Ceata ucenicilor s-a adunat să îngroape pe Maica cea de Dumnezeu Născătoare, venind de la margini, cu voința cea atotputernică”. Biruința asupra firii este redată minunat în troparul Adormirii: „Întru naștere fecioria ai păzit, întru Adormire lumea nu ai părăsit, de Dumnezeu Născătoare, mutatu-te-ai la viață, fiind Maica vieții și cu rugăciunile tale izbăvești din moarte sufletele noastre”.

În cărțile de slujbă, Sfânta Fecioară Maria este numită „izbăvirea creștinilor și nădejdea sufletelor noastre”. Ea este Biserica sfințită a lui Dumnezeu, scaun de Heruvimi care poartă pe Stăpînul tuturor, Maica Dumnezeului nostru. Inima ei n-a fost întinată de gîndurile deșertăciunii, ea a fost „binecuvîntată între femei” și „a aflat har înaintea lui Dumnezeu”. De aceea nici una dintre femeile pămîntului nu poate fi asemănată cu ea. A fost fecioară și mamă în același timp, deci unică pe răbojul istoriei feminine. Lauda ei nu este egală cu a lui Hristos. Ea este cea mai apropiată de Hristos, este cea dintîi dintre oameni care a ajuns la starea de îndumnezeire la care toți sintem chemați să ajungem. În ea mai mult decît în oricare pămîntean s-au revărsat darurile lui Hristos și de aceea îi acordăm preacinstire. După cum remarcă Sf. Grigorie Palama, ea este la granița dintre creațiune și creator și de aceea este îndreptățită la preavenerare. Mijlocirea Maicii Domnului prin rugăciuni pentru noi către Dumnezeu este mai presus decît a tuturor sfinților și îngerilor.

Lîngă Nazaret există o fîntînă, numită „Fîntina Mariei”. Tradiția spune că aici venea Preacurata Fecioară Maria după apă, fîntînă păstrată pînă în zilele noastre. De aici, apa răcoritoare, necesară înviorării templului este dusă în ulcele de pămînt, lucrate artistic. Alegoric, și noi purtăm în trupul nostru în vas de lut comoara prețioasă a sufletului, pe care sintem îndatorați să-l ferim de orice vătămare și să-l trecem curat pe tărîmul Împărăției cerești. Așa după cum oamenii sînt datori să-și cinstească mama după trup, cu atît mai virtos noi creștinii se cuvine s-o cinstim pe Maica Dumnezeului nostru. Iisus reabilitează pe toți oamenii și ca atare Prea Sfînta Fecioară Maria este maica tuturor. Ea este mama naturii omenesti care s-a unit cu Dumnezeu în Iisus. Cine nu cinstește pe mama lui Iisus, nu-L cinstește nici pe El ; cine nu cinstește pe „mireasa” lui Dumnezeu, nu cinstește nici pe Dumnezeu. De aceea se cuvine s-o preamărim în rugăciunile și slujbele noastre, cu cîntarea : „Bucură-te, Mireasă, pururea Fecioară”.

Prot. ION BUNEA

RENAȘTEREA SPIRITUALĂ

Duminica a 10-a după Rusalii

Coborînd de pe muntele Taborului, unde se schimbaseră la față, înaintea ucenicilor Săi Petru, Iacob și Ioan, Mîntuitorul Iisus Hristos a găsit la poalele acestuia o mulțime de oameni. Unul dintre ei L-a rugat pe divinul Învățător să-i vindece fiul care din fragedă vîrstă era stăpînit și

greu încercat de un duh rău ce-i provocase o necruțătoare boală sufletească. Grație credinței vii, afirmată cu strălucitoare convingere de tatăl cel nefericit, Mintuitorul a procedat la vindecarea miraculoasă a copilului care din acel moment și-a putut relua firul dezvoltării normale, spirituale și fizice. Apoi la nedumerirea ucenicilor, care nu și-au putut explica eșecul în încercarea lor de a restitui minorului sănătatea sufletească, Iisus a răspuns: „Acest neam de draci, cu nimic nu ies decît numai cu rugăciune și cu post” (Matei 17, 21). Cu alte cuvinte, renașterea spirituală, creșterea intru cele duhovnicești este posibilă numai prin efort personal, prin rugăciune și post.

Rugăciunea este înălțarea minții și inimii către Dumnezeu, prin care ne exprimăm dorința de mîntuire și fericire veșnică. Ea este dialogul plin de iubire și de credință al sufletului cu Dumnezeu, deoarece omul ca ființă creată, are nevoie în fiecare clipă de ajutorul Său, dorind să trăiască și să se simtă ocrotit de Tatăl cel ceresc. Un dascăl al Bisericii (Sf. Ioan Gură de Aur) spunea că „rugăciunea este necesară pentru om ca hrana pentru corp, ca apa pentru pește, ca și aerul pentru viețuitoare. Ea este asemenea cu umiditatea fără de care plantele nu trăiesc și nu pot aduce rod...”. Prin rugăciune îi acordăm cinstire lui Dumnezeu; ea este un prinos de pietate asemănător fumului de tămîie: „Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămîia înaintea Ta...” (Psalm 140, 2). Ea este înălțată pentru ca Dumnezeu să pogoare mila Sa asupra lumii. Făcută cu evlavie, rugăciunea îl schimbă pe om la suflet, îl face mai bun și mai frumos, îi dă lumină interioară și exterioară. Rugăciunea este cheia dărilor lui Dumnezeu cu care creștinii se hrănesc pentru viața de veci, este canalul milei cerești care astîmpără setea sufletelor. Iisus Hristos a arătat oamenilor și modul în care trebuie să se roage, nu ca fariseul, ci ca vameșul. Iisus s-a rugat El însuși în grădina Ghetsimani, cu toată puterea, încît sudoarea frunții i s-a transformat în broboane de singe, iar ucenicilor care adormiseră, le-a zis: „Privegheați și vă rugați să nu cădeți în ispită, că duhul este osirduitor, iar trupul neputincios” (Matei 26, 41).

Cel de al doilea mijloc necesar unei continue renașteri spirituale este postul, sau înfrînarea de la mîncăruri și băuturi, de la gîndurile amăgitoare și dorințele necuviincioase, de la poftele vătămătoare și faptele rele, în vederea primirii și înmulțirii harului dumnezeiesc. Cu alte cuvinte, postul este o deprindere în virtute, o înfrînare de la poftele trupului, un mijloc de întărire a voinței spre mîntuire și desăvîrșire. Prin post se curățește sufletul, se păstrează sănătatea trupului, se înfrînează patimile și se întărește virtutea. Încă în Vechiul Testament se oferă oamenilor îndrumări și de acest fel: „Nu fi nesățios intru toată desfătarea și nu te apleca la mîncăruri multe. Că mîncărurile cele multe vor fi durere și nesațul va veni pînă la îngrețosare. Pentru nesaț mulți au pierit, iar cel înfrînat își va înmulți viața” (Isus Sirah 37, 32—34).

Postul și rugăciunea au fost socotite dintotdeauna acte plăcute lui Dumnezeu. Moise a postit 40 zile, spre a primi tablele legii de la Dumne-

zeu. Avînd de efectuat o călătorie de 40 zile spre a ajunge la muntele Horeb, prorocul Ilie a mîncat o piine coaptă în cenușă și apoi timp de 40 zile n-a mai servit nimic pînă cînd a ajuns la destinație. Mai departe, regele Iosafat fiind amenințat de moabiți și amoriți, s-a salvat prin post și rugăciune generală, așa încît „noaptea a văzut pe îngerul Domnului ucigînd pe toți vrăjmașii săi” (II Cronici 20, 2). Grație postului și rugăciunii, Dumnezeu i-a iertat și pe locuitorii cetății Ninive, avertizați de prorocul Iona care le-a profetizat nimicirea cetății, în cazul în care nu se vor întoarce de pe drumul păcatului. Arhanghelul Rafail i-a spus lui Tobit: „Bună este rugăciunea cu postul” (Tobit 12, 8) și însuși Mîntuitorul Iisus Hristos a postit timp de 40 zile. Subliniind puterea rugăciunii și a postului, un alt dascăl al Bisericii (Fericitul Augustin) scria: „Postul și rugăciunea au o putere atît de mare împotriva diavolului, încît aceasta este mai mare decît puterea apostolilor. Deși diavolul urăște toate faptele cele bune, cu toate acestea mai tare urăște pe acelea care sînt plăcute lui Dumnezeu, postul și rugăciunea”.

Cele două mijloace — rugăciunea și postul — reprezintă scara lui Iacob pe care putem urca spre Dumnezeu. Prin rugăciune, David l-a învins pe Goliat, prin post și rugăciune Iudita l-a învins pe Holofrem, iar Daniil prin post și rugăciune a scăpat de gura leilor. În același sens, atunci cînd postim trebuie să ne curățim mintea de cugetele necurate și să ne ungem cu untdelemnul iubirii lui Dumnezeu și a aproapelui.

În muntele Sinai, fața lui Moise strălucise ca soarele după ce a stat de vorbă cu Dumnezeu, la fel ca inimile celor doi ucenici care călătorieseră cu Iisus la Emaus. La fel va străluci și sufletul nostru, dacă ne vom ruga și vom posti cu cuviință, dacă rugăciunea este făcută în „duh și adevăr”, din inimă curată și suflet umilit, aprins de focul iubirii lui Dumnezeu. Așa vom simți că renaștem sufletește în permanență, înlăturînd zgura păcatelor și duhul cel rău, înălțîndu-ne treaptă cu treaptă întru comuniunea cu Dumnezeu și pacea lumii întregi.

Preot EUGEN IANCU

„ȘI IATĂ S-A FĂCUT NOAPTE...”

Necrolog •

Credința în înviere trebuie să călăuzească viața pămîntească a credinciosului adevărat, întocmai cum steaua polară călăuzește drumurile călătorilor pe mare. Mîntuitorul Iisus Hristos a comparat viața cu bobul de grîu care, odată semănat în pămînt „dacă nu va muri, rămîne numai

el, iar dacă va muri aduce multă roadă", iar roada aceasta este viața veșnică.

La fel ca oarecînd Sf. Apostol Toma, care vreme de o săptămînă, a fost chinuit de îndoială asupra adevărului Învierii Domnului, sintem chinuți și noi uneori, nu o săptămînă ci o viață întreagă asupra acestui adevăr. Și pe vremea Sfîntului Apostol Pavel, în Corint erau unii care se îndoiau de adevărul Învierii. De aceea au fost muștrați cu cuvintele: „De vreme ce se propovăduiește că Hristos a înviat din morți, cum zic unii dintre voi că nu este înviere a morților? Dacă nu este o înviere a morților, nici Hristos n-a înviat... zadarnică este credința voastră (I Corinteni 15, 12—20). Muștrarea se încheie cu proclamarea adevărului de credință: „Acum însă, Hristos a înviat din morți, fiind pîrga învierii celor adormiți" (I Corinteni 15, 19).

Îndoiala asupra acestui adevăr provine din înfățișarea jalnică a trupului lipsit de viață. Sfînta Scriptură numește acest trup „cortul" sau „haina" sufletului și „pămîntasca noastră locuință" (II Corinteni 5, 1). În locul lui, în ziua învierii ne vom îmbrăca în trupul învierii pe care tot Sfînta Scriptură îl numește „clădire de la Dumnezeu, casă veșnică, nefăcută de mîină", în stare să dureze în veșnicie. Precum grăuntelui de grîu semănat în pămînt, „Dumnezeu îi dă un trup după a Sa voință" (I Corinteni 15, 38), tot așa va primi și omul trupul învierii, după chipul trupului lui Iisus cel înviat, deoarece „carnea și sîngele nu pot să moștenească Împărăția lui Dumnezeu, nici stricăciunea nu moștenește nestrăciunea" (I Corinteni 15, 50). Din trupul care putrezește în pămînt ca bobul de grîu, va răsări trupul învierii, așa cum iese fluturele din omidă.

În trupul nostru de acum purtăm în simburile trupul învierii. Dumnezeu care l-a creat poate reface ființa umană integrală, trup și suflet. Mormîntul nu este, deci, decît cuptorul în care trupul își leapădă toată stricăciunea, așteptînd acolo glasul Celui care-l va chema din nou la viață. Învierea morților și prefacerea rămășițelor noastre pămîntești va fi o lucrare a atotputerniciei lui Dumnezeu pe care El ne-a făgăduit-o. De aceea, ea întrece măsura înțelegerii numai cu mintea și este o taină a credinței.

Sf. Apostol Pavel în prima sa epistolă către Corinteni ne arată patru deosebiri între trupul nostru de acum și cel al învierii: a) „Se seamănă trupul întru stricăciune, înviază întru nestrăciune" (I Corinteni 15, 42), adică trupul de acum este stricăcios; el își ia hrana din natură, are trebuință de haină și de locuință, iar după moarte se desface în elementele componente. Trupul cel înviat va fi nestrăciuos, neavînd în el nimic din ceea ce este pieritor. El nu va mai avea lipsă de hrană, haină, nu va mai fi supus morții. b) Se seamănă întru necinste, înviază întru mărire" (I Corinteni 15, 43), adică atunci cînd moare trupul de acum este întinat, iar în locul lui înviază cel întru mărire, după chipul trupului cu care a înviat Iisus (Filipeni 3, 21). c) „Se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere" (I Corinteni 15, 43). Slăbiciunea este o altă însușire a trupului de acum, fiind supus bolilor, oboselei, păcatului. Dimpotrivă, trupul învierii va fi întru putere, luminos, transparent ca flacăra. d) „Se

seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc" (I Corinteni 15, 44). Trupul de acum este „firesc”, adică alcătuit în cea mai mare parte din materia ce se află în natură și de aceea el apasă greu asupra sufletului (Înțelepciunea lui Solomon 9, 15). Comparativ cu el, trupul învierii va fi duhovnicesc, adică atît după formă cît și după alcătuirea lui va fi înrudit cu sufletul pe care nu-l va mai îngreuna.

În trupul moștenit de la Adam sfîrșim numai viața pămîntească, dar viața cea veșnică o vom începe în trupul cel ceresc moștenit de la Iisus Hristos: „După cum am purtat chipul celui pămîntesc, purta-vom și chipul celui ceresc” (I Corinteni 15, 43).

Păstrînd credința în înviere, Sfînta noastră Biserică, roagă pe Bunul Dumnezeu să primească în pace sufletele credincioșilor ei adormiți în Domnul, să le facă parte de odihnă cu dreptii Săi și cu cei bineplăcuți din veac, acolo „unde nu este durere, nici întristare, nici suspin, ci viață fără de sfîrșit”.

Preot dr. GHEORGHE LIȚIU

CUVINT DE ÎNVĂȚĂTURĂ DESPRE LĂCAȘUL SFÎNȚIT DE ÎNCHINARE

I. *Pregătirea apercceptivă.* Credincioșii își înalță inima spre Dumnezeu prin rugăciune. Putem să ne rugăm și singuri, în mod particular, fiecare cînd simte nevoia, dar mai ales trebuie să ne rugăm cu întreaga obște a credincioșilor, rugăciunea primind astfel un caracter comunitar, în comuniunea Bisericii ca trup tainic al Domnului. Așa cum rugăciunea obștească pretinde un anume timp, în unitatea de simțire îndreptată spre Dumnezeu, tot astfel se impune ca ei să se adune și într-un anume loc.

I. *Anunțarea temei.* Acesta este lăcașul sfînțit de închinare sau rugăciune, despre care vom trata în cele ce urmează.

III. *Tratarea.* Încă dintru început oamenii au simțit nevoia să se închine lui Dumnezeu într-un anume loc, care prin ambianța oferită să se poată înălța mai ușor cu sufletul spre cer. Nu au lipsit cîmpiile frumoase, platourile înalte, virful munților, pădurile nepătrunse, liniștea peșterilor și a izvoarelor. Au apărut apoi altarele de jertfă și templele mărețe și împodobite cu ceea ce omul a creat mai frumos. În Vechiul

Testament, iudeii, dacă la început se închinau pe înălțimea munților unde și-au făcut altare de piatră, din porunca lui Dumnezeu, Moise a construit cortul sfânt pentru păstrarea tablelor legii, iar apoi regele David și Solomon a construit templul din Ierusalim care prin frumusețea lui putea fi socotit una dintre cele șapte minuni ale lumii.

Mîntuitorul ca om și-a împlinit datoriile față de templu, participînd în același timp cu regularitate și la serviciul public al sinagogilor. Mai mult chiar, Mîntuitorul a apărut sfințenia templului ferindu-l de profanare și numindu-l „casa Tatălui Meu” (Luca 2, 49, Matei 21, 12—13; Ioan 2, 14—16).

La fel s-au rugat și sfinții apostoli, după înălțarea Domnului la cer și pogorîrea Sfintului Duh. Împreună cu primii creștini proveniți dintre iudei, mergeau la templu și la sinagogi, respectînd întru totul programul rugăciunii publice de acolo. Se impunea însă, potrivit poruncii Domnului, să săvîrșească „frîngerea pîinii”. Cum aceasta nu se putea săvîrși nici la templu, nici la sinagogă, s-a întemeiat tot mai mult cultul specific creștin, încît apostolii și primii creștini au fost nevoiți să officieze cultul public în case particulare. Prima dintre ele a fost foisorul Cinei de taină unde Mîntuitorul a săvîrșit prima liturghie, prima slujbă publică. Aici, în casa lui Ioan Marcu a avut loc și pogorîrea Sfintului Duh. Mergînd însă în toată lumea pentru a propovădui Evanghelia, apostolii au simțit nevoia săvîrșirii cultului public în casele particulare ale primilor creștini, care au devenit astfel și primele lăcașuri de rugăciune. Pe la sfîrșitul secolului II și începutul secolului III au apărut casele cu destinație proprie cultului creștin public. Multe dintre ele donate de creștini, s-au transformat din case particulare în primele biserici. Persecuțiile împăraților romani împotriva creștinilor i-au obligat să folosească însă ca lăcașuri de cult, casele particulare, catacombele sau alte locuri ascunse ca cimitirele de la periferia marilor orașe.

După încheierea epocii persecuțiilor, s-a înmulțit numărul lăcașurilor de închinare care au primit și o formă deosebită sub aspect arhitectonic și artistic. Datorită maiestății lor arhitectonice și picturale, ele se vor numi lăcașuri împărătești, adică „basilici”. Numele provine de la basilicile păgîne — clădiri publice aflate în piețele cetăților, unde aveau loc judecățile și întrunirile cetățenești făcute în numele împăratului (numit „basileu”). Prin transformarea lor în biserici creștine, casa împăratului pămîntesc s-a transformat în casa împăratului ceresc. Sub aspect arhitectonic, forma acestor clădiri împărătești era dreptunghiulară. Treptat, bisericile au fost construite și sub formă rotundă, simbolizînd corabia care duce spre limanul mîntuirii, cît și sub formă de cruce, amintind de crucea Mîntuitorului.

Referitor la părțile bisericii distingem : pronaosul, naosul și altarul.

1. Pronaosul este partea de la intrare, dinaintea naosului. Aici stăteau în vechime catehumenii, care se pregăteau să primească botezul. Tot aici se află cristeița și stau copiii care așteaptă să fie botezați.

2. Naosul este partea din mijloc, unde stau credincioșii în timpul slujbei : în dreapta bărbații, iar în stînga femeile. Se continuă cu o ridicătură numită solee care premerge altarului. Aici se află tronul Maicii Domnului, scaunul episcopului (arhieresc) și cele două strane, iar pe lateral, scaunele pentru credincioși și praporii. În mijloc se află un tetrapod cu icoana hramului sau a sărbătorii, în fața căreia credincioșii cînd intră și ies din biserică se închină cu evlavie făcînd semnul sfintei cruci și sărutînd-o. Naosul închipuie corabia în care sînd credincioșii, sînt conduși în viață spre limanul mîntuirii.

3. Altarul este locul unde sfinții slujitori oficiază sfînta liturghie. El simbolizează cerul în care se află sfinții și îngerii. În mijlocul altarului se află sfînta masă numită și „jertfelnic”, sau „prestol”, fiindcă pe ea se aduce jertfa nesîngeroasă în cadrul sfintei liturghii. Ea închipuiește mormîntul lui Hristos și de aceea este făcută din piatră avînd patru colțuri, ceea ce simbolizează cele patru margini ale pămîntului care se împărtășesc duhovnicește din jertfa Domnului. În piciorul mesei sînt așezate moaște de sfinți, amintind de epoca primară a creștinismului, cînd bisericile erau zidite pe mormintele martirilor. Pe sfînta masă se află Evanghelia, crucea, sfeșnicul cu luminare, chivotul în care se păstrează sfînta Cuminecătură. Tot pe sfînta masă se află și Antimisul, o bucată de pînză avînd imprimat chipul punerii în mormînt a Domnului. Antimisul are cusut în el moaște ale sfinților, iar fără el nu se poate săvîrși sfînta liturghie.

În altar se mai află și proscomidarul, o scobitură în peretele din nord, unde se pregătesc darurile ce se sfințesc în timpul liturghiei, închipuind ieslea în care s-a născut Mîntuitorul.

Altarul este despărțit de naos printr-un perete din lemn (sau în unele părți din cărămidă, sau piatră) numit „iconostas”, „catapeteasmă”, sau „tîmplă”. În fața iconostasului se află două sfeșnice mari. Pe iconostas sînt zugrăvite, după o anume rînduială, chipurile Mîntuitorului, Maicii Domnului, ale sfinților apostoli, ale profetilor, ale unor sfinți (sfîntul Nicolae și icoana hramului bisericii), precum și icoanele care ne amintesc de cele 12 praznice împărătești. Deasupra tuturor se află crucea Mîntuitorului răstignit, reproducînd imaginea de pe Golgota, avînd de-o parte pe Maica Domnului, iar de alta pe Sf. Apostol Ioan. Intrarea în altar se face fie prin ușile laterale ale iconostasului, numite și „diaconești” (avînd pictate chipul sfinților arhangheli), iar preoții liturghisitori în timpul slujbelor intră și ies din altar prin cele numite „ușile împărătești” (avînd pictate pe ele scena Buneivestiri).

Pe solea din fața altarului se află amvonul, de unde se rostește cuvîntul de învățătură, iar pe solee vin și credincioșii atunci cînd se împărtășesc cu Trupul și Sîngele Domnului.

Înainte de a putea fi folosită ca lăcaș de cult, biserica este sfințită de episcopul locului. Sfințirea sau tîrnosirea bisericii imprimă lăcașului de închinare pecetea sfințeniei. El nu mai este o casă ca oricare alta ; aici credincioșii vin cu evlavie ca să-și sfințească viața prin harul Sfin-

telor Taine. Sfințind lăcașul de cult, se împlinește porunca dată de Dumnezeu lui Moise atunci când a sfințit cortul sfânt, sau lui Solomon atunci când a sfințit templul din Ierusalim.

Frumusețea lăcașului sfințit de cult este dată și de pictura de pe pereți, care prezentând scene din Sfinta Scriptură ca și chipuri ale sfinților, este ca o carte deschisă vorbind permanent despre opera de mîntuire săvîrșită pentru noi, ca și de comuniunea pe care o avem cu sfinții mijlocitori și rugători Părintelui ceresc pentru noi.

IV. *Recapitularea (fixarea cunoștințelor).* De unde își trage numele cuvîntul de „biserică”? (De la „basilica” din lumea veche, care era casa împăratului pămîntesc și care devenind lăcaș de cult, a primit înțelesul de casa Împăratului ceresc, a lui Dumnezeu”). Care sînt părțile bisericii? (Biserica are trei părți: pronaos, naos și altar). Unde stau credincioșii în timpul sfintelor slujbe? (Ei stau în naos: bărbații în dreapta, femeile în stînga). Dar în altar? (Sfinții preoți liturghisitori). Cînd poate fi folosită biserica sub formă de lăcaș de cult? (Numai după sfințirea ei de către arhiereu).

V. *Aprecierea.* Nu toți creștinii acceptă sfințenia lăcașului de închinăciune. Ei se bazează pe cuvintele Domnului că „unde sînt doi sau trei adunați în numele Său, acolo va fi și El...” (Matei 18, 20), iar închinarea „în duh și adevăr” pe care Iisus o proclamă în dialogul cu femeia samarineancă (Ioan 4, 21—24) ar exclude lăcașul de închinare. Mai fac apoi referire și la cuvintele apostolului rostite în areopagul din Atena unde arată că „Dumnezeu care a făcut lumea și toate cele ce sînt în ea... nu locuiește în temple făcute de mîini” (Faptele Apostolilor 17, 24).

Analizînd cuvintele Domnului, ușor putem remarca faptul că nici cultul public și nici lăcașul de închinare nu sînt anulate. Lăcașul de cult unește, adună pe membrii aceleiași comunități să se roage împreună, pentru ca astfel și Domnul să fie împreună cu ei. Desfășurarea rugăciunii într-un anume loc sfințit și închinat în mod special lui Dumnezeu nu contravine „închinării în duh și adevăr”. În sfîntul lăcaș se aduce jertfa duhovnicească și fără de sînge a Mîntuitorului, aici primim harul prin celelalte sfinte taine, ca o binecuvîntare a vieții, iar lucrarea sfințitoare a harului divin este mai rodnică într-o atmosferă de sfințenie decît în lipsa acesteia. Astfel, rugăciunile și celelalte acte de cult săvîrșite în sfîntul lăcaș reprezintă tocmai o „închinare în duh și în adevăr”.

Cuvintele respective ale Sfîntului Apostol Pavel au fost adresate unor păgîni care credeau în idoli și nu în adevăratul Dumnezeu, pe care Apostolul încercase să îl descopere lor. În temple, păgînii se închinau idolilor materiali și anulau astfel spiritualitatea lui Dumnezeu. Cîstînd lăcașul de închinare, aducem mai multă cînstire spiritualității lui Dumnezeu. Mîntuitorul însuși a numit templul din Ierusalim „Casa Tatălui Meu” de unde se poate observa și deosebirea dintre templele păgîni și locașul sfințit de cult zidit din porunca lui Dumnezeu.

Așadar, sfințirea lăcașului de închinare reprezintă porunca și voia lui Dumnezeu și are ca scop sfințirea vieții credincioșilor, prin comuniunea cu Dumnezeu și a lor întreolaltă.

VI. *Asocierea.* Când spunem „biserică”, înțelegem, după cum am văzut, lăcașul sfințit, unde se adună credincioșii pentru rugăciunea obștească. Dar și comuniunea credincioșilor o numim tot Biserică (scris cu majusculă). Nu trebuie să confundăm aceste noțiuni. Biserica este și comunitate și comuniune a credincioșilor, fiind numită „Trupul lui Hristos”: „Voi sinteți trupul lui Hristos și mădulare în parte” (I Corinteni 12, 27). Lăcașul sfințit creează, însă, cadrul cel mai potrivit și atmosfera cea mai prielnică în care Biserica, Trupul tainic al Domnului, sau comunitatea credincioșilor se poate desăvârși în comuniunea și în unitatea lor.

VII. *Generalizarea.* Din cele pînă aici tratate vedem că lăcașul sfințit de închinare este locul unde credincioșii aduc lui Dumnezeu rugăciunea obștească în unitatea și comuniunea Trupului tainic al Domnului.

VIII. *Aplicarea.* Biserica ne îndeamnă să participăm cu evlavie la sfînta liturghie și la celelalte slujbe săvîrșite în sfîntul lăcaș de închinare. Evlavia trebuie arătată încă de la intrarea în biserică, închinîndu-ne și sărutînd icoana din mijlocul naosului și rostînd rugăciunea: „Intra-voi în casa Ta, Doamne, închina-mă-voi în biserică Ta cea sfîntă, povățuiește-mă întru dreptatea Ta”.

Preot prof. SORIN COSMA

ALTE ASPECTE NEFIREȘTI ÎN SLUJIREA LITURGHIEI

Ecourile prilejuite de apariția articolului intitulat „Aspecte nefirești în slujirea liturghiei” (rev. „Mitropolia Banatului” nr. 3—4/1985, pp. 220—221) ne-au îndemnat să prezentăm, în rindurile următoare, alte atitudini străine de tipicul îndătinat al sfintei liturghii.

Spre pildă există parohii unde preoții oficiază liturghia fără a se împărtăși, introducând sfintele daruri în potir și urmînd ca a doua zi să procedeze la consumarea lor. De asemenea, am luat cunoștință despre slujirea liturghiei fără actul prefacerii darurilor, adică fără epicleză! Cu alte cuvinte, tipicul slujbei este cel obișnuit pînă după binecuvîntarea credincioșilor rostită solemn de preot prin cuvintele: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfîntului Duh, să fie cu voi cu toți”, după care ritualul liturgic propriu zis se reia cu ectenia premergătoare otpustului: „Drepti, primind dumnezeieștile, sfintele, preacuratele, nemuritoarele cereștile și de viață făcătoarele, înfricoșătoarele lui Hristos Taine...” Această pseudo-liturghie circulă între preoții împricinați sub denumirea de „slujbă a ceasurilor” și se oficiază cînd slujitorul nu a respectat prescripțiile pregătitoare săvîrșirii sfintei liturghii.

Analizînd critic starea aceasta de fapt, vom observa cîteva aspecte deosebit de grave, cu consecințe nefericite pentru viața bisericească.

Astfel, remarcăm că prin evitarea epiclezei întreg organismul liturgic se descentrează și se desacralizează. Proskomidia nu se mai oficiază, deci, Nașterea Mîntuitorului dispare din actul liturgic, iar Țesirea cu cinstitele daruri, în absența acestora, devine un simulacru. Simbolul de credință sau coloana vertebrală a conștiinței Bisericii se reduce, în asemenea împrejurări, la un act ce pierde semnificația solemnă a momentului liturgic respectiv.

Pe de altă parte, confundarea liturghiei cu ceasurile denotă și mari lacune profesionale. Ceasurile sînt slujbe de sine stătătoare, au un schelet

tipiconal aparte, un timp de oficiere precis și o semnificație inconfundabilă din punct de vedere dogmatic. Ele vin să pregătească sufletul creștinului în vederea marelui act al întâlnirii cu Hristos (Ene Braniște, *Liturgica specială*, București, 1980, pp. 25—27), concentrat în ființa liturghiei. Ceesurile sînt trepte ale urcușului spiritual, ritmuri ale vieții trăită întru Hristos, dar actul liturgic, care le dă rațiunea de a fi, rămîne primordial.

Absența din liturghie a prefacerii presupune o întrerupere a procesului continuu de transfigurare a chipului lumii, știut fiind că, în doctrina Bisericii, ziua următoare celei în care a fost oficiată sfînta jertfă este socotită drept timp al plinătății lucrării harului ce-i radiază din Ființa lui Hristos răstignit, mort și înviat. Ca urmare a acestei stări de lucruri putem spune că Domnul este împiedicat să-și dăruiască dragostea față de mădularele Trupului Său.

Desigur că serviciul divin trebuie oficiat într-o atmosferă de sfințenie, pentru ca roadele sale să fie cele așteptate și e mai potrivit să nu fie oficiat atunci cînd se riscă compromiterea liturghiei.

Este știut că preoția presupune o afierosire totală a vieții personale lui Hristos. Toate acțiunile preotului trebuie să graviteze în jurul acestui ideal. Măsura în toate, grija sporită în confruntarea cu ispitele, înfrînarea minții în încercările de a-și da singură răspunsuri pe măsura dorințelor ei — toate sînt norme permanente pe care preotul, conștient de misiunea sa, trebuie să le aibă în vedere. Slujitorul care se lamentează în ideea că nu se întîmplă nimic dacă trece o duminică fără a oficia întreg serviciul liturgic, supune atenției colective aspecte nefirești, contradictorii, iar un astfel de comportament exprimă, chiar fără voie, o insuficiență de atitudine față de ceea ce este oficiul preoției — poate absența vocației, a chemării...

Preotul ce răspunde cu adevărat chemării sale nu se poate expune cu bună știință unor situații care să-l împiedece să officieze sfînta liturghie în duminici și sărbători. El simte — fapt confirmat de literatura patristică — sușul ce trebuie să-l atingă pe planul vieții morale înainte de întîlnirea de dăruire și dragoste cu Hristos. Preotul adevărat nu socotește niciodată pe calendar curbele vieții sale duhovnicești, deoarece Hristos însuși îl ajută să depășească condiția statisticianului. Ritmul vieții liturgice îl va resimți atît el cît și familia lui. Chiar și povățuirile liturghierului, în asemenea stuații ideale, rămîn sugestii sumare, inițiatice, departe de roadele dobîndite în urma experienței proprii, în care se întrepătrunde graiul negrăit al Duhului — superior vorbelor și scrisului — cu voința proprie, animată de idealul sublimării chemării sale.

S-ar putea ca cineva să motiveze că există „vîrste” și în slujirea preoțească, la fel ca pretutindeni unde este vorba de om, activitățile și experiențele sale spirituale. Dar puterea primită prin harul preoției trebuie să-i dea posibilitatea să acționeze în direcția menținerii sale într-o mișcare ascendentă a vieții duhovnicești, singura capabilă să-l recomande cu adevărat vrednic de misiunea ce i-a fost încredințată. De aceea, s-ar putea spune că nu există vîrstă în viața preotului; există

cel mult o încercare continuă de ierarhizare, de punere în ordine, de „cernere” a plăcerilor, din dorința ca cele care înnobilează sufletul să fie recunoscute valori autentice.

Desigur, există cazuri excepționale care îl pun pe slujitor în situația de a nu fi pregătit pentru a oficia sfânta liturghie. Un tratament medical pretențios, o problemă majoră de natură familială (îmbolnăvirea subită a celor apropiați și necesitatea unei asistențe nemijlocite, un deces etc.), sau o stare sufletească aparte (depresivă) pot împiedica motivat exercițiul liturgic al slujitorului. Dascălii Bisericii nu au fost mărginiți; au anticipat excepția, găsindu-i rezolvări corespunzătoare, capabile să evite suspiciunea: „De va gusta preotul — povățuiește Liturghierul — cât de puțină mâncare sau băutură după miezul nopții, să nu îndrăznească a sluji sfânta liturghie”, sau: „Iar preotul, de-l va vădi pe el cugetul pentru păcate de moarte să nu îndrăznească a sluji sfânta liturghie”, iar mai departe citim: „Sînt încă și alte piedici care fac pe preot și pe diacon nevrednici de slujbă și de a se împărtăși cu Sfintele Taine...” (*Liturghierul*, București, 1980, pp. 399—400).

Așadar, rezultă că preotul devotat misiunii sale nu are dreptul să recurgă nemotivat la practici de felul celor amintite. Ca om ce s-a dăruit integral slujirii „celor înalte”, singura lui preocupare trebuie să fie orientată în vederea curățirii neîntrerupte a vieții păstoriților de răul ce le întinează ființa și împiedică lucrarea dumnezeiască în inima lor. Este, deci, foarte grav ca credincioșii să observe din faptele lui incompatibilitatea vieții sale cu slujirea spre care a fost trimis. Asemenea constatări sînt în măsură să contribuie la neîncrederea lor în lucrarea sa harismatică și să-i determine la alegerea unor căi străine duhului tradiției Bisericii. Ma adăugăm că cei ce vin la serviciul liturgic, așteaptă să primească din mîna preotului „pîinea vieții” (Ioan 6, 48), pe cea cotidiană cîștigîndu-și-o singuri.

Preot prof. NICOLAE MORAR

23 AUGUST — SĂRBĂTOAREA NAȚIONALĂ A POPORULUI ROMÂN

Istoria fiecărui popor consemnează zile și date care au fost înscrise cu litere mari și de neuitat în memoria urmașilor. Pentru poporul român — alături de alte momente cruciale și de importanță deosebită — rămâne în primul rând ziua de 23 August 1944. Este o dată memorabilă pe care un distins istoric o califica „momentul care despică în două ere istoria noastră națională, marcând radierea definitivă și irevocabilă a tot ceea ce însemnase odinioară tiranie fascistă, oprimare, servitute, discriminare, inegalitate”.

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și anti-imperialistă din August 1944 a deschis în istoria României o epocă de profunde transformări innoitoare, a marcat începutul unei noi ere. Masele populare au devenit forța politică conducătoare, sub acțiunea căroră toate sectoarele de activitate au luat cursul progresului, al civilizației, al bunăstării și păcii.

În momentul declanșării Revoluției, problemele ce confruntau țara erau multiple și grele. Rămășițele feudale mai erau încă dominante în sfera agriculturii românești, dar mai presus de toate se afla urgența eliberării întregului teritoriu al țării și efortul comun pentru înfrângerea definitivă a Germaniei hitleriste. Paralel, se impunea democratizarea treptată a întregii vieți politice, refacerea economică a țării și îmbunătățirea condițiilor de trai — sarcini majore pe care întregul popor le avea în tură în reacțiuni interne și orînduirii burgheze în ansamblul ei și sacrificii.

Răsturnarea dictaturii fasciste antonesciene a dat o puternică lovitură întregii reacțiuni interne și orînduirii burgheze în ansamblul ei. Creșterea avîntului revoluționar a dus la o schimbare continuă în raportul forțelor de clasă, în favoarea clasei muncitoare, a țărănimii și a altor păături de oameni ai muncii. Niciodată în istoria României nu se mai realizase o atît de puternică uniune națională ca în această perioadă. În seara zilei de 23 August 1944 fusese constituit un guvern nou, în componența căruia au intrat pentru prima oară în istoria României și repre-

zentanți ai P.C.R., ai muncitorilor și țăranilor, a cărui forță consta în puternicul sprijin pe care guvernul îl avea din partea maselor largi populare.

În noile condiții interne și internaționale favorabile dezvoltării forțelor democratice în România, s-au concretizat o serie de măsuri în direcția democratizării vieții politice și a asigurării libertăților cetățenești, s-au angajat mari bătălii în vederea eliberării de asuprire și exploatare, au fost desființate lagărele de concentrare, s-a acordat amnistie tuturor deținuților politici. Toate se îndreptau spre instaurarea unui regim de reală democrație, care să satisfacă pe deplin interesele vitale ale poporului. Țara era răvășită de resurse materiale și umane, distrugerile provocate de operațiunile militare desfășurate pe teritoriul României până la 25 octombrie 1944 se ridicau la peste 355.000 dolari. Situația economică era agravată de creșterea procesului inflaționist, de lipsa de materii prime, de obligațiile de război ce reveneau țării în cadrul eforturilor generale ale coaliției antihitleriste urmărind să pună capăt cât mai repede posibil coșmarului nazist și fascist trăit de o bună parte a lumii. Cert este că grație eforturilor țării noastre la scara întregului popor, a vitejiei ostașilor români pe cîmpurile de luptă ale Europei, s-a scurtat durata războiului cu cel puțin 200 zile, punîndu-se capăt mai devreme celei mai mari conflagrații înregistrată în istorie.

În cursul celor 42 ani trecuți de la „piatra de hotar” inaugurînd o nouă eră în istoria României au avut loc profunde transformări politice, economice și sociale care au imprimat țării și națiunii noastre trăsături noi. Mersul rapid înainte a dus la instaurarea primului guvern democratic la 6 Martie 1945, eveniment urmat de reforma agrară, de abolirea monarhiei la 30 Decembrie 1947 și naționalizarea principalelor mijloace de producție în 11 iunie 1948. Instaurarea regimului de democrație populară urmîrea realizarea sarcinilor Revoluției socialiste, într-o ascensiune continuă și neîntreruptă. Constituția țării din 1948 a marcat drumul spre noi zări de lumină, reflectînd cucerirea puterii de stat de către masele populare, de fiii plaiurilor noastre strămoșești, iar cea de a doua din 1952 consfințea definitiv cuceririle revoluționare în toate domeniile. Încheierea cooperativizării agriculturii în 1962 punea capăt definitiv vestigiilor feudale, înlăturînd pentru totdeauna exploatarea omului de către om și în acest domeniu. Visul pentru care și-au jertfit viața atîția dintre cei mai buni fii ai poporului român a devenit realitate pregnantă.

Anul 1965 constituie pentru întreaga națiune română o nouă etapă în evoluția liberă și ascendentă a României contemporane, odată cu alegerea celui mai iubit fiu al națiunii noastre, a Președintelui Nicolae Ceaușescu în funcția supremă de conducere a destinului patriei. Noul cadru al libertății și progresului se reflectă cu putere în noua Constituție din 21 august 1965, care a proclamat Republica Socialistă România. De acum întreaga putere aparține definitiv poporului român, liber și stăpîn pe soarta sa, constituit într-o unitate de monolit în jurul Conducătorului său iubit, fără nici o deosebire de naționalitate și dincolo de orice discriminare de orice natură existentă odinioară.

Un nou pas măreț în ritmurile României socialiste contemporane îl constituie și instituirea funcției prezidențiale în Republica Socialistă România și alegerea în această înaltă funcție, la 28 martie 1974, a Președintelui Nicolae Ceaușescu, ceea ce desemnează inaugurarea unei noi etape în Revoluția socialistă a țării — etapa construirii societății socialiste multilateral dezvoltate — prin consolidarea sistemului socialist, ridicarea gradului de civilizație a întregului popor, accelerarea dezvoltării industriei, dezvoltarea și modernizarea producției agricole, dezvoltarea cercetării științifice, sprijinirea eforturilor pentru instaurarea unei păci trainice în lume. În aceste mai bine două decenii s-au făcut și s-au împlinit atâtea, încât este aproape imposibilă alcătuirea unei liste complete a realizărilor obținute, pe care poporul român sub conducerea înțeleaptă și directă a Președintelui Nicolae Ceaușescu le-a adăugat patrimoniului său.

Acum, la acest popas aniversar, când mintea și inimile noastre sînt alături de aceia care s-au sacrificat pentru înfăptuirea idealului sacru de libertate și progres al națiunii noastre, aducem un prinos de omagiu actului de voință al întregului popor și îl cinștim ca atare. Eroilor căzuți la datorie în urmă cu 42 ani, care își duc somnul de veci în numeroase morminte aflate în țară și peste fruntariile ei, rămase ca o impresionantă mărturie asupra faptelor lor, le dăruim astăzi cele mai frumoase flori ale lunii august, alături de gîndul nostru pios de recunoștință și mulțumire. Lor le mulțumim în acest popas aniversar de justificată mîndrie.

Astăzi, România noastră socialistă oferă lumii întregi imaginea unui popor strîns unit, ca un întreg indivizibil, în jurul Conducătorului său iubit, Președintele Nicolae Ceaușescu, imaginea unui popor ferm hotărît să muncească cu devotament și entuziasm pentru continua ridicare a țării pe noi culmi ale civilizației și progresului, hotărît să-și păstreze patria mereu liberă și independentă.

Popasul aniversar evocat constituie și pentru Biserica noastră strămoșească un strălucit prilej pentru a-și reafirma din nou adeviziunea stabilă și deplină față de realizările și năzuințele țării, statornică în tradiția ei de identificare cu cele mai scumpe idealuri ale poporului. Mereu alături de năzuințele și aspirațiile fiilor țării, Biserica Ortodoxă Română a fost și ea la datorie, prin clericii și credincioșii ei, alături de întregul nostru popor, iar jertfele vorbesc de la sine despre vocația ei patriotică. Ritmurile ascensiunii întregii noastre țări spre culmile civilizației și progresului din ultimele decenii se reflectă și în viața bisericească, grație climatului de autentică libertate religioasă asigurată de Constituția și Conducerea țării, a ecumenismului local și colaborării între cultele religioase care participă cu devoțiune, prin slujitorii și credincioșii lor, la măreața operă de edificare a celei mai luminoase ere din istoria multi-milenară a plaiurilor noastre.

Împreună cu întregul nostru popor, și în acest al 42-lea an de la declanșarea Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe

Române, integrați pe deplin în Frontul Democrației și Unității Socialiste, se bucură de mărețele realizări ale erei contemporane pe plaiurile românești, consacându-se binelui și înfloririi patriei, promovind idealul de pace al poporului român, înscriindu-se prin toate în năzuințele de fericire și progres spre care toată suflarea acestor plaiuri își poartă ființa și simțirea.

Pr. ILIE SARBU

ENIGMA SIMBOLULUI HERALDIC DE LA MĂNĂSTIREA HODOȘ-BODROG *

Unul dintre monumentele arhitecturale din vestul țării noastre deosebit de important prin vechimea și semnificația sa — mănăstirea Hodoș-Bodrog din jud. Arad — își sporește valoarea și prin faptul că pe unul din zidurile sale s-a conservat o interesantă reprezentare heraldică.

Desigur, monumentul a intrat demult în atenția istoricilor și cercetătorilor din diferite domenii, inclusiv din cel al artei, formulându-se numeroase opinii cu privire la ctitorirea, originea și continuitatea așezământului. În acest context, s-a relevat faptul că în ciuda vicisitudinilor istorice, cu toate măsurile luate de regalitatea maghiară a evului mediu în vederea deznaționalizării populației băștinașe prin trecerea ei forțată la catolicism, mănăstirea Hodoș-Bodrog și-a păstrat ritul și apartenența la Biserica Ortodoxă, neîmpărtășind soarta așezămintelor similare de la Cenad, Igrîș, Glogovăț (azi Vladimirescu), Radna (azi Lipova II) și Bulci — spre a nu le aminti decît pe cele din imediata apropiere.

Deși așezământul monastic Hodoș-Bodrog își are vechimea pierdută la răscrucea a două milenii, conform ultimelor cercetări, clădirea actuală a bisericii mănăstirești este ridicată în jurul anilor 1400. Turnul-clopotniță pe care se conservă stema este din aceeași perioadă. Plasat pe latura dinspre sud a acestuia și cioplit dintr-o rocă semidură, blazonul (fig 1) înfățișează un scut încărcat cu un călăreț în armură ținînd în mîna dreaptă o sabie în vîrfurile căreia se află un cap de turc, iar cu cea stîngă sprijinînd teaca sabiei. Scutul, avînd un cartuș baroc, este timbrat de o cască plasată din față cu trei grile și suprapusă de o coroană din care iese un personaj masculin, reprezentat trei sferturi în profil ușor spre dreapta, purtînd sabia menționată. Mîna stîngă o ține sprijinită la mijloc. Privind stema din perspectivă ca și de aproape, se constată faptul că între elementele din scut și timbrul său există o diferență de execuție, dato-

* Comunicare aprobată de Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie din cadrul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” și prezentată la sesiunea de comunicări științifice „Primăvara arădeană” în 19 mai 1986.

rată credem, și calității materialului din care au fost confecționate. Scutul, reprezentînd cavalerul, este mult mai bine conservat — o dovadă a faptului că a rezistat mai bine intemperiilor, sau poate că a fost confecționat mai tîrziu.

În legătură cu blazonul, în istoriografie s-au purtat vii discuții, s-au emis opinii contradictorii, unele chiar bizare. În secolul trecut, Márki Sándor în *Istoria comitatului și orașului Arad* (o apreciată monografie apărută în limba maghiară), atribuisese această stemă familiei Iakšici¹ stabilită la Nădlac în 1464. Opinia sa a fost împărtășită și de Petru Țiucra-Pribeagul care într-o lucrare a inclus o reprezentare ce ar fi aparținut acelei familii, asemănătoare blazonului de pe turnul clopotniță, dar fără a indica proveniența informației².

Subliniem faptul că în lucrarea *Siebmacher's Wappen Buch* se cuprind două steme ale acestei familii³ dar care nu au nici un element comun cu simbolurile păstrate pe monumentul la care ne referim, după cum și faptul că reproducerile acestor blazoane, existente în R. S. F. Iugoslavia, sînt de asemenea deosebite de reprezentarea în discuție.

După istoriograful maghiar Karacsony Janos, care a publicat în 1905 un studiu referitor la mănăstiri, blazonul de pe turnul-clopotniță ar fi aparținut familiei Besenyey care în secolele XVI—XVII a posedat teritoriul din zona mănăstirii. Autorul menționat a emis cu aceeași ocazie și ideea cel puțin eronată, conform căreia mănăstirea Hodoș-Bodrog ar fi fost inițial de rit romano-catolic, dar românii ar fi demolat vechiul edificiu, construind pe vatra sa, la începutul secolului XVIII, o mănăstire ortodoxă⁴. Cercetînd, însă, însemnele familiei Besenyey, unele inserate în *Siebmacher's*⁵, altul publicat de Marki⁶, am constatat că nici unul dintre acestea nu poate fi nici cel puțin apropiat de stema ce s-a conservat pe monument.

După alți cercetători, blazonul în discuție ar aparține familiei Brancovici, cu atît mai mult cu cît episcopul Lipovei și Ienopolei, Sava I Brancovici, a avut posesiuni în hotarul Hodoș, iar după anul 1616 și-a donat proprietățile sale de aici mănăstirii Hodoș-Bodrog⁷. Studiarea celor șase variante ale stemei familiei Brancovici⁸, cunoscute de noi, confirmă însă și această opinie.

¹ Márki Sándor, *Aradvarmegye és Arad szabad királyi város Története*, vol. I, Arad, 1892, p. 452.

² Petre Țiucra-Pribeagul, *Pietre rămase*, București, 1936, p. 283.

³ *Siebmacher's, „Wappen Buch”*, vol. II, Nürnberg, 1887—1888, planșa 201 și Supliment, 1894, planșa 46.

⁴ Karacsony Janos, *Ismeretlen délmagyarországi Kolostorok*, în *Történelmi és regészeti értekezés*, Timișoara, 1905, p. 77.

⁵ *Siebmacher's, „Wappen Buch”*, vol. I, Nürnberg 1885—1887, planșa 48.

⁶ Márki Sándor, o.c., vol. I, p. 282.

⁷ Silviu Dragomir, *Un document privitor la proprietatea mănăstirii din Hodoș-Bodrog*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, col. III, Cluj, 1926, p. 557.

⁸ Două variante în lucrarea *Siebmacher's „Wappen Buch”*, vol. I, 1885—1887, planșa 68; alte două variante la Márki, o.c., vol. II, Arad, 1895, p. 184 și p. 242; o variantă la Nagy Ivan, *Magyarország családai csimerekel*, vol. II, p. 231 și o variantă pe peretele din dreapta intrării în biserica parohială din Lipova I.

Cu aproape cinci decenii în urmă, un alt cercetător a publicat un desen în cadrul căruia personajul din creștet este redat doar de la brîu (nu trei sferturi), iar în virful sabiei se află capul de turc⁹. Desenul se apropie de blazonul familiei Marothi (Matei și Gheorghe) din Ineu, publicat de Márki în lucrarea menționată¹⁰. Această stemă cuprinde un scut dotat cu o terasă verde încărcat cu un personaj înfățișat identic cu cel din compoziția de pe turn, cu deosebirea că la familia Marothi capul de turc este străpuns, iar în mîna stîngă personajul ține friul calului.

Deși pot fi găsite asemănări cu stema familiei Marothi, după opinia noastră blazonul de pe turnul-clopotniță are un alt izvor: însemnele acordate (fig 2) de împăratul Leopold I (1656—1705) voievodului Constantin Brîncoveanu (1688—1714). Argumentele care stau la baza acestei afirmații rezidă în cele ce urmează:

1) Preocuparea voievodului Țării Românești de a sprijini Biserica românească strămoșească din Transilvania. Deși acest aspect important al activității domnitorului este foarte cunoscut, merită totuși cîteva sublinieri. Se știe că voievodul „a continuat tradiția mai marilor voievozi, Mircea cel Mare, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș și Mihai Viteazul. . .” și intensifică politica de sprijinire a românilor din Transilvania pentru că erau amenințați chiar în ființa lor etnică”¹². Pentru aceasta (sau și pentru aceasta), domnitorul a practicat largi legături comerciale care nu s-au mărginit numai la Brașov și Sibiu, ci s-au extins în vestul locuit de români ajungînd pînă la Lugoj, Caransebeș, Timișoara, Lipova. Folosindu-se de aceste relații, sau poate și sub masca acestora, Constantin Brîncoveanu își desfășura complexa sa politică culturală, din care un element, deloc neglijabil, îl constituia și sprijinirea Ortodoxiei, dar nu oricum, deoarece „... concepția lui politică nu era a ecumenicității creștine, ideie moștenită de la bazilei, ci cuprindea în esența ei numai ideea națională . . .”¹³.

2) Larga colaborare a domnitorului cu conducătorii politici ai Europei medievale, printre care și cu Imperiul habsburgic, ceea ce explică și emiterea în 1695 de către împăratul Leopold I a diplomei prin care acesta îl numea „Principe al Sfîntului Imperiu Roman” și îi acorda blazonul amintit mai sus¹⁴. Cunoscîndu-se abilitatea diplomatică a voievodului, este sigur că el a exploatat în scopul politicii sale culturale și curtoazia cu care era tratat de Habsburgi în scopul de a-l atrage pe domnitor în mrejele intereselor lor politice. În contextul politicii sale românești,

⁹ Victor Vlăduceanu, *Vechiul monument istorico-religios mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Timișoara, 1939, p. 14.

¹⁰ Márki, o.c., vol. II, Arad, 1895, p. 202.

¹¹ *Steme boierești din România*, București, 1918, fila 5 și dr. Maria Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol heraldic*, București, 1984, p. 40 și nota 53.

¹² Ștefan Ionescu, *Epoca Brîncovenească*, Cluj-Napoca, 1981, p. 20.

¹³ Idem, p. 21, 55, 60.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Les diplômes impériaux de Constantin Brîncoveanu prince de Valachie*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, XIV, 1937, pp. 177—186.

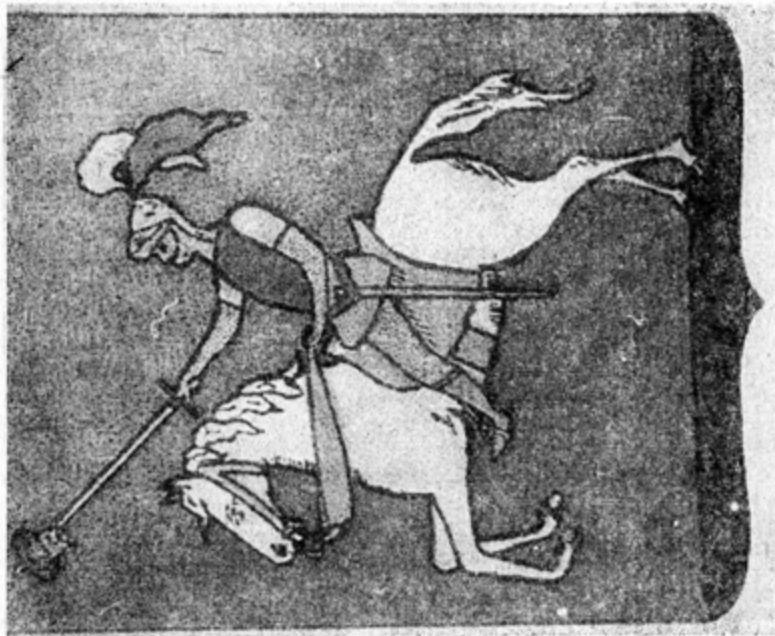
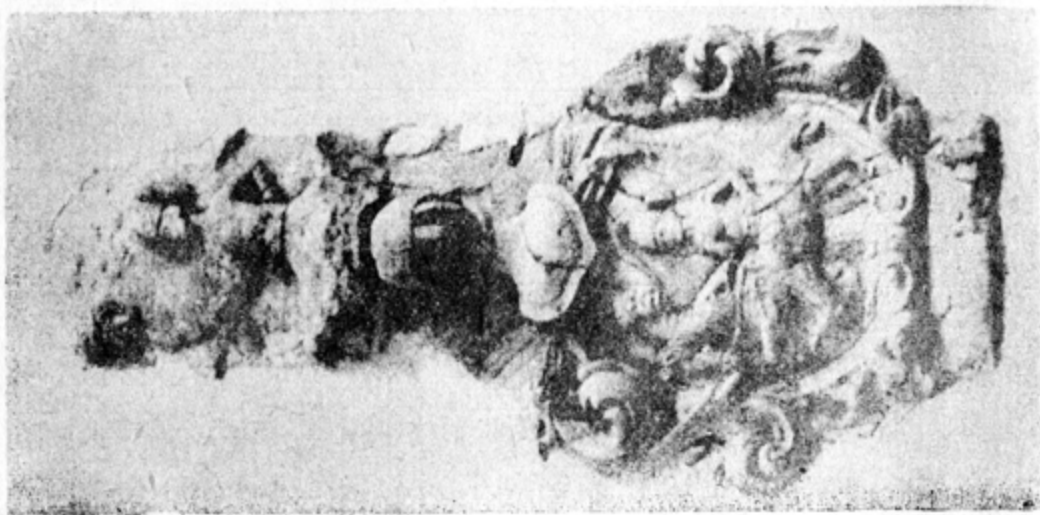

Fig. 2. Insemnele heroldice acordate familiei voie-

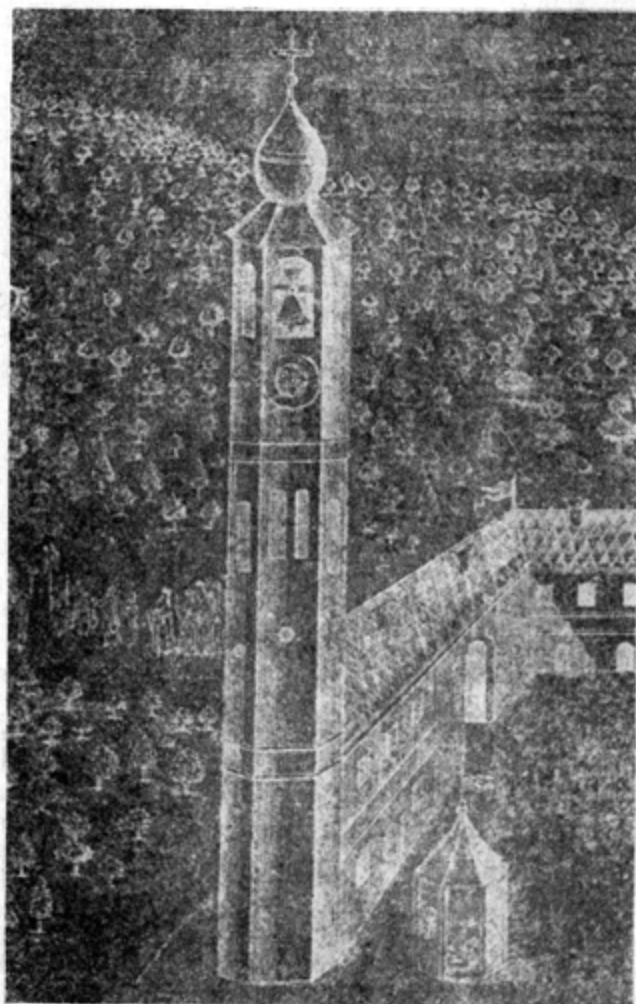

Fig. 3. Turnul clopotniță.

nu sînt deloc de neglijat nici relațiile lui Constantin Brîncoveanu cu Francisc II Rakoczi¹⁵.

3) Relațiile de colaborare și chiar de înrudire existente între domnitor și familia Brancovici au făcut ca istoriograful familiei, Gheorghe Brancovici, să semneze uneori și sub numele Gheorghe Brîncoveanu¹⁶. Membrii acestei familii au fost locuitori și ai Ineuului și au avut pose-

¹⁵ St. Ionescu, o.c., p. 42 și următoarele.

¹⁶ Vasile Mangra, *Sava II Brancovici*, Arad, 1906, p. 33.

siuni în zonă, remarcându-se atât în lupta antiotomană cât și pe țărimul vieții bisericești ortodoxe. Este imposibil ca aceștia să nu fi continuat relațiile și cu urmașii voievodului. Mai amintim că fiica lui Constantin Brîncoveanu Anița, își însoțea semnătura cu amprenta sigilară inelară ce cuprindea însemnul heraldic al tatălui¹⁷ primit prin diploma din 1695.

4) Similitudinea existentă între atitudinea voievodului și tradițiile de luptă antiotomană, manifestată constant în zona mănăstirii Hodoș-Bodrog și în sinul populației românești din această parte a țării. Or însemnul heraldic de pe turnul clopotniță nu este altceva decât expresia plastică, simbolul cel mai sugestiv al acestui deziderat.

5) Din punct de vedere artistic, este cunoscută deschiderea lui Constantin Brîncoveanu spre cultura europeană, introducând stilul baroc prin filtrul italian și adaptându-l specificului românesc¹⁸. Or, bordura scutului pe care se află călărețul este un baroc indiscutabil.

Se cunoaște, de asemenea că voievodul Țării Românești a difuzat cu consecvență cărți și alte obiecte de cult, îndeosebi la așezămintele Bisericii noastre din Transilvania și este aproape de neconceput ca unele dintre acestea să nu fi ajuns și la mănăstirea Hodoș-Bodrog. Faptul că nu se mai găsesc se datorează vitregiilor prin care a trecut acest sfânt lăcaș de-a lungul vremii¹⁹.

Grație argumentelor expuse mai sus, apreciem că blazonul de pe turnul-clopotniță al mănăstirii Hodoș-Bodrog provine din stema lui Constantin Brîncoveanu, fiind o dovadă plastică a sprijinului acordat de voievod Bisericii române din Transilvania. Mai considerăm că stema în discuție a fost confectionată încă din timpul vieții domnitorului, dar foarte probabil după mazișirea sa, ca un omagiu adus de fiica sa Anița, de membrii familiei Brancovici, de viețuitorii mănăstirii și de cei implicați cel puțin afectiv în activitatea sfântului lăcaș. Oricum, blazonul a existat pe turn încă înainte de 1750, ceea ce rezultă din gravura datată din acel an care înfățișează monumentul în discuție. Lucrarea ne indică faptul că sub fereastra turnului-clopotniță a existat o reprezentare ce nu putea fi decât însemnul respectiv. (fig. 3)

Opiniăm deopotrivă că timbrul compoziției de pe monument — deși poate fi o repetare a motivului din scut — mai degrabă este împrumutat din stema familiei Hornoî din Semeac, localitate ce se află în apropierea așezămîntului monastic. Acest neam de români a fost înnoobilat de principele Transilvaniei Mihail Apaffi în anul 1665, care le-a

¹⁷ Maria Dogaru, o.c., pp. 42—43; Maria Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, București, 1976, p. 250.

¹⁸ St. Ionescu, o.c., pp. 131, 195.

¹⁹ Eugen Arădeanu — Lucian Emandi — Teodor Bodogae, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Arad, 1980, pp. 170 și 179.

conferit cu același prilej o stemă înfățișând „un bărbat în fier stînd pe un munte verde, în mîna dreaptă ținînd sabia în care era înfipt un cap de turc”²⁰. Simbolul ne indică nu numai meritele care au stat la baza înobilării, ci reflectă și convergența de interese a celor doi implicați în reprezentarea heraldică. În această direcție se cunoaște implicarea pozitivă a familiei Hornoî în activitatea mănăstirii, iar roca din care a fost confecționate cele două componente ale bazoreliefului diferă de la una la alta. Desigur, trebuie avută în vedere și acțiunea intemperiilor în perioade diferite, dar este certă și deosebirea în ceea ce privește nivelul artistic al execuției celor două componente.

Analizele de laborator vor putea stabili dacă materialul celor două componente este diferit, cît și dacă au fost supuse factorilor externi în perioade diferite de timp, dar oricum o concluzie este sigură: blazonul de pe turnul-clopotniță al mănăstirii Hodoș-Bodrog nu aparține unor străini, ci este o autentică operă românească autohtonă.

Prof. DIMITRIE STOI

EPISCOPUL NICOLAE POPEA ÎMPOTRIVA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR

„În istoria Bisericii românești și a dezvoltării ideilor politice „dincolo”, Nicolae Popea nu va rămîne ca o mare figură, dar o figură va fi” — afirma odinioară Nicolae Iorga¹. Dar Nicolae Popea nu a fost numai istoric, ci mai ales episcop, un adevărat militant național care deopotrivă a scris istoria și a făcut-o. Iar în scrierea istoriei, „pentru o zi de sinteză trebuiesc ani de analiză”², „gînd slobod și fără valuri” (Miron Costin), ceea ce n-a putut avea Nicolae Popea și contemporanii săi ardeleni, deoarece „lupta religioasă, culturală și politică a neamului nostru i-a înregimentat pe toți sub steag, i-a purtat chiar și prin temniți ori i-a alungat în surghiun și nu le-a dat decît puțin răgaz pentru cercetări și scrieri istorice”³.

²⁰ I. Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, partea I-a, Sibiu, 1892, p. 42.

¹ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. I, București, 1934, p. 293.

² Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France*, Paris, 1891, p. XIII.

³ Ioan Lupas, *Factorii istorici ai vieții naționale românești*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. I, Cluj, 1921—1922, pp. 25—27.

Cu acest mediu neprielnic națiunii române din Imperiul habsburgic a făcut cunoștință și Nicolae Popea încă pe băncile școlii, însă nu la Brașov, nici la Blaj unde a terminat primul curs de filosofie, ci la Cluj, unde a frecventat al doilea curs de filosofie și dreptul⁴, locul unde au învățat marii înaintași Ioan Molnar Piuariu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Gheorghe Lazăr. Era prin 1844—1845, când Neagoe Popea se instalase la Cluj, unde a frecventat Liceul academic piarist, împreună cu alți români dornici de carte. Animați de dragoste pentru națiunea lor, tinerii erau la curent cu cele ce se întâmplau pe tărîm politic și cultural, cu mișcările studenților români care înființaseră societăți culturale sau de „lectură” în diferite centre universitare, de mare importanță pentru educația națională și formularea drepturilor imprescriptibile ale poporului român la autonomie și independență statală, în consens cu principiile militanților politici din toate celelalte provincii românești. Funcționau asemenea societăți la Oradea, din 1843, la Pesta „Societatea pentru mișcarea literaturii românești”, la Viena, „Societatea teologilor români”, din 1844, iar la Cluj, în 1845, Alexandru Pop (Alexandru Papiu-Ilarian) și Neagoe Popea puneau bazele unei „Societăți de lectură”⁵, editînd și revista „Aurora” sau „Zorile pentru minte și inimă”. Societatea dispunea de o mică bibliotecă, ținea ședințe destul de des pe teme literare, istorice și politice. În 1846, cu prilejul trecerii unor munteni sau moldoveni prin Cluj, participau și ei la ședințe rămînînd entuziasmați de educația națională ce și-o făceau tinerii⁶. Una dintre măsurile luate de acești tineri, pentru conservarea națională, a fost schimbarea numelui, spre a preîntîmpina abuzul autorităților la intrarea în liceul piarist, așa cum s-a întîmplat cu Avram Iancu, devenit „Iánk Abrahám” și romano-catolic pe deasupra. Deși Neagoe Popea, nu trebuia să-și schimbe numele, din cauza rezonanței românești i s-a spus totuși Nigellio Popaeus Longinus⁷. În aceeași vreme ei hotărârau să nu se mai plimbe în timpul liber prin Cluj decît doar prin fața casei în care s-a născut Matei Corvinul. Altă dată Alexandru Papiu Ilarian împreună cu Neagoe Popea au avut o dispută dirză cu baronul Jozsika, despre starea social-politică a poporului român, spre a nu mai insista asupra incidentului petrecut cu ocazia înmormîntării tinărului

⁴ Cînd s-a întemeiat orașul Caransebeș și ce știm din trecutul lui? în „Foaia Diecezană”, XIX, 1904, nr. 30/25 iulie, p. 3; Gh. Tulbure, +Nicolae Popea, 1826—1908, în „Revista Teologică”, II, 1908 nr. 7—8, p. 277.

⁵ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, București, 1967, pp. IX—X; Corneliu Albu, *Alexandru Papiu Ilarian*, București, 1977, p. 31.

⁶ Nicolae Popea, *Memorialul Arhiepiscopului și Mitropolitului Andrei Baron de Saguna sau luptele naționale-politice ale românilor, 1846—1873*, Sibiu, 1889, p. 40.

⁷ Ioan Puscariu, *Notițele despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 29—30; Corneliu Albu, o.c., p. 32.

lor coleg Iuliu Mihali, fapt cunoscut⁸. Neagoe Popea care rostise atunci cuvîntarea ce declanșase reacția autorităților, a ajuns să fie subiectul primului proces în istoria studențimii române din Transilvania. Sub motivul că ar fi rostit „expresiuni împotriva statului”, Neagoe Popea a fost discutat în senatul academic, iar cuvîntarea tradusă în limba maghiară a ajuns „chiar și la guvernul țării, unde și azi se va fi aflînd îngropată în pulberea arhivului gubernial”, care găsită ar putea furniza multe alte detalii⁹.

Organul „Zorile pentru minte și inimă” a apărut între anii 1845—1846, tinerii avîndu-l drept mentor pe George Barițiu. Primul ei număr a apărut în decembrie 1845, cu un articol — program scris de Alexandru Papiu Ilarian și poezia „Omul și viața lui” semnată de Neagoe Popea, ambele reproduse integral de Nicolae Popea în 1889. O altă poezie era intitulată „Iubitorul de nație-și — sau naționalistul”.

Trebuie să precizăm că deși inițiatorii revistei — la fel ca ceilalți studenți români — urmăreau în prim plan dezvoltarea conștiinței naționale românești, aceasta nu se făcea în detrimentul nici unei naționalități. Materialele care apăreau în „foaie” trebuiau în primul rînd văzute de Neagoe Popea care era cenzor — secretar, cu precizarea că „numai vătămătoare de persoană sau de nație conlocuitoare... nicidecum să nu fie”¹⁰. Modesta revistă a lui Al. Papiu Ilarian și Neagoe Popea nu circula numai printre studenții români din Cluj, ci a ajuns și la Tîrgu Mureș.

Nu este în intenția noastră să reconstituim întreaga biografie a lui Neagoe, devenit episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului, cu începere din 2 iulie 1889. S-a distins atît în cursul studiilor efectuate în țară și la Viena, cît și în cursul activității desfășurate la Sibiu în anturajul mitropolitului Andrei Șaguna, depunînd și în continuare aceeași activitate în slujba intereselor românești, cu anegație și dăruire, indiferent de vederile unora sau altora. Cert este că bănățenii l-au primit cu cea mai mare dragoste, pentru că — așa cum spunea Alexandru Mocioni, „garanția noastră este trecutul tău”¹¹. Alegerea, confirmarea și instalarea episcopului Nicolae Popea a avut un larg ecou în presa germană și maghiară din Banat care au publicat ample reportaje, unele pe prima pagină, despre patetica personalitate a episcopului. Astfel „*Temesvárer Zeitung*” publica aprobarea alegerii episcopului Nicolae Popea cu aprecieri pozitive la adresa autorității sale bisericești, naționale și culturale, caracterizîndu-l ca pe un om cu multă dragoste pentru

⁸ N. Popea, o.c., pp. 40—41; *George Bariț și contemporanii săi*, vol. IV, București, 1978, pp. 66; *George Bariț și contemporanii săi*, vol. III, 1976, p. 91.

⁹ N. Buta, *Cîteva informațiuni și considerațiuni asupra tinereții lui Avram Iancu*, în „*Anuarul Institutului de Istorie Națională*”, vol. II, Cluj, 1923, p. 337; Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, București, 1972, p. 270.

¹⁰ Corneliu Albu, o.c., pp. 35—37.

¹¹ „*Foaia Diecezană*”, IV, 1889, nr. 22, 4/16 iulie, p. 1; nr. 23, 11/23 iunie, p. 3—4; nr. 24, 18/30 iunie, p. 1—4; nr. 27, 6/18 iulie, p. 1—10; nr. 28, 16/28 iulie, p. 1—2;

nația sa¹². Cotidianul timișorean maghiar „*Delmagyarországi Közlöny*” anunța festivitățile; iar un alt articol insinua că episcopul nou ales „nu prea este prietenul ungarilor”¹³.

Situația bisericească și atmosfera pe care a găsit-o Nicolae Popea la Caransebeș nu a fost dintre cele mai fericite. Însă, răbdător, cu tact și înțelepciune, repede s-a făcut ascultat și apreciat de bănățeni. În scrisoarea adresată lui Vincențiu Babeș la 22 noiembrie 1889, Coriolan Brediceanu scrie că la Caransebeș, „lucrurile merg bine. Toți laudă simțul constituțional al episcopului... O mașină stricăta e greu de a o conduce bine sau a o repara iute și bine”¹⁴. Realizările sale vreme de 19 ani cât a păstorit episcopia Caransebeșului, au fost pe potrivă, în ciuda îndoielilor formulate¹⁵, deși perioada în care și-a desfășurat activitatea a fost una dintre cele mai grele pentru națiunea română și Biserica Ortodoxă din monarhia austro-ungară. A reconstruit institutul teologic-pedagogic și reședința, a înființat un fond de pensii pentru preoți, pentru orfani și văduvele lor¹⁶. A îndemnat și contribuit la înființarea unei mănăstiri pe seama eparhiei, a activat cu zel și competență în Comisia bisericească pentru separarea ierarhică în comunele mixte, întreținând bune relații cu ierarhia sirbească, în special cu episcopul Nectar Dimitrievici al Virșetului, conducătorul comisiei sirbe. A acționat pentru primirea ajutorului de stat pe seama preoților, iar pentru ajutorarea tinerilor studiosi dar lipsiți de mijloace materiale a participat la ședințele „Fundăției Gojdu”, alături de ceilalți membri de drept¹⁷.

Pe scurt, în întreaga sa viață, Nicolae Popea a desfășurat o intensă activitate politică care a început pe băncile școlii și s-a terminat odată cu ultima suflare, în vara anului 1908. Acestei personalități marcante a-i închina doar câteva pagini este aproape o necuviință; o facem cu convingerea că ele sînt doar un preambul la un viitor studiu monografic pe care vrednicul ierarh îl merită cu prisosință. Pentru că el este acela care, deputat fiind în dieta românească a Transilvaniei în anii 1863 / 1864, a militat cu consecvență și îndrăzneală atît pentru recunoașterea națiunii române egală în drepturi cu celelalte naționalități,

¹² *Bestätigung des Karansebeser Bischofs*, în „*Temesvarer Zeitung*”, XXXVIII, 1889, nr. 138, 15 iunie, p. 3.

¹³ *Az új Karansebesi püspök*, în „*Delmagyarországi Közlöny*”, 1889, XVIII, nr. 149, 2 iulie, p. 3; *Karansebes non coronat*, idem, nr. 162, 17 iulie, p. 1.

¹⁴ Mihail P. Dan, George Cipăianu, *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 48.

¹⁵ I.D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 203.

¹⁶ „*Foia Diecezană*”, XIX, 1904, nr. 30, 25 iulie, p. 4—5; I. D. Suciu, o.c., p. 203.

¹⁷ Mihail P. Dan — George Cipăianu, o.c., vol. I, pp. 135—137, 194—195; I. D. Suciu — R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timișoara, 1980, pp. 960, 962; George Cipăianu, Ana Maria Cipăianu, *Corespondența lui Vincențiu Babeș*, vol. II, Cluj-Napoca, 1983, pp. 63—64.

cît mai ales pentru recunoaşterea limbii române ca limbă oficială, înfruntînd opoziţii dintre cele mai diferite ¹⁸.

Laborioasa activitate politică desfăşurată de Nicolae Popea în cadrul mişcării naţionale româneşti din Transilvania primeşte valenţe deosebite odată cu „înfruntarea” celor două curente politice din sinul mişcării la conferinţa de la Miercurea din 7—8 martie 1869: activismul şi pasivismul. Cum este cunoscut, George Bariţiu, din „culise”, a dirijat acţiunile lui Visarion Roman şi Ilie Măcelariu în secret, pentru ca activiştii şi mai ales guvernul să nu poată întui calea pe care se hotărau românii să meargă. Ce se întîmplase, de fapt? Cu toată participarea deputaţilor români la dieta pestană, a fost votată legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria şi sancţionată de împărat, care la 8 iunie 1867 se şi încoronase la Budapesta, inaugurînd epoca dualismului austro-ungar. Evenimentele au determinat atunci o mai largă orientare spre pasivism.

George Bariţiu i-a împărtăşit lui Visarion Roman cele mai intime gânduri ale sale şi i-a demonstrat necesitatea pasivităţii care este în interesul poporului român, stabilind împreună, în 1868, planul pentru viitorul politic al românilor. După mai multe consfătuiri secrete, George Bariţiu, Visarion Roman şi Ilie Măcelariu au convenit să se ţină o adunare la Miercurea care să stabilească atitudinea politică a românilor. S-a întocmit un apel în care intelectualitatea română era invitată să participe la conferinţa din 7 martie 1869 în care să dezbată două probleme esenţiale: 1. constituirea partidului naţional român din Transilvania; 2. statornicirea unei atitudini comune faţă de viitoarele alegeri pentru dieta din Pesta, cum şi în privinţa apărării intereselor naţional-politice ale naţiunii române.

Organizatorii au preferat îndepărtarea ierarhilor de la conducerea vieţii politice a românilor, sub motivul că prin intermediul lor influenţa guvernului putea fi determinantă.

Adunarea s-a deschis în 7 martie 1869, în faţa a 291 participanţi, fiind ales preşedinte Ilie Măcelariu, iar Visarion Roman şi Aron Denuşianu secretari. Au luat cuvîntul pasiviştii, au vorbit şi activiştii, majoritatea declarîndu-se pentru pasivitatea absolută a naţiunii române din Transilvania, faţă de alegerile pentru dieta din Pesta.

În privinţa constituirii partidului naţional s-a alcătuit un Comitet naţional central, cu sediul la Sibiu, din care au făcut parte reprezentanţii ambelor curente, printre ei fiind ales şi Nicolae Popea care nu a luat cuvîntul în adunare, deoarece înşişi adepţii lui Şaguna nu au fost atît de porniţi împotriva pasiviştilor cît au vrut să pară în faţa guvernului de la Pesta. Dacă Şaguna într-adevăr voia o ruptură definitivă între cele două curente, adepţii lui ar fi luat atitudine la conferinţă.

¹⁸ S. Retegan, *Recunoaşterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei, în dieta de la Sibiu*, în „A.I.I.A.”, Cluj-Napoca, 1973, XVI, pp. 189—214; Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1864)*, Cluj-Napoca, 1979, pp. 76, 81, 82, 120, 125, 156.

Dar aceștia au votat cu... pasiviștii. Nicolae Popea a „trebuit” să voteze pentru activism, prin gestul său voind să îndepărteze bănuiala austro-ungară ce plana asupra Bisericii Ortodoxe, cel mai concludent exemplu oferindu-l, după încheierea conferinței, chiar mitropolitul Andrei Șaguna care l-a primit pe Ilie Măcelariu și și-a exprimat satisfacția pentru hotărârile adoptate la Miercurea, pentru... pasivitate absolută¹⁹. Hotărîrea guvernului nu s-a lăsat prea mult așteptată și imediat după încheierea conferinței i s-a comunicat lui I. Măcelariu interzicerea activității comitetului permanent ales atunci. Neavînd existență legală, partidul înființat se întrunea în conferințe doar cu ocazia pregătirii alegerilor, pentru a se pronunța asupra tacticii de urmat. Așa s-a întîmplat în 1878 cînd, în conferința electorală întrunită la Sibiu în 8/20 iulie, sub președinția lui Nicolae Popea, s-a proclamat solidaritatea națională. Iar în ședința a treia, din 9/21 iulie, președinte al comitetului electoral a fost ales tot Nicolae Popea, ajuns la vîrsta de 52 ani²⁰. Atunci cînd mișcarea națională românească a fost confruntată cu o nouă problemă — cea a legii Trefort din 1879 — în primele rînduri a fost și Nicolae Popea. Pe plan mai larg se simțea necesitatea unificării organizatorice a Partidului Național Român din Transilvania cu cel din Banat. În 1880 s-a hotărît formarea unui comitet central unic, din care făcea parte și Nicolae Popea, iar prin mai multe acțiuni s-a pregătit prima conferință națională a tuturor reprezentanților alegătorilor români din Austro-Ungaria. Ea s-a desfășurat în perioada 12—14 mai 1881 la Sibiu, în prezența a 107 delegați din Transilvania și 34 din Banat. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de arhimandritul Nicolae Popea, căruia i-a revenit și cîntea de a fi ales președinte al conferinței. S-a adoptat un program unic al Partidului Național Român alcătuit în nouă puncte: recîștigarea autonomiei pierdute, introducerea limbii române în administrație și justiție, numirea de funcționari români în teritoriile cu populație majoritară românească, revizuirea legii naționalităților din 1867, autonomia Bisericii românești și a școlilor confesionale, lege electorală pe baza votului universal, delimitarea P.N.R. de celelalte partide politice, lupta pentru libertăți publice, în final Partidul rezervîndu-și dreptul de a se pronunța împotriva dualismului la timpul potrivit²¹. S-a ajuns la un înalt grad de conștiință na-

¹⁹ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. V, Sibiu, 1909, pp. 64, 93—95; Bujor Surdu, *George Bariț despre conferința națională de la Miercurea (1869)*, în „A.I.I.” Cluj, 1963, VI, pp. 151—156; Idem, *Conferința națională de la Miercurea (1869)*, în „A.I.I.”, Cluj, 1965, VII, pp. 172—212.

²⁰ Teodor V. Păcățian, o. c., vol. VI, Sibiu, 1910, pp. 630—642; L. Boia Eugen Brote, București, 1974, pp. 44—45; *Pagini dintr-o arhivă inedită*, ed. de Antonie Plămădeală, București 1984, pp. 45—46.

²¹ L. Maior, *Constituirea Partidului Național Român conferința din 12—14 mai 1881*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai”, Series Historia, 1970, fasciculus, pp. 94—96; L. Boia, o. c., pp. 46—47; G. Cipăianu, *Vincentiu Babeș (1821—1907)*, Timișoara, 1980, pp. 50—51; I. D. Suciu, R. Constantinescu, o. c., vol. II, p. 947; Gh. Naghi, *Amintirea unui moment al unificării naționale. Conferința de la Sibiu (1881)*, în „Anuarul de etnologie, artă, istorie-lingvistică”, vol. I, Timișoara 1981, pp. 91—95.

țională, reflex al cuceririi independenței de stat a României, la 1877. Radicalismul lui Nicolae Popea l-a adus în opoziție cu mitropolitul Miron Romanul, mult mai aplecat spre concesii cu guvernul, fapt ce duce la relații extrem de încordate între ei. Însă Popea nu s-a lăsat abătut, ci a fost constant pe linia adevărată a mișcării naționale. Nici ca deputat la Pesta nu avusese o atmosferă mai favorabilă, exprimându-se către Vincentiu Babeș, în 4/16 iunie 1881, că cei de acolo „erau foarte indispuși față cu noi; pentru aceea doară ne-au și desconsiderat în mod bătător la ochi, la toate ocaziunile”. Și-a adus contribuția și la elaborarea „memorialului” din 1882, al cărei autor a fost George Barițiu în loc de Vincentiu Babeș cum se stabilise inițial, discutându-l cu cei din comitetul Partidului, pentru că „memorialul” urma să facă cunoscută și peste hotare situația românilor din Austro-Ungaria ²².

Referitor la acel „memorial”, se păstrează o scrisoare inedită a lui Nicolae Popea către Barițiu, din 5/14 septembrie 1882, în care-l chema spre a discuta „asupra documentului înainte de a-l tipări” ²³, după cum o altă scrisoare se referă la conferințele particulare ținute înainte de convocarea celei din 12—14 mai 1881 ²⁴. Mergînd pe linia Partidului Național Român, conflictele cu mitropolitul Miron Romanul trebuiau să izbucnească. În martie 1885, Nicolae Popea a condus o delegație românească, peste voia și știrea mitropolitului, care a prezentat împăratului „silniciile” guvernului de la Budapesta. Se pare că Nicolae Popea încă „nu și-a deschis ochii”, spre a vedea în împărat ceea ce era în realitate pentru români. Conflictul cu Miron Romanul se declanșase, deoarece în sinoadele eparhiale se aduceau hotărîri dincolo de voința mitropolitului, prin „tribuniștii” grupați în jurul vicarului Nicolae Popea ²⁵ care făcea parte și din reprezentanța comitatului Sibiu.

Începînd cu anul 1889, Nicolae Popea devenit episcop al Caransebeșului, a continuat lupta cu aceeași intransigență, dar de pe alte poziții, pentru drepturile națiunii române și libertatea din ce în ce mai amenințată. În anul 1893 s-a ridicat în Camera magnaților împotriva salarizării învățătorilor, spunîndu-le aristocraților maghiari că prin asemenea măsuri se urmărea direct „asimilarea națională”. Era o cutezanță pe care nu a mai avut-o nici un episcop: „Nu atîta instrucția sau îmbunătățirea salariilor învățătoresci, ci altceva este la mijloc... și care, judecînd după toate semnele, nu poate fi altul decît asimilarea sau maghiarizarea naționalităților nemaghiare din patrie”. Argumentul adus este extrem de semnificativ: însuși primul rege al Ungariei, Sf. Ștefan, a prețuit limbile celorlalte popoare din țară ²⁶. Ierarhul

²² Gelu Neamțu, *Din corespondența lui Pavel Rotariu privind ziarul „Luminătorul” (1880—1894)*, „Banatica”, 1973, vol. II, p. 237.

²³ BAR, ms. rom., 1010, f. 121.

²⁴ B.A.R., ms. rom., 989, f. 324.

²⁵ D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968, pp. 294—295.

²⁶ *Protocolul sinodului eparhial al dicesei gr. or. rom. a Caransebeșului*, Caransebeș, 1894, pp. 73—77, 78—82.

a luat apărarea tuturor preoților și învățătorilor care s-au făcut vino-vați în fața guvernului, pentru manifestări promemorandiste. Guvernul îi cerea să-i suspende, dar episcopul solicita mereu alte detalii până când reușea să îndepărteze pericolul, iar uneori, drept pedeapsă, îi muta în alte locuri mai bune. Ar fi multe exemple, dintre care reținem câteva: protopopul Mihai Popovici al Mehadiei, suspendat de guvern, a fost păstrat în funcție; învățătorul Ioachim Crăciun, protopopul Trifon Miclea și mulți alții au fost apărați de Nicolae Popea²⁷. Nu este de mirare că a avut curajul să-l înfrunte la Arad, cu ocazia instalării episcopului Iosif Goldiș în 1899, chiar pe temutul Stefan Tisza, oferindu-i un „răspuns politic” la cererea lui de colaborare: „Mă bucur sincer, cînd de la un bărbat ca domnul conte Tisza aud cuvinte pe care, drept să spun, n-am fost prea obișnuiți să auzim de un foarte lung șir de ani”. Ierarhul preciza apoi că alianța româno-maghiară se poate realiza numai „pe bazele egalei îndreptățiri. Niciodată noi n-am visat supremație, ci luptă dreaptă am purtat pentru drepturi ce ni se cuvin”. La acestea, Tisza, rămas fără replică, a spus: „Ridic paharul meu în sănătatea acelor români care luptă cu sinceritate și inimă deschisă pentru Biserica și neamul lor”²⁸.

Cu toate aceste declarații de complezență, ierarhul și-a atenționat sinodul său eparhial pentru următorii ani, cu clarviziune, spunînd: „Numai o fortăreață avem și aceasta este Sfînta noastră Biserică!”²⁹.

Episcopul Nicolae Popea a creat un nucleu de profesori bine pregătiți, numindu-l la catedră pe Petru Barbu³⁰, istoricul Ilie Minea³¹ și pe mulți alții cu profunde sentimente naționale. Avea mare nevoie de ei în acele momente de restriște, cînd trebuia să lupte împotriva proiectului de lege a ministrului Berzeviczy din 1904³², spre exemplu.

Dezgustat de atîtea situații grele pentru Biserica și neamul românesc din acei ani, în 1906 ierarhul a reacționat cu curaj la o situație unică în felul ei. La Caransebeș avea loc dezvelirea unui monument al împăratului Francisc-Iosif I, în prezența arhiducelui Rainer. „Nu am scris despre asta în Foaie (Diecezană) — menționa el — pentru că deși s-au făcut festivitățile în numele nostru, ele au fost fără de noi. Caracteristica serbării: totul străin de noi, nimic românesc, nimic grănicesc”³³. Festivitatea s-a desfășurat, spre stupoarea tuturor oficialităților, fără episcopul Nicolae Popea, care, în semn de protest nemărturisit, nu a participat. Drept răspuns, autoritățile i-au pus în aceeași zi

²⁷ „M.B.”, nr. 1—3/1980, pp. 135—146; nr. 4—6/1980, pp. 323—335.

²⁸ „Foaia Diecezană”, XIV, 1899, nr. 30, 25 iulie, s. v., p. 2.

²⁹ „Foaia Diecezană”, XVIII, 1903, nr. 15, 14 aprilie v. p. p. 1—2.

³⁰ Arhiva Mitropoliei Banatului, fond Caransebeș, nr. 2523/1892.

³¹ Pr. Stelian Pălăncănu, *Perioada bănățeană — (1904—1908) a istoricului Ilie Minea*, în „M. B.”, nr. 5—6/1984, pp. 340—345.

³² Arhiva Mitropoliei Banatului, fond Caransebeș, nr. 146 pres/1892. Propune pe Filaret Musta, mitropolitului Ioan Mețianu pentru hirotesirea de arhimandrit, „Foaia Diecezană”, 1904, nr. 24/13 iunie v. p. 3—4; nr. 43/24 octombrie v. p. 1—3; nr. 44/31 octombrie, p. 3—7; nr. 4—5/7 noiembrie, p. 8—11; nr. 46/14 noiembrie p. 3—5.

³³ „Foaia Diecezană”, XXI, 1906, nr. 40, 1 octombrie, p. 4.

doi soldați la ușa bisericii, drept „gardă de onoare”, la care episcopul a ripostat: „Destul de rău!”³⁴

Dacă la această atitudine adăugăm opoziția sa de a exclude din rândul profesorilor institutului din Caransebeș pe cei pe care nu-i dorea guvernul (I. Bălan, P. Barbu, I. Minea) și mai ales lupta împotriva proiectelor de lege ale lui Apponyi³⁵, înțelegem de ce guvernul intenționa să-l pensioneze. Nu a mai reușit să încalce și de această dată autonomia bisericească, deoarece bătrînul episcop s-a stins în anul 1908, regretat și de românii de „dincoace” dar și de cei de „dincolo” de Carpați.

Între documentele rămase moștenire de la Nicolae Popea s-a păstrat un manuscris — inedit după cunoștința noastră — de o importanță deosebită, fiind un adevărat crez politic al românilor din dubla monarhie austro-ungară. Inspirat, Nicolae Popea l-a intitulat *„Decalog politic al unui preot transilvănean”*³⁶, fiind îndreptat cu precădere — după conținut — împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria, împotriva dualismului austro-ungar inaugurat în anul 1867, care a stîrnit un uriaș val de proteste ale românilor din monarhie și a celor de peste Carpați. Manuscrisul este incomplet, nu este datat, dar aparține sigur lui Nicolae Popea. Din el lipsește doar prima parte, primul punct din cele zece pe care le conține, dar a rămas esențialul, deoarece manuscrisul începe cu cuvintele de mare ecou în conștiința contemporanilor lui Nicolae Popea: „Crează cum că noi în etern nu voim uniunea cu Ungaria, așa precum o vor maghiarii, nici dorim constituțiunea lor din 1848”. Este o afirmație de o claritate evidentă.

În manuscris, ierarhul a sintetizat din întreaga viață politică desfășurată în dubla monarhie numai elementele necesare unui călăuzitor al neamului său, care — aplicîndu-le în viața de zi cu zi — trebuiau să ducă la Marea Unire din 1 Decembrie 1918, evitînd diferențele „curse” ce i-ar fi apărut în cale și l-ar fi putut sustrage de la slujirea cu credință nestrămutată a neamului românesc. Ce anume cerea Nicolae Popea? „Să plinim cu credință apromisiunile noastre făcute în 1848 și după aceea, pînă în 1863/1864, îndatoririle ce au ieșit de la strămoșii noștri și cu care sîntem datori posterității, pentru conservarea patriei și națiunii noastre”.

Tradițiile de luptă pentru dreptate, libertate și unitate, lăsate de moșii și strămoșii noștri — virtuți plătite adeseori cu viața — constituiau pentru Nicolae Popea un adevărat sprijin în eforturile sale și ale contemporanilor săi. Ierarhul deplînge felul în care s-a „pîngărit” națiunea română prin cei care au participat la dietele „feudaliste” din Cluj și Pesta, din 1865, după cum o „pîngăresc” și cei ce nu recunosc reformele din 1863/1864 ale dietei din Sibiu, ale cărei legi sînt „pentru

³⁴ Idem, p. 5.

³⁵ „Foaia Diecezană”, XXII, 1907, nr. 14, 1 aprilie, pp. 1—2; nr. 39/23 septembrie, p. 3; I. D. Suciu — R. Constantinescu, o. c., vol. II, pp. 970, 971, 972—973, 975.

³⁶ Arhiva Mitropoliei Banatului, fond Caransebeș, f. nr.

noi singur mîntuitoare". Se mai „pîngărește” națiunea română și „prin jurarea fără de lipsă, nesocotit ba chiar strîmbă, cum că în uniune și cu legile din 1848 maghiare, nu este nimic periculos patriei și naționalității române”. Episcopul condamnă viguros pe cei ce recunosc unirea Transilvaniei cu Ungaria, deoarece ea aducea cu sine și „trădarea năzuințelor de emancipare a strămoșilor noștri, prin călcarea jurămintului din 1848 și prin abaterea de la cele eluptate (hotărîte) în 1863/1864”.

În al treilea „precept”, Nicolae Popea preciza importanța zilei de 15 mai 1848 pentru români, care amintea „emanciparea noastră din iobăgia cea seculară și strivitoare și proclamarea noastră de națiune politică”. Acele zile — arată el — trebuie „să le onorăm” ca zile de sărbătoare, în locul celor sărbătorite, ca spre exemplu în locul celei de 1 septembrie 1865 cînd s-a „restituit dieta cea feudală a Transilvaniei”.

În continuare, episcopul îi îndemna pe toți să se roage lui Dumnezeu pentru patrie, „pentru mîntuirea din cursele legilor maghiare de la 1848”.

La punctul următor se recomanda tuturor românilor să recunoască doar diploma imperială din octombrie 1860 și să dea „pildă bună” și celorlalte naționalități din imperiu pentru recunoașterea aceleiași diplome. Se observă că imediat după 1867, ierarhul Nicolae Popea preconiza lupta comună a tuturor naționalităților din imperiu pentru libertate națională și păstrarea ființei etnice.

În următorul „precept”, Nicolae Popea sublinia din nou necesitatea de a se abține la participarea sau atașarea națiunii române la politica uniunii austro-ungare: „În sufletul, cugetele și în cuvintele noastre, să ne ținem curați și nemaculați de aspirațiuni la uniune cu Ungaria... să fugim și să evităm de la noi și patria noastră orice ocaziuni care ne-ar îndemna la împreunare sau uniune cu Ungaria”. De asemenea, el sublinia mai ales consecințele ce decurgeau din anexarea la Ungaria: „... uitarea patriei noastre Transilvania și ștergerea ei din numărul țărilor autonome, cu guvern și legislație proprie; asuprirea naționalității române și nerecunoașterea ei de națiune politică; oprirea întrebuintării limbii române în guvern și în legislație; excluderea românilor de la ajutoarele țării pentru cultul și instrucțiunea lor și pentru alte necesități industriale și comerciale ale lor”.

Documentul redactat de ierarh cerea în continuare „ca nici un român să nu cuteze a se atinge de drepturile de autonomie și independență a Transilvaniei și cu acelea, fără voia și consimțămîntul națiunii române ca atare, a face tîrg la Pesta”, condamnîndu-i pe toți cei care ar trăda cauza națională, nesocotind voința întregii țări.

Fiecare român este dator — se afirmă mai departe — să mărturisească „drept și adevărat”, împotriva voinței dietei și „preste tendințele dietei maghiare din Pesta”, deoarece:

„a. maghiarii vreau înființarea unui imperiu maghiar, de la Adria (Adriatică) pînă la Marea Neagră și aceasta pre ruinele imperiului austriac și a altor provincii;

„b. vreau contopirea Transilvaniei și a tuturor provinciilor de coroana ungară țiuitoare, precum și a Principatelor dunărene în imperiul maghiar ;

„c. vreau umilirea și maghiarizarea tuturor națiunilor din idealul lor imperiu ;

„d. vreau ca în acest imperiu ideal al lor, numai limba maghiară să fie diplomatică, și celelalte numai la cumpărat de crumpi (cartofi) și fasole, ceapă, aiu (usturoi), morcovi, pătrunjei, piparcă (ardei) și crocoveți (castraveți) să se întrebuințeze ;

„e. vreau ca în acest imperiu maghiar, numai maghiarii să poată ocupa funcțiile în guvern și mandatele în legislație ; celelalte națiuni să se mulțumească cu bătaii suferite în imperiul lor și pot (doar) participa la greutăți ;

„f. vreau ca toate bunătățile și foloasele acestui imperiu să fie numai pentru ei, și pentru celelalte naționalități — toate greutățile.”

În funcție de aceste realități, episcopul cerea românilor din monarhie să fie conștienți, exprimând cu demnitate tendințele reale ale guvernanților maghiari, dar și înțelepți, în sensul de a nu stimula reacția autorităților dualiste privind străvechea lor dorință de restituire a „Dacoromâniei”.

În ultimele două „precepte”, episcopul Caransebeșului preconiza „ca o seamă de români să-și cruțe anima și să-și înfrîneze pofta, amarul și dorul” după legile dualiste anterioare care în realitate urmăreau „asuprirea noastră națională, politică și religioasă, etc., etc.”, ducând Transilvania „spre a se topi în imperiul maghiar cel ideal, care toate numai pentru ei sînt bune, dar pentru patrie sînt cele mai periculoase”.

În încheiere, Nicolae Popea promitea — de la Dumnezeu — națiunii române „viață politică de stat eternă”.

„Decalogul politic” dezvoltă o altă dimensiune a ierarhului din Caransebeș : revoluționarul Nicolae Popea, militantul activ ce expunea metode și căi precise de urmat pentru toți românii din dubla monarhie, cu scopul clar al păstrării ființei naționale, în egalitate și bună conviețuire cu celelalte naționalități. Ierarhul preconiza deopotrivă ca toate naționalitățile oprimate să facă un front comun pentru înlăturarea primejdiei asimilării, a deznaționalizării, a desființării lor ca națiuni. Cu alte cuvinte, descoperim în acest manuscris un nou Nicolae Popea, necunoscut lui Nicolae Iorga, ce putea fi un adevărat conducător al românilor din Transilvania în epoca dualismului austro-ungar.

Preot GHEORGHE NAGHI

LACRIMA SCHIMNICULUI DIN VALEA GODINOVEI

O scrisoare redescoperită, la aproape patru decenii de la moartea sa, mi-a readus în memorie chipul ctitorului bisericii din Valea Godinovei (paraclisul „Sfintul Ilie de la Izvor” — Vasiova), protosinCELul Macarie Gușcă. Pe patul de suferință, intrat în al nouălea deceniu de viață, părintele Macarie încerca să scrie cîteva rînduri chiriarhului său, din care spicuiesc unele gînduri: „Nu știu cîte zile ori ceasuri mai am. Ceasul meu s-a oprit de mult... Maicile cu părintele s-or strîns la slujba de la miezul nopții. Numai nevrednicia mea așteaptă clipa. Parcă o aud cum să apropie... Plîng și mă tînguiesc cînd mă gîndesc la cîte nu am împlinit. Osteneala a fost multă și grea, dar fără spor... Plîng în chilia mea și suspin pe căpătîiul (șic) neputințelor și aștept izbăvirea... Cred că îi lacrima mea dă pă urmă...” „și vai mie că nu m-am împlinit făgăduiala...”.

Scrisoarea a rămas în ciornă, neterminată și, se înțelege, neexpediată. Am aflat-o mototolită, cu multe ștersături și cuvinte ilizibile, în lădița pe care mi-a încredințat-o cu cîteva zile înainte de moarte (prot. dr. Marcu Bănescu, *Începuturile mănăstirii din Valea Godinovei*, Caransebeș, 1947, p. 6). Rîndurile reproduse sînt scrise în noaptea de Anul Nou (1947). Un scris nesigur, tremurat, vădînd slăbiciunea trupului, dar, în același timp, scrisoarea evidențiază un spirit încă lucid. Un stil încărcat de frumuseți literare, rezultat al îndelungatelor meditații în schimnicia din Valea Godinovei. „Ceasul care s-a oprit demult” este o frumoasă metaforă pentru a exprima stingerea lentă a vieții. Intuim o stare de tristețe, dar și de înțeleaptă resemnare. Avea bătrînul schimnic, în acea stare, un timp al său, interior, pe care nu-l indica ceasul. Numai bătaia inimii, obosită, încetinită. Ideea o completează metafora: clipa hotărîtoare. Se referă oare numai la moarte? Sau metafora se referă la momentul trecerii în noul an? „O aud cum vine...” Fascinantă, tulburătoare, „clipa” așteptată la cumpăna dintre ani ne procură insolita senzație a fluxului timpului. Antropomorfizîndu-l, în vorbirea comună, ni se

pare că timpul „vine”, „trece”, cum zicea Ovidiu, „cel dintii cîntăreț al pămîntului românesc”, în elegiile din exil, acum două milenii: „Încet mai trece vremea! De-abia se mișcă anul / Pe drumul lui, și timpul so-coți dă stă pe loc!” (*Triste* V, 5—6, trad. de T. Naum, București, 1957, p. 137).

Dar părerea de rău, durerea cea mare, care-i storcea lacrimi, nu era provocată de frica morții. Stingerea sau trecerea din viața pămîntească nu-i strecoară în taințele ființei păreri de rău. O așteaptă cu seninătate. Neîmplinirile îi provoacă durere și lacrimi. „Plîng și mă tînguesc cînd mă gîndesc la cîte nu am împlinit” — scria părintele Macarie.

Marea lui „neîmplinire”, la care se referă, este pictarea bisericii. Aceasta este semnificația lacrimii schimnicului din Valea Godinovei. Pînă în ultima clipă a vieții, părintele Macarie a muncit și a adunat, nu pentru sine, ci pentru bisericuța sa. Cînd s-a așezat în Valea Godinovei, în anul 1903, a găsit doar un izvor, la margine de drum, cu faimă taumaturgică, o cruce de piatră și cîteva suflete însetate de dorul unei mănăstiri. Cu multă trudă, părintele Macarie a izbutit să ridice bisericuța, sfîntită în anul 1907, și aici a rămas pînă la moarte (9 ianuarie 1947). În anul 1939, la vîrsta de 73 de ani, a fost pensionat. Rînduielile omenesti i-au acordat dreptul la odihnă după o jumătate de secol de muncă. Conștiința preotească îi spunea, însă, că misiunea sa nu se sfîrșește decît cu ultimul zvicnet de inimă și-l îndemna „să lucreze pînă este ziuă”. După înființarea mănăstirii de maici, la Vasiova, părintele Macarie a rămas îndrumătorul spiritual al obștei, dar grija sa de căpetenie a rămas înzestrarea bisericii cu cele necesare și, mai ales, pictarea ei. Nu avea liniște, nu putea sta în inactivitate. Cicero, mi se pare, spunea că înțelepciunea bătrîneții constă în acceptarea ei. Nu simte povara bătrîneții cel ce se împacă cu gîndul ei. În condițiile vieții, cred că este important să putem anihila sentimentul inutilității. Nu prin uitare, nu prin indiferență, ci prin compensație, prin complinire. La orice vîrstă se poate face ceva util, pentru sine, pentru ai săi, pentru societate. Aceasta a fost înțelepciunea părintelui Macarie Gușcă la bătrînețe.

Smeritul gălugăr din Valea Godinovei, a fost păzitor de capre în copilărie, peregrin însetat de splendorile locurilor sfinte în tinerețe. Fost elev sîrguincios la școala particulară a istoricului dr. G. Popovici, protopopul Lugojuului, adîncit în studiu și meditație tot restul vieții, nu și-a îngropat talentul ce i s-a dat prin Taina Preoției. L-a fructicat cu vrednicie. Dar mulțumirea sa n-a fost deplină. Pleoapele ochilor săi au închis o lacrimă neuscată.

În dimineata zilei de 9 ianuarie 1947, protosincelul Macarie spunea maicilor adunate la patul său de suferință: „Puterile nu m-au ajutat să văd biserica pictată. Să faceți voi ce nu mi-a fost mie nevrednicul să împlinesc...” Duhovnicul îi citea rugăciunile de împărtășire, maicile îngenuchiaseră în jurul lui, Părintele Macarie le-a binecuvîntat, apoi

cu glasul stins, a șoptit : „Acum slobozește, Stăpine, pe robul Tău în pace . . .”. În aceeași dimineață sufletul părintelui Macarie și-a luat zborul din Valea Godinovei . . .

După aproape patru decenii de la trecerea sa la cele eterne, visul (pămîntesc) i-a fost împlinit.

S-a sfîrșit, astfel, o lucrare necesară și mult așteptată, dar și un act de cinstire a inițiatorului și întemeietorului acestui modest așezămînt de viață spirituală

Bucure-se, cu cetele dreptilor, sufletul părintelui Macarie !

Prot. dr. MARCU BĂNESCU

IMPORTANTĂ PREMIERĂ TEHNICĂ

În cadrul prestigioasei întreprinderi industriale de la Pădurea Verde, I.M.T. — unitate coordonatoare a programului național pentru fabricația utilajelor miniere — s-a realizat o importantă premieră tehnică, ce vine în beneficiul programului energetic al țării: mașina de haldat cu braț de 170 m., destinată marelui bazin carbonifer Rovinari. Prin complexitatea și dimensiunile ei, având o capacitate de lucru de 4.400 mc/oră, mașina de haldat este o adevărată uzină mobilă. Concepută și realizată în premieră națională, mașina este prevăzută să colaboreze direct cu un utilaj de exploatare modern, de mare capacitate, preluându-i producția de cărbune pe care o haldează fie deasupra, fie sub nivelul șinei. Datorită funcționalității eficiente a brațului ei lung, mașina elimină transportoarele intermediare, folosite de mașinile clasice de transportat și depozitat.

PRESTIGIOASE REALIZĂRI

Pe platforma oțelăriei electrice nr. 1 de la Combinatul siderurgic Hunedoara, prin studii, cercetări și căutări perseverente s-a reușit elaborarea și omologarea șarjelor de oțel înalt aliat, cu un conținut extrem de scăzut de carbon și fosfor. Acest oțel este destinat producerii unor sortimente de sîrmă și electrozi de sudură pentru centralele electrice nucleare. Prin noua tehnologie de elaborare a acestei importante mărci de oțel, s-au creat posibilități de asimilare a unor noi sortimente de metal cu prescripții deosebite de puritate și înalte caracteristici fizico-mecanice, grație muncii și glândirii creatoare a fiecărui membru al colectivului întreprinderii.

NOUTĂȚI ÎN CONSTRUCȚIILE DE MAȘINI

Colectivele de constructori de mașini din jud. Caraș-Severin acordă o sporită atenție realizării sarcinilor prevăzute în planul tehnic pentru continuă înnoire și modernizare a producției. Preocupările orientate în acest scop au făcut ca la întreprinderea de construcții de mașini din Reșița să fie asimilate un număr mai mare de produse noi față de cel prevăzut în plan. Printre cele mai însemnate realizări se remarcă noua turbosuflantă pentru motoarele navale de 15.200 CP, grupurile hidroenergetice de 9,4 MW și 15 MW, piese și subansamble pentru echipamentele diesel și hidroenergetice. La rîndul lor, constructorii de mașini din Caransebeș au început producția de serie a unui nou tip de boghiu pentru locomotivele electrice de manevră în cocserii, fabricate la „Electroputere” Craiova.

OMOLOGAREA UNUI UTILAJ COMPLEX

La întreprinderea de reparații auto din Timișoara a fost omologată „seria zero” a autotrenului încărcător-descărcător pentru containere — ISO 1C de 20 tone. Noul utilaj ce asigură dublarea productivității la aceste operații, preia și depune la sol containere, fără a mai fi nevoie de utilizarea unor automacarale, putînd deservi beneficiari care nu au în dotare alte mijloace de încărcare-descărcare. În timpul funcționării, cadrul basculabil al instalației se înclină cu 24 grade și avînd montat un sistem de sanie culisabilă, cu dispozitiv de prindere, se înzăvorește în colțul piesei containerelor, după care acestea se pot ridica prin intermediul a două troluri hidraulice. Autotrenul a fost proiectat de „Incertrans” București și realizat integral în secția piese de schimb și lucrări industriale de la I.R.A. Timișoara.

TIP NOU DE MICROTURBINĂ HIDRAULICĂ

Centrul de cercetare științifică și inginerie tehnologică pentru echipamente hidroenergetice Reșița a pus la dispoziția întreprinderii constructoare de mașini din același municipiu documentația de execuție a unui nou tip de microturbină hidrolică, având înalte performanțe în exploatare. Ea se adaugă la alte numeroase tipuri de hidroagregate de mică putere, create de specialiștii reșițeni, destinate valorificării superioare a potențialului hidroenergetic al unor cursuri de apă cu debit mai redus, situate în Caraș-Severin și în alte județe ale țării. În nomenclatorul de fabricație au mai fost nominalizate și alte tipuri de hidroagregate pentru centrale hidroelectrice care se construiesc pe diferite râuri din țară, motoare electrice de 3.500 KW pentru laminoare, motoare cu ardere internă pentru propulsii navale, cu puteri de până la 200.000 CP, alte utilaje complexe de înalt nivel tehnic.

VAGON DE MARFĂ MULTIFUNCȚIONAL

Colectivul întreprinderii de vagoane Arad a obținut un nou și remarcabil succes de producție: asimilarea în fabricație a unui vagon multifuncțional de mare capacitate, realizat după proiectele elaborate de specialiștii centrului de cercetare și inginerie tehnologică pentru vagoane din localitate. Noul vagon de marfă este prevăzut cu un sistem eficient de încărcare și descărcare, precum și cu alte dotări specifice, menite să asigure utilizarea sa cu randament ridicat.

COMPLEXE MECANIZATE PENTRU EXTRAGEREA CĂRBUNELUI

Colectivele de mineri din Valea Jiului se preocupă stăruitor de continua sporire a productivității muncii în abataje. Astfel, la întreprinderea minieră Aninoasa a intrat în producție un nou abataj dotat cu complex mecanizat pentru exploatarea straturilor subțiri de cărbune, ce permite dublarea productivității muncii față de metodele clasice, obținându-se 12 tone cărbune pe post. Re-

cent, în minele din Valea Jiului au intrat în exploatare cinci noi complexe de extragere a cărbunelui, de mare productivitate.

ALTE SONDE INTRATE ÎN FUNCȚIUNE

Acționind cu hotărâre pentru introducerea în circuitul productiv a noi rezerve de hidrocarburi, petroliștii de la Schela de producție petrolieră din Pecica, jud. Arad, au reușit recent să dea în exploatare, înainte de termenul planificat, un număr de cinci sonde pentru țitei și una pentru gaze. Au fost încheiate, de asemenea, în timp record și reparațiile la o sondă veche, reflectând eforturile ce se depun de colectivul acestei schele pentru a spori permanent producția de țitei și gaze.

TRAMVAI MODERN ȘI EFICIENT

În peisajul urbanistic al Timișoarei a apărut silueta albastră a unui nou tip de tramvai fabricat la întreprinderea „Electrometal”. El are o capacitate de 235 locuri și prezintă îmbunătățiri evidente față de toate tipurile anterioare, cu un desen elegant și linii aerodinamice ale caroseriei. Ideea optimă de construcție a fost obținută cu ajutorul calculatorului electronic, iar soluția aleasă se remarcă printr-o structură de rezistență și o fiabilitate sporită, în condițiile reducerii greutateii cu 50 kg pe metru liniar de vagon. Dintre celelalte calități se mai remarcă ventilația îmbunătățită, manevrarea sigură și gradul înalt de silențiozitate.

MICROCENTRALĂ ELECTRICĂ PE BIOGAZ

La Arad a intrat în funcțiune o microcentrală electrică pe biogaz. La atingerea capacității maxime, microcentrala asigură o bună parte din energia electrică necesară funcționării utilajelor tehnologice ale stației de epurare a rețelei de gospodărie comună a orașului.

„COMTIM” — O EMBLEMĂ DE PRESTIGIU

Recent, Combinatului agroindustrial Timiș — unitate reprezentativă a agriculturii românești — i s-a decernat titlul de Erou al Muncii Socialiste pentru rezultatele de excepție obținute în ultimii ani. Combinatul, în care sînt integrate toate verigile procesului de producție, de la cultura plantelor furajere, creșterea animalelor și pînă la prelucrarea produselor, livrează anual peste 120.000 tone carne. Colectivul acestei unități de elită, în frunte cu ing. Florentin Cîrpanu, Erou al Muncii Socialiste, acordă o atenție deosebită valorificării rezultatelor experimentelor ce se fac în institutele de profil din țară și în primul rînd a cercetării tehnologice proprii. În acest scop, „COMTIM” a înființat la Pădureni un sector de cercetare care a reușit să rezolve o serie de probleme pentru a obține în producție adevărate performanțe. Astfel, datele pentru selecția animalelor sînt prelucrate pe calculator. Pentru înșilozarea porumbului sub formă de făină, fiecare platformă a celor șase fabrici de nutrețuri combinate este dotată cu 3—5 celule a 2.500 t. capacitate fiecare, executate din prefabricate demontabile. De asemenea, în cazul în care cantitățile de cereale depășesc capacitatea silozurilor, se folosesc șoproane multifuncționale realizate din prefabricate, acoperite cu plăci ondulate realizate din fibră de sticlă care permit trecerea căldurii solare, contribuind la uscare cerealelor cu umiditate mare, fără consum de combustibil. Apoi, în sectorul de îngrășare a porcilor (Beregsău, Birda, Orțișoara, etc.) s-au realizat hale cu etaj, ceea ce a mărit suprafața utilă a construcțiilor. O bună parte din apele uzate trec prin stații de epurare, în vederea separării părții lichide de cea grosieră, iar în bazinele de stocare și de liniștire a acestor ape se cultivă plante acvatice care ajută la purificarea ei, iar prin recoltarea periodică plantele ajung în hrana animalelor, fiind bogate în săruri minerale și vitamine.

Cea mai importantă preocupare este valorificarea integrală a animalelor de carne, din care se fac numeroase preparate mult apreciate de consumatori.

SUCESE ÎN AGRICULTURĂ

În județele Timiș și Arad, recolta de grâu din vara anului 1986 a fost marcată, la fel ca în alți ani, de producții record, grație

modului în care colectivele de lucrători din agricultură au acționat cu responsabilitate maximă în folosirea fondului funciar și aplicarea corectă a tehnologiilor. Terenurile, pregătite și fertilizate la timp cu întreaga cantitate de fosfor și potasiu, au permis dezvoltarea armonioasă a păioaselor, obținându-se un randament sporit cu depășirea a 8.000 kg. grâu la hectar. Rezultatele se datorează, de asemenea, generalizării în producție a soiurilor intensive, printre care în primul rînd „Fundulea-29”.

Dintre unitățile județului Timiș, au excelat în această privință cooperativa agricolă din Nerău, întreprinderile agricole de stat din Tomnatic și Teremia Mare, precum și Stațiunea didactică experimentală din Timișoara. Spre exemplificare, notăm că la C.A.P. Nerău, condusă de mulți ani cu deosebită competență de Iosif Demeter, s-a realizat o producție medie de 8.205 kg grâu la hectar, pe o suprafață de 420 ha, ceea ce a permis și livrarea suplimentară la fondul de stat a unei cantități de 500 tone grâu. Cantități asemănătoare de grâu au fost obținute și la întreprinderile agricole de stat din Tomnatic, Lovrin și Teremia Mare.

În județul Arad, succesul cel mai important a fost obținut la întreprinderea agricolă de stat Nădlac, care a realizat recolte record atât la grâu cît și la orz, depășind la ambele păioase 8.000 kg la hectar, pe toată suprafața cultivată de cca. 15.000 ha. Sporurile înregistrate s-au reflectat în marile cantități suplimentare de păioase livrate fondului de stat, bunul întregii noastre țări.

DEZVOLTAREA REȚELEI SANITARE

Pe platforma industrială din zona de sud a municipiului Timișoara a fost dat în folosință un nou dispensar — policlinică, ce dispune de numeroase cabinete de consultații și alte servicii de specialitate, precum și un nou centru județean de recoltare și conservare a singelui. Alte dispensare-policlinici au mai fost puse la dispoziția populației în municipiul Lugoj și în orașul Buziaș, așa încît în jud. Timiș funcționează 368 unități medico-sanitare, iar la sănătatea populației veghează 1535 medici și peste 4.500 cadre medii sanitare.

UN NOU CENTRU CIVIC LA PETRILA

Blocurile noi, moderne, ridicate în noul centru civic din orașul Petrila pun mai bine în valoare ansamblurile de locuințe „Mine-

rul" și „Tudor Vladimirescu”, unde în ultimele două decenii s-au construit peste 1.200 apartamente și peste 5.500 mp. spații comerciale. Prin ample lucrări de modernizare, bulevardul central este prevăzut cu patru benzi de circulație, recent finalizându-se importante lucrări edilitar-gospodărești care sporesc gradul urbanistic al acestei frumoase așezări din Valea Jiului.

PARC BOTANIC

Zona de agrement din preajma „Clinicilor noi” din Timișoara a fost supusă recent unor ample lucrări de sistematizare care au transformat-o într-un frumos „parc botanic”. A fost pusă în valoare zestrea dendrologică existentă, speciile ei rare de copaci seculari. Efecte surprinzătoare s-au realizat deopotrivă prin crearea unor covoare florale ce acoperă o suprafață de cca. 5.000 mp, expresie a pasiunii și priceperii celor ce le-au executat. Peisajele stincoase inedite, specifice zonelor alpine, spațiile destinate plantelor agățătoare completează această mare „expoziție” dendrofloricolă, de mare atracție

pentru botaniști și vizitatori. Inaugurarea sa recentă a trezit un viu interes în rândul specialiștilor și locuitorilor municipiului, hotărâți să confere acestui spațiu toate atribuțiile unei viitoare grădini botanice de referință.

„NEDEIA” DE LA TĂCĂȘELE

Tradiționala serbare cîmpenească denumită „Nedeia de la Tăcășele”, jud. Arad, înmănușiază inedite obiceiuri și datini de pe Valea Crișului. Manifestarea ce se desfășoară într-un cadru natural, de o rară frumusețe, începe cu un străvechi obicei al localnicilor, legat de scoaterea animalelor la pășunat pe cărări montane — „ieșitul la țarină” — urmat de alte două episoade inspirate de specificul muncilor agricole în miez de vară: „Obiceiul Sinzienelor” și „La seceriș”, cu aceeași încărcătură de pitoresc. Mai multe formații artistice din Arad, Curtici, Zădăreni, Avram Iancu, Virfurile prezintă apoi miilor de turiști adevărate nestemate ale folclorului din acest colț de țară.

DECESUL ȘI FUNERALIILE PATRIARHULUI NICOLAE VI AL ALEXANDRIEI

În ziua de 11 iulie 1986 a trecut la cele veșnice S. Sa Patriarhul Nicolae VI al Alexandriei.

Funeraliile au avut loc la Cairo în ziua de 17 iulie înainte de amiază. Serviciul funebru a fost oficiat în biserica „Sfântul Nicolae” de către mitropolitul Serapion, cel mai vîrstnic membru al Sfîntului Sinod al Patriarhiei Alexandriei, asistat de alți trei mitropoliți, de cîțiva preoți și diaconi. În cadrul serviciului religios, mitropolitul Timotei al Zairului a rostit cuvîntarea funebră.

Au participat delegați din partea Patriarhiei ecumenice a Constantinopolului, a Patriarhiei Antiohiei, Patriarhiei Ierusalimului, Patriarhiei Moscovei, Patriarhiei Române, Patriarhiei Bulgare, Arhiepiscopiei Atenei, Arhiepiscopiei Ciprului și Arhiepiscopiei Muntelui Sinai.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de Înalt Prea Sfîntul Mitropolit Nicolae al Banatului care a adus defunctului patriarh cuvenitul omagiu postum, iar membrilor Sfîntului Sinod al Patriarhiei Alexandriei le-a prezentat condoleanțele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ale clerului și credincioșilor de pe meleagurile patriei noastre. Recunoscători pentru pîrtășia Bisericii Ortodoxe Române la doliul Patriarhiei Alexandriei, cei de față au transmis mulțumirile lor sincere.

La funeraliile patriarhului Nicolae VI al Alexandriei au mai fost de față reprezentanți locali ai Bisericilor coptă, romano-catolică, anglicană și a unor culte protestante, delegați ai autorităților egiptene și un număr de ambasadori acreditați în Egipt. Au mai participat membrii comunității ortodoxe grecești și membrii familiei decedatului.

După oficierea prohodului, un convoi de mașini a însoțit sicriul cu trupul neînsuflețit al patriarhului Nicolae VI la mănăstirea „Sfîntul Gheorghe”, unde de cîteva secole sînt înmormîntați patriarhii Alexandriei.

Funeraliile vrednicului de pomenire patriarh Nicolae VI al Alexandriei au luat sfîrșit cu un scurt serviciu religios și așezarea sicriului în cripta dinainte pregătită.

REUNIUNE ECUMENICĂ

La Potsdam, Republica Democrată Germană, între 12—21 iulie 1986 s-au desfășurat lucrările Unității I a Consiliului Eumenic al Bisericilor, care cuprinde următoarele comisii: „Credință și Constituție”, „Misiune și Evanghelizare”, „Biserica și Societatea”, „Dialogul cu persoane aparținătoare religiilor contemporane”. Participanții s-au întrînit în plenare sau ședințe pe grupe de studiu, pe lîngă cele proprii comisiilor din care fac parte. Ei au avut prilejul de a cunoaște și viața bisericească locală prin ceremonia deschiderii ce a avut loc într-una din bisericile orașului, prin serviciile ecumenice de fiecare zi oficiate în biserica așezămîntului unde s-au desfășurat lucrările, prin invitațiile la parohiile din împrejurimi și recepțiile oferite de Bisericile din Republica Democrată Germană, apoi prin vizitele efectuate în importante centre ecleziastice ca acela din Wittemberg — legat de activitatea reformatului Martin Luther —

ca de altfel și în alte locuri de interes istoric. Dezbaterile s-au axat în jurul problemelor importante ale comisiilor, ele fiind subordonate temei generale: „Comunitatea care sintem”. O atenție aparte a fost acordată problemelor de organizare a viitoarelor reuniuni ale comisiilor. Reuniunea Unității s-a bucurat de prezența secretarului general al Consiliului Ecumenic al Bisericii, Rev. dr. Emilio Castro, care a ținut și conferința inaugurală, orientativă pentru întreaga desfășurare a discuțiilor. Coordonator al lucrărilor a fost președintele Unității, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie al Ardealului, conducătorul delegației Bisericii Ortodoxe Române, din care au mai făcut parte Prea Sfințitul Episcop Timotei al Aradului și P. C. Părinte prof. dr. Alexandru Stan de la Institutul teologic universitar București. Din delegație a mai făcut parte și Rev. prof. dr. Christoph Klein, decanul Institutului teologic evanghelic din Sibiu. Cei doi profesori de Teologie au fost designați drept conducători a două din grupurile de studii ale temelor biblice ajutătoare pentru discuții. Sesiunea din acest an a contribuit la o activitate mai unitară a comisiilor alcătuitoare Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la care se așteaptă roade tot mai bogate (episcop dr. Timotei Sevcicu).

CONTRIBUȚIE LA UNITATEA CREȘTINILOR

Între 13—15 aprilie 1986, Rev. dr. Emilio Castro, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a efectuat o vizită la Roma, fiind primit de S. Sa Papa Ioan-Paul II.

În comunicatul comun se afirmă că „obiectivul principal” rămâne căutarea unității vizibile a creștinilor și se reamintesc „convergențele teologice” pe care Comisia „Credință și Constituție” le-a definit în documentul său „Botez, Euharistie, Ministeriu”. De asemenea, se menționează că în același timp, teologii romano-catolici continuă, în cadrul Comisiei, o meditație asupra temelor: Către o expresie comună a credinței apostolice astăzi” și „Învățătura autorității Bisericii, astăzi”. În afara accentului pus pe unitate, comunicatul subliniază că pacea este „mereu o preocupare a creștinilor din întreaga lume”.

Consiliul Ecumenic al Bisericilor este „gata să colaboreze” la programele pentru întîlnirile de la Assisi din 27 octombrie 1986 și a pregătit o zi de rugăciune pentru pace în Africa de Sud. Biserica Romano-Catolică și Consiliul Ecumenic al Bisericilor „resping rasismul și expresia sa de apartheid, incompatibile cu credința creștină”. În prezent se aprofundează considerentele biblice, teologice și pastorale ale respingerii oricărei discriminări, precum și mijloacele de a aduce o mărturie comună în acest domeniu.

Comunicatul pune accentul pe formația ecumenică a clerului și credincioșilor, ce rămîne o prioritate și reclamă „noi eforturi”, mai ales din partea slujitorilor, pentru ca fiecare să fie „convins” foarte bine de urgența căutării unității. („La Croix”, 18 aprilie 1986, p. 20).

CONFERINȚA ECUMENICĂ A TINERETULUI ÎN UNGARIA

Prima conferință ecumenică a tineretului, găzduită de R. P. Ungară, a avut loc la lacul Balaton, între 9—11 iunie 1986, cu participarea a 30 tineri reprezentînd Biserici și confesiuni religioase din Europa — reformată, luterană, ortodoxă, metodistă și baptistă.

Conferința a fost organizată din inițiativa comună a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a Conferinței Creștine pentru Pace și a altor două organizații religioase internaționale. Printre participanți s-au numărat studenți teologi și clerici tineri.

În cursul conferinței au fost prezentate două expuneri principale: cea dintâi asupra păcii ca „dar al lui Dumnezeu” (Ioan 14, 27), iar cea de a doua a fost intitulată „Pacea — îndatorirea noastră” (Matei 5, 9).

În cursul dezbaterilor ce au avut loc, întrebările și răspunsurile au fost completate de interesante propuneri și sugestii făcute de participanți. („Hungarian Church Press”, 15 august 1986, p. 2) (Mariana Sărbu).

MĂRTURISIREA COMUNĂ A BIBLIEI ÎN ATENȚIA REFORMAȚILOR FRANCEZI

Între 8—11 mai 1986, s-au desfășurat, la Chantilly, lucrările Sinodului Bisericii reformate din Franța, puse sub genericul: „Raportarea noastră la Sfânta Scriptură”.

Dezbaterea asupra autorității Scripturii, punct central în tradiția reformei, intervine la capătul unei lungi pregătiri în comunitățile protestante din Franța. Față de scăderea și chiar abandonarea lecturii religioase de către credincioși, sinodul înțelege să desfășoare o nouă strategie: „Biblia este și rămîne pentru fiecare, locul de unde vine cuvîntul viu al lui Dumnezeu, care va fi, așa cum o reclamă împrejurările, chemare, tăgăduire, promisiune, îndrumare, întărire sufletească chiar în mijlocul propriei noastre vieți. „Îi chemăm pe credincioși să găsească și să creeze ocazii pentru a citi Biblia cu alții, în afară de creștini” — a subliniat președintele sinodului Jean-Pierre Monsarrat, reales pentru a treia oară, pentru un nou mandat de trei ani — deoarece întrebările pe care le pot pune, pot stimula și reînnoi propria noastră lectură”.

Sinodul a examinat, de asemenea, activitatea comisiilor sale, mai ales în ceea ce privește dimensiunea lor misionară, problema catehezei, a evanghelizării și a ecumenismului, remarcînd că „preocuparea misionară apare astăzi ca o componentă determinată a dialogului ecumenic al Bisericilor”. Președintele sinodului a mai adăugat: „Să ne ajute Domnul, ca să fim martorii împăcării care are loc în Iisus Hristos” („Le croix” 13 mai 1986, p. 17).

ADAOSUL „FILIOQUE” ÎN DEZBATEREA BISERICII EVANGHELICE DIN FINLANDA

Sinodul episcopilor Bisericii evanghelice din Finlanda a dezbătut posibilitatea scoaterii adaosului „Filioque” din propria sa mărturisire de credință. O comisie de teologi ai Bisericii respective a formulat anterior o propunere în acest sens. Cu aceasta va fi în curînd restabilită forma inițială a Crezului niceo-constantinopolitan și în mărturisirea de credință a Bisericii evanghelice finlandeze. („Ökumenische Information”, nr. 13—14/1986, p. 19).

BISERICA ANGLICANĂ ȘI HIROTONIA FEMEILOR

În centrul dezbaterilor purtate în Sinodul Bisericii anglicane continuă să se afle problema hirotoniei femeilor, aceasta putînd provoca o adevărată schismă. Cei ce se opun hirotoniei femeilor au anunțat că în cazul în care ele vor fi admise la hirotonie, aceștia vor forma Biserica anglicană separată. O altă problemă ridicată de sinodali a fost dacă femeile hirotonite pot sau nu sluji cel puțin în parohii engleze din străinătate.

Într-o scrisoare adresată arhiepiscopului Robert Runcie și dată publicității la 30 iunie 1986, cardinalul Johannes Willebrands, președintele Secretariatului Vaticanului pentru unitatea creștinilor a arătat încă odată că hirotonia femeilor este o piedică și un pericol în dialogul pentru refacerea unității dintre Biserica Romano-Catolică și cea anglicană.

În Scrisoarea de răspuns, primatul Bisericii anglicane și-a exprimat convingerea că hirotonia femeilor nu va fi admisă nici de Biserica Romano-Catolică nici de cea Ortodoxă. Pe de altă parte, din punct de vedere teologic — a arătat arhiepiscopul Robert Runcie — el personal nu se poate declara împotriva hirotoniei femeilor, deoarece „umanitatea lui Hristos, ca Preot suprem, aparține atât elementului masculin cât și celui feminin” și astfel „preoția supremă a lui Hristos poate fi mai bine reprezentată”. („Junge Kirche”, nr. 7/1986, pp. 419—420) (L. I. Jebelean).

APEL PENTRU PACE ADRESAT TUTUROR CREDINCIOȘILOR LUMII

Recent Patriarhia Moscovei și a Întregii Rusii a dat publicității un apel pentru pace semnat de toți conducătorii Bisericilor și asociațiilor religioase din U.R.S.S., adresat tuturor credincioșilor din lumea întreagă. În textul acestui apel se precizează, printre altele:

„Exprimăm dorința multor milioane de budiști, creștini, evrei și musulmani din țara noastră, pentru o pace internațională durabilă și justă în această perioadă cît se poate de crucială din istorie, care poate deveni un adevărat punct de cotitură pentru întreaga familie umană. Facem aceasta cu profunda speranță că frații și surorile noastre credincioase din întreaga lume vor înțelege și vor sprijini poziția noastră.

„Marea realizare a minții omenești — descoperirea energiei atomice — amenință în prezent cu consecințe dezastruoase pentru întreaga rasă umană, pentru Întregul Pămînt, în eventualitatea unui război nuclear. Permanenta dezvoltare a tipurilor tot mai sofisticate de arme nucleare și perfecționarea lor continuă ne apropie tot mai mult de catastrofa autodistrugerii omenirii...

„Convingerea noastră, împărtășită de toate religiile țării, este că viața este cel mai mare și cel mai prețios dar acordat de sus, că dreptul la viață și speranțele fiecăruia dintre noi pentru viitor sînt sacre, că rasa umană are o origine și o chemare comună și că toate ființele umane și toate națiunile sînt chemate să trateze pe alți oameni și alte națiuni cu dragoste frățească...

„Marea noastră speranță este ca acum, în pragul mileniului trei, în situația în care istoria umană este amenințată de un sfîrșit tragic, guvernele tuturor țărilor considerate mari puteri nucleare, impulsionate de simțul responsabilității pentru soarta generațiilor prezente și viitoare, să-și adune curajul necesar pentru a păși pe calea dezarmării, o cale menită să salveze Pămîntul nostru de la moarte iminentă.

„Politica de înarmare trebuie înlocuită cu un nou principiu — dezarmarea pentru dezvoltare, care are în vedere în special pe frații și surorile noastre aflate în suferință în țările în curs de dezvoltare.

„Ne mărturisim convingerea că bunul simț și bunăvoința oamenilor vor triumfa peste iresponsabilitate și dușmănie. O pace durabilă cu dreptate trebuie să parvină popoarelor care aspiră la ea, o pace în care fiecare să poată trăi o viață demnă de om, lucru care constituie încoronarea creației...

„Considerăm că oamenii de credință împreună cu toți oamenii de bună voie, vor alcătui forța care va aduce pacea fără arme și războaie, pacea în care toate națiunile să trăiască asemenea unei familii umane unite.

„Fie ca binecuvîntarea și ajutorul de sus să fie cu toți cei care iubesc pacea și îi urmează căile”. (Buletinul de informații al Patriarhiei Moscovei, Serviciul de relații externe, 7 martie 1986, p. 3).

APEL COMUN PENTRU PACE ORTODOX-CATOLIC

Biserica Ortodoxă Rusă și Biserica Romano-Catolică din Republica Federală Germania au adresat un apel comun politicienilor din Est și Vest în care li s-a cerut să-și sporească eforturile pentru o politică sigură de pace și de dezarmare. Acesta este conținutul comunicatului dat publicității la München întocmit în urma vizitei în U.R.S.S. a delegației Conferinței episcopilor romano-catolici vest germani. I. P. S. Mitropolit Filaret de Minsk, conducătorul departamentului relațiilor externe al Patriarhiei Moscovei, împreună cu cardinalul Friederich Wetter de München și Freising au semnat un document în care se spune că statele și blocurile militare trebuie să învețe să dialogheze fără presiuni reciproce și amenințări. Pe lângă eforturile oamenilor în direcția păcii, nu trebuie să se uite că „adevărata pace este un dar al lui Dumnezeu pentru care noi trebuie să ne rugăm”.

Vizita la Moscova a delegației Conferinței episcopilor romano-catolici vest germani constituie primul contact al Patriarhiei Moscovei cu Biserica Romano-Catolică la nivelul unei țări occidentale, tema principală a întâlnirii fiind problema Euharistiei. („Junge Kirche”, nr. 7/1986, p. 429) (L. I. Jebelean).

ÎNȚILNIRE UNIVERSALĂ DE RUGĂCIUNE PENTRU PACE

Episcopul Jean Vienet de Lille, președinte al Conferinței episcopilor romano-catolici francezi a dat publicității o declarație, apreciind importanța unei întâlniri universale de rugăciune pentru pace, în cursul „Anului internațional al păcii”, cu participarea unor conducători ai Bisericilor creștine.

„Necesitatea păcii mondiale este o urgență a zilelor noastre — se spune în declarație. Renunțarea la cursa înarmărilor și la război trece, de asemenea, prin dialog și prin pocăința inimilor. O asemenea întâlnire a credincioșilor de orice apartenență religioasă are o importanță excepțională pentru zilele noastre... Caracterul ecumenic al unui asemenea demers va provoca progrese marcante în calea unității dintre creștini. Să alungăm războiul, să construim pacea: acest mesaj al Evangheliei trebuie să devină fără întârziere realitate, în toate direcțiile naționale și internaționale”. („La Documentation Catholique”, nr. 1913/1986, p. 279).

„SPERANȚĂ PENTRU PACE”

Bisericile protestante din ambele state germane consideră că perfecționarea sistemului de amplasare de arme în cosmos nu este de natură să sporească securitatea. „Ne temem că aceasta va însemna o continuare a cursei înarmărilor, cu toate dezavantajele și primejdiiile pe care le implică” — se afirmă într-o declarație comună emisă de Conferința grupurilor de conducere ale Bisericii evanghelice din R.D.G., și de Consiliul Bisericii evanghelice din R.F.G. (E.K.D.).

Ambele Biserici s-au pronunțat, de asemenea, pentru un „moratoriu” asupra armelor nucleare, precum și pentru reducerea celor convenționale. „Războaiele nu mai

constituie un mijloc de soluționare a conflictelor politice" — se mai afirmă în declarație. Speranțele de pace existente în întreaga lume trebuie „să găsească o expresie clară și angajantă” nu numai în declarații unilaterale de intenție redactate de guvern, ci și în tratatele internaționale. „Speranța pentru pace îndreaptă cursul evenimentelor în direcția dorită”. De aceea, comunitățile trebuie să se roage pentru un „conciliu al păcii”. „Dacă dorim să atingem scopurile urmărite de pace — se menționează în continuare — trebuie să fim pregătiți să împărțăm responsabilitatea pentru dreptatea socială în țările afectate de foamete, sărăcie și catastrofe”.

Declarația comună a fost semnată de episcopul Martin Kruse, președinte al Consiliului E.K.D., și de episcopul Werner Leich, președinte al Federației Bisericilor evanghelice din R.D.G.

Episcopul Kruse, Președintele Consiliului E.K.D., vede declarația comună ca „un puternic stimul”, rezultat al întâlnirii din noiembrie 1986, de la Geneva, dintre Gorbaciiov și Reagan. „În orice caz, atragem atenția politicianilor, în special celor din S.U.A. și U.R.S.S., că Biserica așteaptă ca ei să facă eforturi mai mari în această direcție”. (E.K.D. Buletin, nr. 2/iunie 1986, p. 5).

CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ DE STUDII CLASICE

Între 11—15 august 1986, la Berlin (R.D.G.) s-a desfășurat cea de a XVII-a ediție a Conferinței internaționale de studii clasice „Eiréne”, cu tema *Antichitatea și Europa. Centru și periferie în lumea antică*.

Au participat peste 200 clasicisti, istorici arheologi, teologi, juriști, muzeografi din 15 țări din Europa și Asia.

Delegați română a fost compusă din 16 persoane care au prezentat comunicări și au luat parte la discuții.

Lucrările Conferinței „Eiréne” s-au desfășurat pe trei secțiuni.

Printre lucrările prezentate s-a numărat și cea a profesorului Dan Negrescu din Timișoara, care în ziua de 12 august, în cadrul secțiunii II-a, a conferențiat despre „Urmasii întilului chemat”. Tradiția apostolică andreiană din spațiul carpato-danubiano-pontic în scrieri ale antichității trzii”. Profesorul Harmatta Janos — Ungaria, conducătorul secțiunii a apreciat comunicarea ca fiind „unică prin tema abordată, foarte originală și foarte interesantă”.

În seara aceleiași zile, în sălile Muzeului Pergamon din Berlin s-a desfășurat o recepție în cadrul căreia au fost adîncite unele aspecte din comunicările prezentate. În legătură cu aceeași lucrare, au mai făcut aprecieri elogioase și alți specialiști, printre care Havas Lászlo, decanul Facultății de studii clasice din cadrul Universității „Kossuth Lajos” din Debraețin și G. Berthold de la Facultatea de teologie din Halle, aparținătoare Universității „Martin Luther”.

În zilele următoare delegații au vizitat alte obiective culturale din capitala R.D.G., continuîndu-și schimburile de opinii în legătură cu perenitatea fenomenului numit „antichitate clasică” (D. Negrescu).

CELE MAI VECHI INSCRIȚII BIBLICE

În urmă cu șapte ani, la Ierusalim se descoperea un mormînt aflat pe colina din-spre apus a orașului vechi, în apropierea locului pe care regele Solomon își construisese templul. Aparținînd unei familii bogate, mormîntul depozitase un adevărat tezaur de obiecte lucrate în argint, alabastru, în alte metale și în os.

Printre obiectele descoperite s-au găsit și niște amulete vechi de 2 600 ani, conținând cele mai vechi inscripții biblice, mai vechi cu patru veacuri decât manuscrisele de la Marea Moartă. Amuletele datează din secolul VII în. d. Hr., de pe timpul urmașilor regelui David, conținând „binecuvântările” aflate în cartea Numerilor: „Domnul te binecuvîntează și te apără. Domnul cel plin de har împărătește asupra ta. Domnul îți dă pacea”.

Savanții israelieni au descifrat, după șapte ani de muncă migăloasă, misterul textului înscris pe rulouri fine de argint. Tipul scrierii acestor texte a dispărut în timpul captivității babiloniene începută în anul 586 în. d. Hr.

După opinia arheologului Gabriel Berkay, aceste amulete sînt strămoșii cutiilor rituale din piele conținînd texte biblice, pe care iudeii le duceau la rugăciunile de dimineață.

TEOLOGIA EUROPEANĂ

Europa este leagănul teologiei creștine. Deși Domnul nostru Iisus Hristos și ucenicii Săi aparțin Țării Sfinte și poporului evreu, din bună vreme mediul în care s-a dezvoltat și maturizat creștinismul a fost cel european, propriu-zis imperiul roman cu legile, cultura și credința lui. Acest imperiu din punct de vedere spiritual era impregnat de elenism. Filosofia greacă, literatura greacă, erau cele care dominau lumea de atunci. Din această lume făceau parte și evreii cu întregul lor potențial unic și înconfundabil.

Continental european a fost cel dintâi care a îmbrățișat Evanghelia și reprezentanții săi au pus bazele noului sistem de gândire, spiritualitate și morală ce avea să înlocuiască cultura și civilizațiile păgâne idolatre. Tot în Europa, creștinismul avea să se diversifice structurându-se pe schemele create de Răsărit și Apus, ele însăși mai apoi lăsând loc unor apariții ideologice complementare.

Pentru că a găsit un mediu propice, teologia s-a dezvoltat în Europa pînă la a se confunda vreme îndelungată cu teologia creștină propriu-zisă. Drept urmare, veacuri de-a rîndul teologia creștină a fost eminentamente europeană. Chiar și astăzi mulți își închipuie că aceasta este singura teologie creștină valabilă. Numai că la ora actuală e chiar greu să se vorbească de o teologie creștină europeană pur și simplu, aceasta fiind ori răsăriteană și apuseană, ori ortodoxă, romano-catolică și protestantă, ori — dacă vrem — germană, franceză, greacă, rusă... adică atîtea teologii cîte sînt țările și popoarele în sinul cărora există Biserici sau denominațiuni creștine. Deși lucrul ni se pare oarecum nefiresc, totuși teologia fiecărei comunități delimitată geografic, etnic sau confesional se remarcă prin elemente specifice, în ciuda principiilor de bază care incontestabil sînt aceleași.

Situația aceasta pune sub semnul întrebării orice tentativă de a vorbi în general despre teologia europeană. Să ne fie totuși permisă încercarea de a defini în linii foarte generale teologia așa cum au făcut-o și o fac teologii continentului nostru.

Forma cea dintâi a teologiei creștine și europene în același timp a fost propovăduirea mîntuirii prin și în Hristos (kerygma). A urmat „mărturisirea” lui Iisus la „neamuri”, tîlmăcirea Sfintei Scripturi cu ajutorul Logos-ului dumnezeiesc, mai apoi „teologia” în sensul unei formulări sistematice cu ajutorul rațiunii. Teologia în sens larg cuprindea la începuturile ei toate aceste nuanțe: era strîns legată de viață și deci nu slujea unei teorii abstracte ci nevoilor concrete ale propovăduirii Bisericii.

În formularea teologică a propovăduirii creștine primii „cuvîntători de Dumnezeu” — aceștia sînt teologii — s-au folosit de conceptele filosofiei grecești. Limba și concepția vehiculate în epoca răspîndirii Evangheliei erau grecești. Nici nu se putea alege altă cale, deoarece anunțarea patimii, morții și învierii unui Mesia evreu, necunoscut „neamurilor”, n-aveau șanse de reușită decît „traduse” în cuvinte și categorii accesibile lumii grecofone. Metoda urmată și pe care experiența a confirmat-o consta în utilizarea „alegoriei”, ceea ce a îngăduit interpretarea evenimentelor istorice relatate de Sfînta Scriptură ca fapte simbolice avînd funcția de a ajuta sufletul

să se ridice la o realitate superioară care depășește lumea sensibilă. Platonismul a devenit astfel, mai ales sub formă neoplatonică, baza gândirii Părinților Bisericii. Origen (183—254) și Augustin (354—430), deși nu numai ei, constituie exemple mai mult decât edificatoare. Evident, în prealabil Biserica a trebuit să combată acele teorii platoniciene care nu se potriveau cu propovăduirea creștină, în special cu învățătura despre un Dumnezeu creator. Pe de altă parte însă, concepții platoniciene ca înrădăcinarea elementului spiritual din om cu Dumnezeu, noțiunea de „ipostas” cu întreaga ei preistorie filosofică, conceptele de „esență”, „energie”, „natură”, „comuniune” etc. s-au dovedit a putea fi integrate fructuos în învățătura creștină, nu mai puțin să fie folosite ca punți de legătură între eshatologia ebraică și cosmologia greacă, sinteză din care a decurs întreaga teologie creștină clasică aparținând perioadei patristice.

Situația aceasta avea să sufere o anumită modificare în Apus datorită faptului că la un moment dat aici a început să dobândească influență mai mare Aristotel, oarecum în daună lui Platon. S-a ajuns la o nouă sinteză teologică — filosofică, proprie Apusului din evul-mediu. În condiții istorice și culturale bine determinate a apărut scolastica al cărei reprezentant de frunte a fost Toma din Aquino (1225—1274). La dreptul vorbind scolastica debutează în epoca carolingiană când, după migrațiile germanice, s-a organizat învățămîntul occidental întemeiat pe numeroase manuale „școlare” pe care elevii trebuiau să le înțeleagă și să le asimileze.

Scolastica la modă în evul-mediu occidental, va fi viguros contestată de Reformă. Luther (1483—1546) reprezintă unul din adversarii ei cei mai redutabili. Genealogia teologiei marelui reformator, înrădită într-un fel cu nominalismul, urcă pînă la Wilhelm Occam (1300—1350) de care este influențat, deși îl critică. Combătînd scolastica tirzie, Luther a revenit la teologia patristică, mai ales la Augustin ale cărui argumente contra pelagianilor le cuoaște și invocă. Din acest punct de vedere este interesant de reținut legătura pe care Luther o stabilește între credință pe de-o parte, nădejde și dragoste pe de altă parte. Acestea din urmă, spune el, lucrează cu noi și prin noi, în timp ce credința lucrează în noi fără noi. Nădejdea și dragostea sînt virtuți morale, roade ale justificării omului și se exprimă în fapte concrete; singură credința este un dar al harului, singură credința mîntuie.

Pornind de la Luther, protestantismul a suferit o notabilă evoluție, mai ales după ceea ce s-a numit Secolul Luminilor (sec. XVIII), astfel încît în această vreme asistăm la o mare îndepărtare de la principiile de bază în favoarea liberalismului religios și teologic. Un reprezentant tipic al acestei atitudini este scriitorul clasic german J. Efraim Lessing (1729—1781) care a introdus conceptul de istorie a mîntuirii, în care credinciosul își poate asuma o anume independență față de propria sa mîntuire. În ce privește metodele liberale ele sînt strălucit reprezentate de teologul și exegetul modern Rudolf Bultmann (1884—1976) a cărui tendință de demitologizare a creștinismului poate fi considerată ca fiind faza ultimă a interpretării liberale a Evangheliei din Secolul Luminilor pînă în vremea noastră.

Cu riscul de a recurge la unele amănunte vom mai spune că în cadrul protestantismului contemporan s-au impus doi teologi de renume: Gerhard Ebeling (născut la Berlin în 1912) și Helmut Thielicke (născut la Wuppertal în 1908). Aceștia — amîndoi luterani — s-au străduit să dea teologiei tradiționale un caracter net antropologic și au clădit pe această antropologie o cercetare morală cu aplicări practice. Respectivei tendințe „practice” se datorează opoziția lui Thielicke față de păgînismul nazist, cum și aderarea unei pleiade de teologi în frunte cu Dietrich Bonhoeffer (1906—1945) la „Biserica mărturisitoare” de nuanță net antihitleristă.

Orice nume am cita însă, nu se compară cu acela al lui Karl Barth (1886—1968) care în teologia protestantă rămîne o autoritate necontestată. „El a întemeiat — s-a spus — nu atît o școală, cît mai ales o epocă”.

Cît privește romano-catolicismul din care a izvorît protestantismul, după o primă reacție la Feormă prin conciliul Conciliu din Trident (1545—1563), a cunoscut o anume stagnare teologică pînă tîrziu în vremea noastră, cînd a trebuit să facă pași gigantici spre a răspunde exigențelor vremii și ale credincioșilor. Punctul de reper îl constituie Conciliul Vatican II (1962—1965). Tendințele mai importante manifestate în teologia romano-catolică contemporană ar putea fi formulate astfel:

a) încercarea de depășire a teologiei oficiale care a prevalat pînă în anul 1960 și care era întemeiată pe o infrastructură filosofică aparținînd neo-scolasticei interpretată într-un sens restrictiv ca neotomism;

b) apariția unei „teologii noi”, mai ales în Franța, care cere „întoarcerea la Părinți” și la izvoarele primelor veacuri creștine;

c) succesul obținut de „renovatori” la Conciliul Vatican II care a determinat o serie de reforme liturgice și de altă natură vizînd însăși structurile Bisericii;

d) tendințele fenomenologice care au permis teologiei, spre exemplu la Karl Rahner, să prezinte conceptele teologice fundamentale cu ajutorul unei analize a structurilor antropologice și ontologice ale realului. În acest cadru a fost posibil ca pozitivismul lingvistic al lui Wittgenstein și al altora să cîștige aderenți;

e) avîntul luat de teologia angajamentului social care interpretează mesajul creștin prin prisma dreptății sociale și solidarității umane pe plan universal, smulgînd creștinismul din postura de „religie exclusiv ritualistă”.

Dacă în teologia europeană romano-catolică prevalează — cel puțin teoretic — o anume uniformitate, deși deceniile din urmă par să infirmе atare teză, iar în teologia protestantă, dimpotrivă, lipsa de uniformitate, ca urmare a dreptului oricărui credincios de a interpreta liber Sfînta Scriptură considerată singurul temel al învățăturii creștine (sola Scriptura), teologia ortodoxă a știut să evite atît o extremă, cît și alta, mergînd pe calea indicată de Părinții Bisericii cu care s-a și identificat. Teologia ortodoxă nici nu este de aceea teologia unei anume epoci, unui anume spațiu geografic sau etnic, nici a unor anume teologi. Ea este teologia care decurge din propovăduirea Sfîntilor Apostoli și a urmașilor lor, din gîndirea Sfîntilor Părinți și din hotărîrile sionadele ecumenice, din cugetarea Bisericii celei una și nedespărțită, peste care n-a adăugat nimic în plus.

Așa stînd lucrurile în teologia ortodoxă nu distingem „școli”, „curente”, „direcții”, deși formal au existat la un moment dat teologi ortodocși influențați spre exemplu de învățămîntul teologic german, după cum au existat și teologi, ca unii ruși din diaspora, care au creat la un moment dat ceea ce s-a numit „sofianismul” (ex. Sergiu Bulgakov), de altfel greșit înțeles atunci cînd s-a apreciat ca învățătură în afara dreptei credințe. În rest însă teologia ortodoxă n-a cunoscut alte variații decît cele determinate de măsura mai mare sau mai mică în care teologii s-au lăsat luminați de Părinții Bisericii.

Modul cum se prezintă teologia ortodoxă în vremea noastră constituie astfel o veritabilă atracție, între altele și pentru că nu se acoperă cu civilizația apuseană. În felul acesta ea poartă în sine posibilitatea de a aborda toate problemele într-un mod independent. E ceea ce îi conferă valențe deosebite, inclusiv lipsa unor servitui de natura acelor care împovărează pe occidentali.

Tradițională în sensul bun al cuvîntului, teologia ortodoxă este nu mai puțin deschisă tendințelor sănătoase ale gîndirii moderne și nevoilor contemporaneității, cu osebire dorinței de unitate. Nu e mirare deci că ea se prezintă ca fiind animată de cel mai autentic ecumenism, drept care și contribuie ca puține alte teologii la promovarea idealului de unitate între creștini pe de-o parte, între oamenii religiei de pretutindeni pe de altă parte.

Cea dintîi sub raport cronologic și cu pretenția de a fi cea mai autentică, teologia europeană și-a pierdut înțietatea de odinioară, dat fiind că însuși creștinismul a încetat demult să fie exclusiv european. În ciuda faptului că la ora actuală teologia restului continentelor se află pe același plan, teologia europeană se poate totuși mîndri cu valorile intrinsece pe care le deține, mai ales cu incontestabilul merit de a fi contribuit la nașterea teologiei atît în Asia, în Africa, cît și peste Ocean în cele trei Americi, de Nord, de Sud și Centrală, în alte zone geografice ale lumii.

În vremea noastră i se caută teologiei europene toate cursurile posibile și nu s-ar putea spune că această situație n-a provocat-o ea însăși. N-avem însă dreptul să părăsim obiectivitatea și să nu-i recunoaștem aportul, inegalabil, la propovăduirea, aprofundarea și dezvoltarea învățăturii lăsată nouă de Domnul și Mântuitorul Iisus Hristos.

Teologia europeană este aceea care a dus la divizarea creștinismului și a generat numeroase rătăcirii de la dreapta credință evanghelică, dar tot ea aceea care caută cu înfrigurare adevărul religios în scopul înlăturării cauzelor în stare să separe și învrăbească. Marele ecumenist care a fost W. A. Visser't Hooft a publicat mai demult o cârtică intitulată „Mizeria și măreția Bisericii”. Poate n-am greșit prea mult dacă am vorbi despre „mizeria și măreția” teologiei europene, cu nădejdea că până la urma ce va prevala va fi doar „măreția” care să-i aureoleze existența aproape bimilenară.

Preot N. SEBEȘAN

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

TÎRNOSIRE DE BISERICĂ

Duminică 17 august 1986, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului a descins în parohia Albina, protopopiatul Timișoara, pentru tîrnosirea bisericii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, recent pictată prin strădania bunilor credincioși.

A fost întîmpinat la sosire de credincioși și soborul preoților în frunte cu P. On. Părinte Ioan Olariu care în numele protopopiatului Timișoara a adresat Ierarhului cuvîntul de bun venit.

După săvîrșirea slujbei tîrnosirii, s-a oficiat sînta liturghie arhierească în cadrul căreia Ierarhul a rostit cuvîntul de învățătură. La sfîrșitul slujbei, preotul paroh Ioan Bugariu a făcut o dare de seamă asupra vieții bisericești din parohie subliniind atașamentul credincioșilor față de legea străbună și strădaniile depuse pentru construirea unei biserici noi, împodobirea ei cu pictură și dotarea cu iconostas și mobilier nou, toate sculptate.

Înaltul Ierarh binecuvîntînd pe credincioși, le-a adresat aprecieri pentru tot ce au realizat pe plan bisericesc, lăudînd hărnicia lor și în viața obștească, dovedindu-și prin aceasta dragostea lor față de țara și poporul căruia aparțin.

În cadrul agapei care a urmat, Înalt Prea Sfinția Sa s-a întreținut cu membrii organelor parohiale și enoriașii parohiei.

JUBILEUL UNEI BISERICI PAROHIALE

Cu prilejul împlinirii a 150 ani de la zidirea actualei biserici cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe” din Ianova, protopopiatul Timișoara, enoriașii au ținut să sublinieze acest moment aniversar într-un cadru sărbătorec duminică 31 august 1986, prin oficierea slujbei sîntei liturghii într-un sobor de mai mulți preoți, inclusiv delegatul Înalt Prea Sfințitului Nicolae al Banatului.

La momentul potrivit, P.On. Părinte Cornel Pleșu, protopopul Timișoarei, a rostit predica duminicii respective, iar la sfîrșitul sîntei liturghii P. C. Părinte Iosif Bololoi, parohul locului, a prezentat istoricul bisericii și a vieții religioase din parohie. Delegatul chiriarh al P. On. Părinte Ilie Maier, vicar eparhial a transmis celor prezenți binecuvîntarea Ierarhului și a adresat enoriașilor indemnul de a păstra cu scumpătate moștenirea lăsată de înaintași.

Sărbătorirea s-a încheiat cu agapa dată la oficiul parohial la care au participat preoții slujitori și membrii consiliului parohial.

MĂNĂSTIRI ȘI SCHITURI ÎN HAINA DE SĂRBĂTOARE

Trei dintre praznicele lunilor de vară — „Sf. Prooroc Ilie Tesviteanul”, „Schimbarea la Față a Domnului” și „Tăierea Capului Sfîntului Ioan Botezătorul” — se identifică în același timp și cu hramurile așezămintelor mănăstirești din cuprinsul eparhiei, poliarizînd interesul și atenția închinătorilor.

În ziua de 20 iulie, patru așezăminte monahale bănățene își sărbătoresc hramul: mănăstirea „Izvorul Miron” — Românești din jud. Timiș, paraclisul „Sf. Ilie de la Izvor — Vasiova, precum și schiturile de pe Muntele Semenici și Muntele Mic, toate aflate în jud. Caraș-Severin. Praznicul din 6 august coincide apoi cu hramul străvechii mănăstiri „Săraca” de la Șemlacul Mic, jud. Timiș, iar sărbătoarea din 29 august cu hramul mănăstirii Timișeni-Șag.

Din încredințarea Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, la hramurile așezămintelor au participat delegați chiriarihali care împreună cu clericii locului și cei proveniți din parohii limitrofe au oficiat serviciile divine, asigurând și asistența religioasă particulară solicitată de numeroșii enoriași și închinători sosiți din multe părți ale eparhiei. În toate cazurile, praznicile au început din zădărnici cu ritualul vecerniei, cu priveghere, utrenie și maslul de obște, iar în zilele hramului s-a oficiat sfânta liturghie cu împărtășirea credincioșilor, s-au rostit predici și s-au oficiat parastase în amintirea slujitorilor decedați, enoriașii trăind pretutindeni o binecuvântată clipă de rugăciune și reculegere sufletească.

BINECUVÎNTAREA UNEI CAPELE PAROHIALE

În duminica din 31 august 1986, credincioșii din Simpetru Mic, afiliați parohiei Gelu din protopopiatul Timișoara, au trăit bucuria inaugurării capelei lor parohiale, recent amenajată.

Serviciul religios al binecuvântării și sfânta liturghie au fost oficiate de un sobor de preoți din care nu a lipsit delegatul chiriarhal, P. On. Părinte Ilie Sârbru, consilier administrativ, precum și preotul Tiberiu Brestoviceanu, parohul locului. Răspunsurile liturgice au fost date în comun de credincioșii prezenți, dintre care o bună parte s-au împărtășit cu Sfintele Taine. În cuvântările rostite cu acest prilej sărbătoresc, delegatul chiriarhal și parohul local au evocat jertfelnicia credincioșilor, insistând asupra continuării întăririi a unității în credință și faptă, spre binele lor propriu și al patriei noastre scumpe.

Festivitatea s-a încheiat cu agapa oferită de consiliul parohial.

IN PREAJMA INTRĂRII ÎN CLER

Pe temeiul rânduierilor noastre bisericești, proaspeții absolvenți ai școlilor teologice, fii ai eparhiei, s-au pregătit pentru apropiata lor intrare în cler prezentându-se la obișnuitul examen de capacitate preotească la sediul Centrului eparhial. Sesiunea din vara anului 1986 s-a desfășurat în zilele de 7 și 8 august. Cei nouă candidați s-au prezentat în fața sinodului mitropolitan prezidat de Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, fiind supuși unor probe scrise și orale, la finea cărora au fost declarați reușiți.

Adresînd candidaților felicitări pentru rezultatele obținute, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae și Prea Sfințitul Episcop Timotei al Aradului le-au împărtășit în același timp indemnuri pentru ca viitoarea lor activitate în ogorul Domnului să corespundă întru totul exigențelor enoriașilor care le vor fi încredințați spre păstorie.

LĂCAȘURI DE RUGĂCIUNE INFRUMUȘETATE

Recent s-au încheiat și au fost recepționate lucrările de pictură murală interioară executate la biserica parohială cu hramul „Sf. Mare Mucenic Dimitrie” din Tapia, protopopiatul Lugoj. Pictorul Ioan Someșan din Timișoara a reușit o frumoasă lucrare în teh-

nica tempera, beneficiind și de sprijinul permanent, material și moral, al credincioșilor păstoriți cu multă osîrdie de preotul Simion Moise.

Preocuparea comunităților noastre parohiale pentru lăcașurile proprii de închinare s-a făcut simțită și la Firdea din protopopiatul Făget. În vara și toamna anului 1986, fațada exterioră a bisericii cu hramul „Pogorîrii Sfîntului Duh” a fost în întregime primenită, grație lucrărilor de reparații, tencuieli și zugrăveli executate prin contribuția benevolă a enoriașilor asistați de parohul lor, preotul Victor Vodă.

ACHIZIȚIONARE DE CASE PAROHIALE

Comunitățile bisericești din Pătaș, protopopiatul Oravița și Dinaș, protopopiatul Timișoara, nu dispuneau pînă de curînd de propriile lor case parohiale. De aceea, mereu receptiv la exigențele credincioșilor și venind în întîmpinarea doleanțelor lor, prin grija Centrului eparhial au fost achiziționate recent două clădiri care — supuse unor lucrări de adaptare și amenajare — vor contribui la consolidarea bazei materiale a parohiilor respective.

TRECUȚI LA CELE VEȘNICE

În ziua de 7 august 1986 s-a stins prematur la Sibiu, răpus de o boală necrutătoare, preotul Ioan Mircea Jumanca, în vîrstă de 51 ani, fost paroh la Armeniș din protopopiatul Caransebeș.

Născut la 1 aprilie 1935 în orașul Brașov, din părinți intelectuali, a urmat cursurile învățămîntului elementar la Făgăraș, iar pe cele medii la Caransebeș. Vocația preotească l-a îndreptat spre Institutul teologic universitar din Sibiu, ale cărui cursuri le-a urmat între anii 1957—1961. Un an mai tîrziu a obținut titlul de licențiat în Teologie la același înalt așezămînt pentru pregătirea clerului.

După ce a funcționat timp de trei ani ca administrator al Seminarului teologic din Caransebeș, în vara anului 1965 a fost hirotonit preot pe seama parohiei Valeapai din protopopiatul Reșița, de unde în cursul anului 1971 s-a transferat la parohia Armeniș din protopopiatul Caransebeș. Treptat, o boală necrutătoare l-a epuizat psihic și fizic, obligîndu-l să se pensioneze în vara anului 1982, cînd și-a stabilit ultimul domiciliu la Sibiu.

Slujba înmormîntării a fost oficiată în biserica „Sf. Evanghelist Luca” din Sibiu, în ziua de 9 august 1986, de un sobor compus din mai mulți preoți. P. C. prof. dr. Dumitru Călugăru, P. C. Părinte prot. dr. Ioan Chioariu și preotul paroh Teodor Burcuș au evocat viața și activitatea celui dispărut. Pe ultimul său drum, cel ce a fost preotul Ioan Mircea Jumanca a fost condus de membrii familiei și de un număr de credincioși care l-au stimat și prețuit, sicriul fiind înhumat în cimitirul ortodox din Sibiu, întru nădejdea învierii.

Preotul pensionar Constantin Tîrziu a trecut la cele veșnice în ziua de 8 august 1986, în vîrstă de 73 ani, cu ultimul domiciliu în municipiul Lugoj.

S-a născut la 1 mai 1913 în Jabăr, com. Boldur, jud. Timiș, din părinți agricultori. A urmat cursurile învățămîntului elementar și mediu la liceul „Coriolan Brediceanu” din Lugoj, iar în continuare pe cele ale Facultății de Teologie din Cernăuți, pe care le-a absolvit în anul 1935. Doi ani mai tîrziu a fost hirotonit preot pe seama parohiei Valea-Mare din protopopiatul Caransebeș, după care a păstorit succesiv la mai multe parohii, ultima fiind Hezeriș din protopopiatul Lugoj. La începutul anului 1970 a fost pensionat pentru limită de vîrstă.

Prohodul a fost oficiat la Lugoj în ziua de 10 august 1986, printr-un sobor de șase preoți și un diacon, în frunte cu P. On. Părinte Ioan Țigriș, protopopul Lugojului, care a rostit și necrologul. Răspunsurile liturgice au fost date de corul parohial.

În dangătul clopotelor, sicriul cu osemintele preotului Constantin Țirziu au fost apoi înhumate în cavoul familiei din cimitirul parohial Lugoj, spre veșnică odihnă.

În ziua de 26 august 1986 s-a strămutat la Domnul preotul pensionar *Dănilă Birtea*, în vîrstă de 71 ani, fost paroh la Rusca din protopopiatul Caransebeș.

A văzut lumina zilei în 31 ianuarie 1915 în Rugi, com. Păltiniș, jud. Caraș-Severin, într-o familie de agricultori. După ce a urmat școala primară în satul natal, și-a continuat pregătirea generală la liceul „Traian Doda” din Caransebeș, iar pe cea profesională la Academia teologică din același oraș, pe care a absolvit-o în 1943. În același an a fost hirotonit preot pe seama parohiei Buchin din protopopiatul Caransebeș. În cursul activității sale în ogorul Domnului a mai păstorit consecutiv și parohiile Dezesti din protopopiatul Reșița și apoi Rusca din protopopiatul Caransebeș de unde s-a pensionat pentru limită de vîrstă în vara anului 1981. Pretutindeni a desfășurat o bogată activitate pastorală și gospodărească, remarcîndu-se mai ales la Rusca unde a procedat la electrificarea lăcașului parohial de închinare și a împrejmuit cimitirele.

Serviciul religios al înmormîntării a fost oficiat la Rusca în ziua de 29 august 1986, de un sobor compus din mai mulți preoți, în frunte cu P. On. Părinte Dimitrie Grama, protopopul Caransebeșului, care a rostit și cuvîntarea funebră. Viața și activitatea defunctului a fost evocată și de preotul Ioan Cocirlă din Caransebeș.

După oficierea prohodului, soborul preoților, familia și mulțimea credincioșilor îndoliați l-au condus pe vrednicul preot de odinioară spre locul odihnei veșnice, osemintele sale fiind înhumate în cimitirul parohial.

EPISCOPIA ARADULUI, IENOPOLEI ȘI HĂLMAGIULUI

VIZITE PASTORALE

În ziua de 31 august 1986, credincioșii din parohia Crocna, protopopiatul Ineu, au întâmpinat cu alese sentimente de bucurie pe Prea Sfințitul Episcop Timotei, sosit pentru a binecuvînta biserica parohială, ca urmare a lucrărilor de pictură interioară și a reparațiilor exterioare executate în ultima vreme. Pictura lăcașului a fost executată în tehnica frescă de Angela Voiticeanu-Cărămidă din Arad.

După ritualul sfințirii apei și a binecuvîntării bisericii, a urmat sfînta liturghie arhierescă oficiată în sobor. La momentul potrivit, Prea Sfinția Sa a rostit cuvîntul de învățătură și a adresat felicitări preotului și credincioșilor pentru jertfelnicia lor întru împodobirea lăcașului de închinare. A îndemnat părintește pe toți cei prezenți să păstreze același atașament față de credința ortodoxă strămoșească, să dovedească — fiecare la locul său de muncă — hărnicie, conștiinciozitate și respect față de bunele rînduiri ale patriei noastre scumpe.

La sfîrșit, preotul paroh Mircea Crișan a făcut un scurt istoric al parohiei, prezentînd apoi o succintă dare de seamă asupra lucrărilor efectuate la biserică.

În după amiaza aceleiași zile, P. S. Episcop Timotei, împreună cu însoțitorii de la Centrul eparhial — P. C. Părinte Iacob Bupte, consilier administrativ și P. C. Arhidiacon Teodor Babuția — a poposit în parohia Gurahont din același protopopiat, păstorită cu vrednicie de preotul Gheorghe Șerb. P. S. Sa a fost întâmpinat de preoți și credincioși, în numele căroră P. C. Părinte Ioan Brădean, protopopul Ineuului, a adresat cuvîntul de bun venit.

Cu această ocazie s-a săvîrșit slujba vecerniei, urmată de cuvîntul de învățătură și de îndemn al Ierarhului.

Preotul paroh a mulțumit Prea Sfințitului Episcop Timotei pentru misiunea arhierescă efectuată și pentru părinteasca purtare de grijă.

HRAMUL MĂNĂSTIRII HODOȘ-BODROG

Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului — hramul Mănăstirii Hodoș-Bodrog — a oferit și în acest an credincioșilor din Arad și din împrejurimi un prilej de aleasă reculegere sufletească. După ce a cîstit la aceeași mănăstire, praznicul Schimbării la Față din 6 august, prin slujirea arhierescă, învățătura dată celor prezenți și pomenirea vrednicilor înaintași în scaunul arădean, Prea Sfințitul Episcop Timotei, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi, a oficiat, în ajun, vecernia cu litie. După aceasta, preotul Dimitrie Cuzman, misionar protopopes, a vorbit despre cinstirea Maicii Domnului și

a sfințelor icoane. Un cuvânt despre popasul duhovnicesc la sfântul și istoricul așezământ a rostit și chiriarhul. A urmat, apoi, săvârșirea Sfintei Taine a Maslului de obște pentru numeroșii credincioși prezenți la sărbătoare. Preoți rinduiți au rostit la fiecare slujbă câte un cuvânt de învățătură.

În ziua praznicului, înconjurat de preoți și diaconi, Prea Sfinția Sa a slujit sfânta liturghie arhierescă, rostind apoi un cuvânt de învățătură despre relația dintre Biserică și Maica Domnului. În încheiere, P. S. Sa a dat părintești îndrumări la activitate constructivă și viață curată, la cultivarea dragostei față de aproapele și față de patrie, la statornicie în dreapta credință și tradițiile străbune.

În numele credincioșilor și ostenitorilor sfintei mănăstiri, P. Cuv. Arhimandrit Timotei Iftimie a adresat fiești mulțumiri Prea Sfințitului Episcop Timotei pentru participare, slujire și pentru cuvântul de învățătură ce a încălzit inimile și sufletele înțregii asistențe.

CONSĂTUIRE DE LUCRU CU PROTOPOII ȘI MISIONARII PROTOPOEȘTI

Ziua de 25 august 1986 a constituit pentru factorii de răspundere de la Centrul eparhial și pentru preoții protopopi și misionarii protopoești un prilej de analiză a activității administrative și pastoral-misionare desfășurate în cel de al treilea trimestru al anului în curs.

În rapoartele prezentate, misionarii protopoești au înfățișat atât roadele cât și deficiențele constatate în parohiile vizitate, după care Prea Sfințitul Episcop Timotei a dat îndrumări părintești pentru aplicarea unor măsuri eficiente destinate păstrării și întăririi credincioșilor în unitatea de credință și evlavie a Bisericii noastre.

Insistând asupra antrenării preoților pentru îndeplinirea cu simț de răspundere a misiunii lor sacerdotale și cetățenești, spre a fi făclii pilduitoare păstorilor lor, Prea Sfinția Sa a primit asigurarea din partea tuturor participanților că vor depune toate strădaniile pentru traducerea în faptă a îndemnurilor chiriarhale.

ÎNTRU NĂDEJDEA ÎNVIERII

În zorii zilei de 9 iulie 1986, după o lungă și grea suferință, s-a stins din viață la locuința sa din Deva, cel care a fost protopopul iconom stavrofor *Teofil Chiffa* în vîrstă de 79 ani.

A văzut lumina zilei la 27 septembrie 1906, în comuna Soporul de Cîmpie, jud. Cluj, în casa preotului Iacob Chiffa. Rămas orfan de ambii părinți la vîrsta de numai 12 ani, cu toate greutățile materiale a terminat liceul în orașul Gherla, în anul 1924, apoi din dorința de a deveni slujitor al Bisericii a urmat cursurile Academiei teologice din Sibiu pe care le-a absolvit în 1928. După alți patru ani de studiu, a devenit licențiat al Facultății de Filozofie din Cluj-Napoca.

În anul 1930 a intrat în cler, fiind hirotonit preot pe seama catedralei din Deva, unde a funcționat pînă la pensionarea intervenită în anul 1976.

A condus, cu competență, timp de 36 ani, Oficiul protopopesco ortodox român din Deva, iar ca o recunoaștere a vredniciei sale preoțești și cetățenești a fost răsplătit cu mai multe distincții.

Slujba înmormîntării a fost oficiată în ziua de 12 iulie 1986 în catedrala „Sf. Nicolae” din Deva, de un sobor de preoți și un diacon, în frunte cu P. C. Părinte Flor Teodorescu, vicar administrativ, care a transmis familiei și credincioșilor cuvinte de mîngiere și condoleanțe din partea Prea Sfințitului Episcop Timotei. P. C. Părinte Alexandru Hotăran, protopopul Devei și preoții Ioan Hămăruș și Nicolae Gherman, parohul catedralei, au evocat în cuvîntul lor, viața și activitatea pilduitoare depusă în ogorul Domnului de cel trecut în lumea veșniciei.

În dangătul duios al clopotelor și în prezența unei numeroase asistențe, sicriul cu trupul neînsuflit al regretatului protopop *Teofil Chiffa* a fost așezat, spre veșnică odihnă, în cavoul familiei din cimitirul ortodox Deva.

Preot asist. Liviu Streza, *Botezul în diferite rituri liturgice creștine*, teză de doctorat în teologie, București, 1985, 279 pp (extras din rev. „Ortodoxia”, XXXVII (1985), nr. 1 și 2).

Lucrarea cu titlul de mai sus a părintelui asistent Liviu Streza de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, se ocupă de doctrina și ritualul Botezului în principalele rituri creștine, fiind prezentată ca teză de doctorat în Teologie, specialitatea liturgică, ea fiind întocmită sub îndrumarea științifică a regretatului preot profesor Ene Braniste și susținută în fața comisiei compusă din profesorii referenți: pr. prof. dr. Nicolae Necula, referent principal, pr. dr. Constantin Galeriu, arhid. prof. dr. Ioan Floca și pr. prof. dr. Ilie Moldovan referenți, pr. prof. dr. Dumitru Radu și pr. prof. dr. Nicu Moldoveanu, sub președinția Prea Sfințitului Episcop Vasile Tișcoviteanu vicar patriarhal, rectorul Institutului teologic universitar din București.

În afara introducerii, lucrarea cuprinde trei părți principale, fiecare cu capitole și subcapitole, urmate de judicioase concluzii, iar în anexă sunt prezentate schemele rînduiei Botezului în toate riturile de care autorul s-a ocupat în lucrare. În partea finală, lucrarea cuprinde un rezumat în limbile franceză, engleză și germană, și lista bibliografică a lucrărilor de care autorul s-a folosit la elaborarea ei.

Partea întâi, intitulată „Ritualul și doctrina Botezului în literatura creștină veche (secolele I-XIV)”, are caracter istoric, cuprinzînd bogate și valoroase informații cu privire la învățătura și rînduiala Sfințitului Botez, după documentele din diferite perioade istorice, începînd cu datele din Sfînta Scriptură, din perioada apostolică, patristică, postpatristică, bizantină și postbizantină și încheindu-se cu dispozițiile privitoare la Botez cuprinse în canoanele Bisericii Ortodoxe. Folosind cele mai reprezentative documente din fiecare epocă, autorul înfățișează evoluția istorică a rînduiei Sfințitului

Botez, de la instituirea Tainei de către Mîntuitorul Iisus Hristos pînă în veacurile XIV-XV, în care marii teologi Nicolae Cabasila și Sf. Simeon Tesaloniceanul i-au consacrat bogate și prețioase comentarii. Sunt înfățișate toate datele privitoare la Botez, în Răsărit și Apus, începînd cu Didahia celor 12 Apostoli, Epistola lui Varnava, Apologia Sfințitului Iustin Martirul „De Baptismo” a lui Tertulian, Tradiția apostolică a Sfințitului Ipolit, epistolele Sfințitului Ciprian, „Constituțiile Apostolice”, „Evhologionul” lui Serapion din Thmuis, „Catehezele”, Sfințitului Ciril al Ierusalimului, „Omiliile baptismale” ale Sfințitului Ioan Gură de Aur, scrierile Sfințitului Ambrozio de Milan, etc. Această parte a lucrării, ce expune cronologic, sistematic, clar și temeinic documentat doctrina și rînduiala Botezului în evoluția sa istorică, deschide autorului perspectiva de a arăta, într-o altă parte, abaterile mai mari sau mai mici în doctrina și ritualul Tainei Botezului în diferitele rituri liturgice de astăzi.

Partea a doua, cu titlul „Slujba Botezului în diferitele rituri liturgice de azi”, are cea mai mare întindere. Expunerea este amănunțită, autorul folosind cele mai bune ediții și traduceri ale cântărilor de slujbă din Bisericele respective, ca și numeroase studii cu privire la cultul acestor Biserici. După prezentarea rînduiei Botezului și a simbolismului acestuia în Biserica Ortodoxă, se trece la rînduiala Botezului în Bisericele Vechi Orientale (Iacobită, a creștinilor din Malabar, a Nestorienilor neuniți și uniți cu Roma, a Maroniților, Coptilor, Etiopienilor și Americilor), apoi în Biserica Romano-Catolică înainte și după Conciliul Vatican II, în Biserica Veche Catolică și în cea Anglicană. Destul de succint este expusă slujba Botezului și în Bisericele protestante, iar mai sumar în unele denominațiuni creștine dar fără a le preciza. Pe lângă rînduiala ca atare a Botezului în diferitele rituri liturgice de astăzi, este expusă semnificația simbolică a respectivelor acte baptismale în majoritatea riturilor de care autorul se ocupă. Ceea ce sporește și mai mult valoarea lucrării este

capitolul IV al acestei părți, intitulat „Asemănări și deosebiri între diferitele Biserici și confesiuni creștine de azi cu privire la Botez”, în care se arată atât asemănările și deosebirile privitoare la doctrina Botezului cât și cele cu privire la ritualul și practica acestuia. Din accentul pus pe caracterul de taină fundamentală a Botezului și necesitatea lui pentru mintuire, rezultă și concluzia, logic și teologic necesară, a necesității Botezului pentru copii. „Fiind condiție indispensabilă a mântuirii, Botezul este absolut necesar și pentru copii. Și copiii, ca descendenți ai lui Adam, au moștenit starea de despărțire de Dumnezeu. Nimeni nu e curat de învinăciune, chiar dacă viața lui ar fi o singură zi (Iov 14, 4; Psalm 50, 5)”. (p. 211).

Intitulată „Considerații ecumeniste privind slujba Botezului în diferite rituri liturgice ale confesiunilor creștine de azi”, partea a treia este cea mai redusă, cuprinzând două capitole scurte. Se înfățișează discuțiile cu caracter ecumenist care s-au purtat până acum între diferitele Biserici și confesiuni creștine asupra Botezului, precum și acordurile la care s-a ajuns, cel mai important document fiind cel despre „Botez, Euharistie și Ministeriu” (B.E.M.), în ultima lui redacție de la Lima (1982). Concluziile la care ajunge autorul în privința acestor dezbateri și acorduri sînt categorice: „Nu este nevoie, deci, de a se crea o nouă slujbă bap-tismală, ecumenică. Rînduiala apostolică a fost dintru început ecumenică și va rămîne singura în stare să redea pentru toți semnificația deplină a Botezului” (p. 241).

De o valoare deosebită sînt concluziile de la sfîrșitul lucrării, în care autorul sintetizează în 15 puncte ideile principale ale acesteia, indicînd și anume orientări ce se impun în viitoarele discuții ecumeniste cu privire la Taina Botezului. Schemele rînduiei Botezului din diversele rituri liturgice, cuprinse în anexă, au o importanță deosebită, îndeosebi pentru cei interesați să facă comparație între ele.

O bogată și variată listă bibliografică, în-tocmită științific, încheie această lucrare, unică pînă acum în literatura noastră teolo-gică.

Importanța și valoarea lucrării preotului asistent Liviu Streza, prezentată și susținu-tă ca teză de doctorat în Teologie, a fost subliniată în prefață de pr. prof. dr. Nicolae Necula, referentul principal al ei, de comun acord cu ceilalți profesori referenți. În ceea ce ne privește, subliniem că în această lu-crare, deși de conținut liturgic, autorul a tratat problema Botezului sub toate aspec-

tele ei, evidențiînd îndeosebi fidelitatea cu care Biserica Ortodoxă a păstrat tradiția apostolică și patristică nu numai în privin-ța învățăturii despre Botez, ci și cu privire la ritualul acestei taine. De aici se desprin-de concluzia, indicată și de autor, — că în orice alte discuții ecumeniste cu privire la Botez, nu este suficient să se plece numai de la Teologia biblică a tainei — cum s-a procedat adeseori pînă acum — ci și de la tradiția și rînduiala apostolică și patristică, deoarece ecteniele, rugăciunile și actele din această rînduială exprîmă în modul cel mai adecvat întreaga Teologie a Botezului, deci de la Teologia neotestamentară a Botezu-lui, completată de cea apostolică și patris-tică.

Mai ținem să remarcăm și faptul că lu-cra-re preotului asistent Liviu Streza, minuțios elaborată și prezentată într-un stil cursiv și atrăgător, face ca ea să fie citită cu plăcere de toți cei interesați, chiar și în proble-mele de pură specialitate sau de amănunt.

Arhidiacon prof. dr. Ioan Zăgrean

Pr.Ic. Vasile V. Muntean, *Organizarea mî-năstirilor românești în comparație cu cele bizantine (pînă la 1600)*, București, 1984, 154 pp. (teză de doctorat, extras din rev. „Studii Teologice”, nr. 1—2, 3—4/1984.

Între disciplinele care fac obiectul stu-diilor din cadrul Institutelor teologice din țara noastră, la loc de cînte figurează și Bizantinologia. Și nu este deloc de mirare dacă avem în vedere strînsele legături pe care le-au avut românii cu Imperiul bizan-tin, acest „neegalat izvor de cultură pentru întreaga arie a răsăritului european” și nu numai. Însăși cele mai vechi formații statale românești au apărut într-o epocă și într-o arie geografică dominate de prestigiul Bi-zanțului.

După nefericitul și tragicul său sfîrșit, semnat prin căderea Constantinopolului sub turci (1453), Imperiul a mai supraviețuit o vreme pe alte meleaguri, sub forma ace-lui „Bizanț după Bizanț”. „Românii medie-va-li — afirma prof. Alexandru Elian — au preluat instituțiile, ideile și artele, dezvoltîndu-le potrivit unor virtuți creatoare pro-prii, contopindu-le într-o sinteză care poar-tă pecetea unei viguroase originalități”.

Bizantinologia are o strînsă legătură cu cercetarea teologică, ea înscriindu-se într-un raport de interdependență perfectă cu celelalte discipline din școlile teologice, în special cu cele încadrate în secția istorică. Deși într-o primă fază Bizantinologia se preda doar în cadrul cursurilor de doctorat, ea a fost trecută mai apoi și în programa celor patru ani de studii de la licență, avîndu-se în vedere, desigur, motivele enunțate mai sus.

Mulți dintre tinerii teologi s-au simțit atrași în mod special spre aprofundarea acestei discipline, ei întocmind diverse articole și studii, multe din ele văzînd și lumina tiparului prin revistele noastre bisericești, precum și în cele de specialitate. Din nefericire, foarte puțini au ajuns să și finalizeze preocupările și cercetarea lor, adevăr pe care învățatul nostru dascăl prof. Alexandru Elian, îl mărturisea adesea cu amărăciune și regrete.

Printre aceștia foarte puțini și primul care-și susține teza de doctorat în Teologie cu această specialitate este vrednic și dotat cu talentul cercetării migăloase, preotul lucojan Vasile V. Muntean.

Pasionat de cercetarea istorică în general — părintele Vasile Muntean este semnatul a numeroase articole și studii — autorul lucrării ce face obiectul acestor rînduri a rămas de o învidiată constanță întru aprofundarea Bizantinisticii. Acesta explică, deși numai în parte, și apariția acestei „teze” al cărei titlu îmbie la o lectură imediată.

Instituția mănăstirească datează din chiar primele secole creștine și ea a dezvoltat un rol de prim ordin în viața morală și culturală a oamenilor și a popoarelor. Deși autorul nu face în lucrarea sa o prezentare a dezvoltării acestei instituții la români, importantul rol pe care l-au avut mănăstirile în trecutul nostru istoric și în cel cultural se degajă cu prisosință din această reușită lucrare comparativă. Prefața care o însoțește aparținînd părintelui prof. Teodor Bodogae de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, ne amintește tocmai acest fapt.

Teza de doctorat a Părintelui Muntean se deschide cu *Preliminarii* — cu o binevenită și cuprinzătoare punere în temă. Arătînd interesul de care se bucură cercetarea instituțiilor dateabile din evul mediu precum și progresul pe care-l cunoaște aceasta în ultima vreme, autorul face o trecere în revistă a acestor preocupări la noi, dar și la celelalte popoare, însoțită și de pertinente aprecieri.

În cap. I intitulat *Apariția monahismului pe pămîntul românesc și în Imperiul bizantin* (pp. 23—38), se arată că dacă părerile sînt încă împărțite asupra cauzelor care au dus la apariția monahismului, nu tot astfel stau lucrurile privind începuturile sale, care pot fi dateabile către sfîrșitul secolului III, iar localizarea sa în părțile Egiptului, Siriei și Palestinei. Destul de repede, monahismul se va răspîndi în întreaga lume greco-romană și va dobîndi și o oarecare organizare datorată în bună parte Sfîntului Vasile cel Mare, autorul cunoscutelor și valoroaselor *Reguli mari* (55) și *Reguli mici* (313). Ele vor servi, practic, ca sursă de inspirație și unui Benedict de Nursia, sau lui Teodor Studitul și nu mai puțin vestiților „călugări sciti” învățați și sinceri trăitori ai Evangheliei — originari din părțile noastre, dar care au activat și la Constantinopol și la Roma. Monahismul de ținută răsăriteană va cîștiga cu repeziciune teren și adepți, mulțimea mănăstirilor (pp. 28—29) fiind un prim argument. De reținut totuși că strălucitorul și atât de înfloritorul Bizanț al secolelor VI—XII definește și în privința monahismului o întietate necontestabilă. Cît privește, însă, un paralelism între începuturile monahismului bizantin și ale celui românesc, acesta este, deocamdată, dificil de realizat, lipsa știrilor pentru primul mileniu în general și sărăcia celor cîteva existente fiind principalul motiv — conchide autorul.

Cel de-al doilea capitol se intitulează *Dreptul ctitoricesc român în raport cu cel bizantin* (pp. 39—56) și tratează persoana ctitorului și condițiile pe care trebuie să le îndeplinească: să posede resursele materiale necesare înființării și întreținerii mănăstirii și a cel puțin trei călugări (p. 40). Episcopul locului era acela care verifica toate acestea, avînd și răspunderea pentru executarea dispozițiilor testamentare. Ctitorul, în colaborare cu episcopul, rînduia și stărețul (p. 41). Dacă ctitorul avea obligații, desigur că el se bucura și de anumite privilegii ctitoricesci, pe care autorul le redă rînduite pe puncte (p. 52).

Actele de ctitorii, ca și cele de dănie, se ratificau, atît în Bizanț cît și la noi, din partea stăpînirii. Ca o concluzie autorul conchide că dreptul de ctitorie românesc este o sinteză rezultată din receptarea „normei” bizantine și „legea pămîntului”.

În cap. III, *Relațiile cu stăpînirea. Reglul juridic mînăstiresc* (pp. 56—69) autorul

arată că mănăstirile au avut dintru început un cadru legal bine definit, canoanele și legile au fost puse în acord, unele completându-le pe celelalte. Spre deosebire de bazele bizantine, conducerea Țărilor Române s-a amestecat mult mai puțin în chestiunile eclesiastice. De reținut, totuși, că imunitățile acordate nu se transformau în drepturi ale mănăstirilor, ci rămăneau o favoare care depindea de bunăvoința domniei și că între cele două autorități, civilă și bisericească, s-a statornicit în general principiul „simfoniei”.

Paginile 70—84 conțin cap. IV cu tema *Statutul canonic. Viața și structura monahală*. Organizată în cadru etnic, Biserica Ortodoxă Română nu a scăpat nicicând din vedere unitatea canonică, dogmatică și culturală a Ortodoxiei. Pentru intervalul de timp avut în vedere de autor, se poate afirma cu deplină temei că Bizanțul — deși cu unele intermitențe — și-a făcut simțită din plin prezența pe meleagurile noastre, în special în părțile dinspre Mare. Prin intermediul centrelor episcopale destul de numeroase aici (vezi valorosul studiu pe această temă al prof. Emilian Popescu, *Organizarea ecleziastică a provinciei Scythia Minor în secolele IV—VI*, publicat în „Studii Teologice” nr. 7—10/1980 p. 590—605, înrămurarea bizantină s-a desfășurat cu destul succes, mai ales pînă la organizarea deplină a mitropolilor de la Argeș și Suceava. Canoanele Bisericii primului mileniu și-au găsit aplicarea și pe teritoriul nostru, viața monahismului românesc desfășurându-se în conformitate cu prevederile lor, ca și la Bizanț. Să amintim și faptul că multe din numeroasele „oficii” de la Bizanț se întîlnesc și la români (de pildă arhimandritul, egumenul, iconomul, ecclesiarchul etc.), adaptate însă la cerințele locale (pp. 76—79).

Cap. V. *Patrimoniul călugăresc. Activitatea economică* (pp. 85—93). Subliniază că bisericile, mănăstirile și așezămintele erau privite ca unități colective, de drept civil, avînd administrație independentă, scopuri proprii și capacitatea de a primi donații. Atît la români cît și la bizantini cea mai mare parte a avutului mănăstiresc provenea din donații și poate fi clasificat în: a) bunuri de bază și diverse imobile, atribute de ctitorii lor și ale căror venituri aveau o destinație specială (p. 86); b) dotații din partea stăpînirii, sub formă de daruri periodice în natură și bani (p. 87). Proprietățile mănăstirești sporeau și prin diverse cumpărări și schimburi. De asemenea, activitatea

economică, foarte diversificată atît în Bizanț cît și la români, depuse de așezămintele monahale și de oamenii dependenți de ele, își aveau contribuția lor la creșterea avutului mănăstiresc.

În general, bunurile mănăstirești au fost ocrotite, deposedarea producîndu-se în Bizanț la cumpăna secolelor XIII—XIV, iar în Principate în a doua jumătate a secolului XIX.

Așezămintele monastice și categoriile sociale. Asistența socio-medicală este tema capitolului VI (pp. 94—103). Chiar dacă societățile română și bizantină au avut o evoluție paralelă, se poate sesiza o influență a ultimei asupra celei dintîi (pp. 95—100). Impozitele și prestațiile la care erau supuși oamenii dependenți de mănăstiri și în Bizanț și în Țările Române se aseamănă destul de mult, unele chiar din punct de vedere etimologic.

Asistența socio-medicală foarte diversificată și bogată în Bizanț (p. 102) a fost mai modestă la români. Adăpostirea fugarilor, ajutorarea materială a celor nevoiași, îngrijirea drumeților, a bolnavilor sau a copiilor abandonati — iată numai cîteva aspecte ale filantropiei monahale. Tratatamentul medical desfășurat în Bizanț, în spitale — înțelese în sensul deplin al cuvîntului — a fost practicat și în cadrul mănăstirilor românești prin cunoscutele bolnițe. Este adevărat că în unele cazuri acestea erau simple anexe unde, de regulă, se tratau călugării foarte bătrîni și bolnavi (p. 101). Cu timpul însă locul lor va fi luat de spitale adevărate (secolele XVII—XVIII) ca și în Bizanț.

Ultimul capitol, al VII-lea (p. 104—118) se intitulă *Cultura, arta și spiritualitatea în mănăstiri*. Lucrarea părintelui Vasile V. Muntean readuce în atenție o interesantă pagină cu privire la activitatea culturală desfășurată secole de-a rîndul în mănăstiri, mai ales în domeniul copierii manuscriselor și al traducerilor. Se știe că sub înrîmurarea Bisericii s-au organizat și dezvoltat principalele centre de activitate cărțurărească și artistică ale evului mediu, în primul rînd prin mănăstiri. La un moment dat acestea sînt singurii „furnizori și păstrători peste secole” ai unor foarte prețioase texte literare. Cărți de cult, opere omiletice și de exegeză, scrieri dogmatice și polemice, lucrări hagiografice, cronici, texte juridice, filosofice, medicale, etc., sînt producții literare inițiate și promovate de viețuitorii din mănăstiri și care aparțin Bisericii în general.

Înainte de a încheia aceste rânduri, ne îngăduim a sugera autorului ca în viitoarele studii de aprofundare a unor aspecte pe această temă, să consulte și valoroasele lucrări ale lui Dimitrie A. Petrakakou: *Instituțiile monahale în Biserica Ortodoxă Răsăriteană*, Leipzig, 1907; *Regimul monahal al Sfintului Munte Athos*, Atena, 1925 și *Noi izvoare ale instituțiilor Sfintului Munte*, Alexandria, 1915 (toate trei în limba greacă) precum și lucrarea prof. Iorgu D. Ivăn, *Bunurile bisericești în primele șase secole*, București, 1937, prezentată și susținută ca teză de doctorat în Teologie, pe care nu le va fi avut la îndemână pentru elaborarea tezei sale.

Mai precizăm și faptul că teza de doctorat a părintelui Vasile V. Muntean mai cuprinde: *Considerații finale*, (pp. 119—121), o *Bibliografie selectivă* (pp. 122—129), un *rezumat de limba germană*, (pp. 130—136), și o foarte interesantă *Postfață*, reflecție în ton cu tema lucrării pe care o însoțește, semnată de profesorul nostru de ieri și de azi, dr. doc. Alexandru Elian.

Concluzionând, putem afirma că sintem în fața unei lucrări de excepție în literatura noastră istorică teologică, o lucrare frumos și inteligent concepută, echilibrată și competentă. Ea face cinste autorului ei, profesorilor și școlii care i-a acordat înaltul titlu academic.

Alexandru M. Ioniță

Prot. dr. Ștefan Slevocă, *Făclii pentru dreapta credință*, predici, prefața de Prea Sfințitul Episcop Epifanie al Buzăului, București 1985, 314 pp.

O nouă ediție de predici, de o valoare deosebită sporește fondul nostru de retorică bisericească. Autorul, cunoscut pentru alte două volume de predici publicate anterior, ca și din alte studii semnate în revistele bisericești, vine cu o autoritate de prestigiu în acest domeniu, îmbogățit în ultimul timp și cu alte câteva cărți de predici de autori apreciați.

Conținutul valoros al acestei lucrări cu învățături și idei creștine, cu îndemnuri, sugestii, sfaturi și concluzii cu orientări și aplicații sociale insistente, ne lasă să credem că autorul, bine edificat în probleme, ar mai avea încă multe de spus.

Cartea de predici „Făclii pentru dreapta credință” este prefăcută de Prea Sfințitul

Episcop Epifanie din inițiativa, din îndrumările și prin sprijinul căruia a fost tipărită în Editura Episcopiei Buzăului. Prin conținutul și extinderea ei, prefața oferă o prezentare edificatoare a predicilor, pornind de la îndatorirea propovăduirii cuvântului lui Dumnezeu. În continuare, se arată necesitatea și valoarea unor asemenea lucrări, legate intrinsec de oficiul preoției creștine și se prezintă conținutul valoros al acestui volum de predici, repartizat pe capitole și teme doctrinare, morale, sociale, remarcând totodată forma plăcută de exprimare într-un stil frumos, clar, distinct și firesc.

„Cuvînt înainte” al autorului arată motivele de bază care l-au călăuzit la întocmirea acestor predici care trebuie să corespundă vremurilor de astăzi și problemelor sociale și morale cu preocupări și înfățișări actuale.

Cartea este împărțită în șase capitole, fiecare, cu un număr inegal de predici, pe probleme care încep cu datoria apărării păcii. Două predici cu această temă spun mult despre ceea ce s-ar putea prezenta mereu ca datorie umană și creștină privind apărarea păcii și a vieții — de pe poziția Bisericii, în consensul acțiunilor și realităților contemporane. Menționăm din conținutul lor două fraze: „În ceea ce privește locul nostru în marea mișcare mondială, sustinem cu toată puterea credinței noastre și din adîncul inimilor că noi fiii Bisericii strămoșești nu putem fi decât în rîndurile celor ce se străduiesc să asigure lumii pacea, s-o înfăptuiască” (p. 16). În predica a doua „Creștinii și pacea”, autorul cere: „Depinde de fiecare dintre noi să facem să biruim în viața noastră lumina și duhul lui Hristos, Domnul păcii” (p. 24).

Capitolul II este intitulat „În slujba dreptei credințe”, care cuprinde 13 predici cu părți din învățătura Bisericii noastre, între care: „Crezul”, „Sf. Liturghie” — și continuînd cu tema care intră în discuția abaterilor de la dreapta credință. După fundamentarea adevărilor de credință, concentrate în Simbolul de credință și după predica cu tema „Ca toți să fie una”, urmează predici cu temele: Biserica locaș de închinare, Botezul copiilor, Precinstirea Maicii Domnului, Cinstirea Sfinților, Cinstirea Sf. Cruci, Cinstirea Sf. Icoane și unele teme în reluare la aceleași probleme, pentru reținerea argumentelor și puterea de informare necesară credincioșilor noștri.

Temele sînt frumos argumentate, într-o expunere firească, intimă și accesibilă, cu

toată bogăția de texte din Sf. Scriptură și cu citate din Sf. Părinți.

Partea a treia cuprinde 33 predici. Este partea cea mai extinsă (pp. 91—252), cu teme legate de cele „Zece porunci dumnezeiești”; „Păcatul și răutatea lui”; „Păcatele capitale”. Acestea stau sub genericul „În apărarea vieții morale” și cu „Treptele desăvârșirii creștine”.

Partea morală care tratează atâtea probleme este nu numai cea mai extinsă, dar și cea mai apropiată de sufletele credincioșilor, pentru că sînt probleme de viață și trăire imediată cu aspecte și implicații comune tuturor. Între acestea, „Treptele desăvârșirii creștine”, cu opt predici, sînt prezente într-o perspectivă nouă, deși temele constituie părți cuprinse în alte multe volume de predici cunoscute. Cu motivare insistentă sînt expuse învățături, sfaturi și îndemnuri privind necesitatea disciplinării morale.

În stil deosebit sînt tratate teme ca: „Pocăința”, „Taina Sfintei Mărturisiri”, „Sf. Împărtășanie”.

În predica „Smerita cugetare” (pp. 237—241) se formulează o concluzie evidentă prin realismul ei moral. „Trebuie să fim smeriți pentru că sîntem păcătoși” (pp. 238). Predica cu tema „Despre răbdare”, apare mai rar între predicile celorlalți autori și expunerea ei în volumul de față cuprinde multă înțelegere creștină.

Partea a cincea din volum și ultima cuprinde 12 predici sub genericul „Familia creștină” (pp. 253—309) de o extremă actualitate. Predicile pun în discuție problemele cu realism direct în viața actuală, în societatea lumii de astăzi. Felul în care sînt tratate, fac dovada unui suflet sensibil, receptiv, preocupat cu maturitate de problemele curente și cu participarea meritorie în dorința remedierii unor racile sociale cu urmări dintre cele mai nefaste pentru societatea zilelor noastre.

În multe reviste și ziare care apar la noi sînt surprinse și redată studii, recomandări și sfaturi, privind viața socială și în mod deosebit familia cu rolul și implicațiile ei, în dorința remedierii unor scăderi de vici — acțiune susținută de specialiști, juriști, psihologi, medici, sociologi. Biserica are motive în plus, din autoritate dumnezeiască să contribuie la restabilirea în ordine morală și socială a factorilor care garantează bunul mers al societății. Căsătoria, pregătirea și asigurarea trăinicieii ei, formează de mult în publicațiile laice preocupări susținute.

În predicile din volumul „Făclii pentru dreapta credință” autorul intră direct în teme sociale cu autoritate incontestabilă, cu siguranță în expunere, cu învățături și recomandări de reală valoare religioasă, morală și socială. Autorul insistă asupra rolului pe care-l are familia prin căsătoria legală, binecuvîntată de Biserică, în menținerea ordinii sociale punînd în discuție ravagiile divorțurilor și evitarea nașterilor de copii.

Era și firesc să se dea atenție deosebită acestor probleme care formează părți constitutive în morala creștină, cu competența pe care i-o asigură maturitatea, pregătirea și experiența de viață preotească. În predica intitulată „Împotriva divorțului”, autorul face o tristă constatare care apasă pe răspunderea mentalității noastre, spunînd: „Între alte decăderi și nenorociri avem și această tristă noutate, ca în locul unei singure căsătorii în viața unui om să avem două, trei sau chiar mai multe” (p. 264). „Cauza cea dintîi și cea mai gravă este pierderea credinței în Dumnezeu” (p. 264).

În predica „Despre lepădarea de copii” (avortul) autorul pornește de la crima lui Irod, care ucide pruncii, pentru a-l ucide și pe Pruncul născut în Betleem — și face următoarea aplicație: „Este o cruzime și mai feroasă decît cea a singerosului tiran din Iudeea. Este fărâdelegea uciderei copiilor în sinul mamicilor lor” (p. 285).

În predicile următoare se scot în evidență obligația părinților în creșterea și educarea copiilor prin propriul lor exemplu de purtare și valoarea dragostei în ceea ce reprezintă scopul principal al căsătoriei.

Considerăm că prin temele puse în discuție, prin informațiile aduse, prin folosirea cu predilecție a textelor din Sfînta Scriptură, prin apelul la învățătura Sfinților Părinți, prin cunoștințele de largă orientare intelectuală, autorul întocmește una dintre cele mai valoroase cărți de predici. Fundamentarea adevărilor de credință, cu claritate și argumentare prin selecționarea de idei sinteză, într-un stil propriu, concis și autoritar — dar în același timp ușor accesibil și intimat de simț părintesc — dau volumului respectiv valoare de referință în materie de retorică bisericească actuală.

De altfel, se semnalează în ultimul timp o încercare de revenire în planul preocupărilor intelectuale, la restabilirea științei retorice. Un autor de lucrări în această direcție consemna următoarele: „În ultimii ani vechea știință a argumentației este tot mai des amintită în articolele de specialita-

te, iar unele cercetări mai ample consacrate acestui domeniu — trezește un interes crescând" (Mircea Frînculescu, *Retorica românească*, 1980, p. V). Se vorbește deci astăzi de o „încercare de reabilitare a retoricii și de reevaluare a ei” (Vasile Florescu, *Retorica și neoretica*, București, 1973, p. 8).

Istoria oratoriei creștine, legată strâns și beneficiară mult timp de retorica și preocupările laice în acest domeniu — în știința argumentației și tehnicii vorbirii — are figuri de prestigiu printre predicatorii mai vechi și mai noi ai Bisericii creștine.

Cartea părintelui Ștefan Slevocă și alte cărți de predici apărute în ultimii ani, sînt un succes pentru oratoria bisericească și un izvor și călăuză pentru preoți care au îndatorirea să vestească Cuvîntul lui Dumnezeu în condițiile proprii, adaptate exigențelor din lumea și vremea noastră.

Avem deci în față o carte valoroasă și recunoscută în sine — cuvine și Prea Sfințitului Episcop Epifanie al Buzăului, care a înlesnit publicarea ei.

Preot Nicolae Cănanău

Dr. Nikola Gavrilovic, *Srpsko-rumunsko klirikalno uciliste u Vrsco* (1822—1867), (Școala clericală sîrbo-română din Virșet, 1822—1867), Novi Sad, 1983, 308 pp.

Nikola Gavrilovic, cunoscut cercetător în cîmpul istoriei culturii și al circulației informației scrise în mediul ortodox româno-sîrb din epoca comuniunii ierarhice — prezintă o utilă și necesară înfăptuire editorială; monografia școlii clericale sîrbo-române de la Virșet, însemnată instituție în ridicarea culturală a românilor bănățeni, în afirmarea și emanciparea lor culturală și națională.

Istoria acestei instituții este parte integrantă a procesului emancipării naționale a românilor bănățeni, vatra care a însușit spiritul unor generații ce-au zămislit revoluția și au contribuit la fizionomia culturală a poporului. Sînt generații secesive, ilustrate prin nume precum Nicolae Stoica de Hateg, Mihai Roșu Martinovici, Constantin Diaconovici Loga, Nicolae Tincu Velea, Ignatîu Vuia, Dimitrie Popovici Stoichescu, Andrei Șaguna.

Dacă faptele în sine „privilegiile ilirice” cu implicațiile lor specifice, apoi Congresul de la Timișoara din 1790 și „Supplex Li-

bellus Valachorum” — 1791 — sînt deja demult intrate în circuitul valorilor istorice și apreciate ca atare, ne lipsește încă istoria primenirii spirituale.

O binevenită sursă la o asemenea istorie a ideilor este și contribuția regretatului cercetător Nikola Gavrilovic.

Meritul autorului care își bazează aserțiunile pe o informație de strictă specialitate — este de a fi făcut o carte vie, în care se perindă figuri ilustre (sau mai puțin ilustre), cu propriile lor trăsături, calități și slăbiciuni, cu destinele lor individuale, dar pentru noi prețioase mărturii asupra începuturilor mișcării de emancipare națională în acest ținut de viețuire și cultură românească. Este o carte curajoasă, eliberată de conformismul opac, opținînd pentru nuanțare interpretativă. Poate că în detalii autorul nu este deosebit de convingător — și nici nu se străduiește să fie cu orice preț — dar în ansamblu, realizarea sa este bogată, colorată, sugestivă. Lucrarea nu alimentează o tendință preconcepțată, dorind să insufle cititorului doar convingerea că faptele petrecute „așa au fost”, să-l facă să retrăiască o lume cu propriile-i valori și scăderi (evenimentialul oarecare, prejudecățile, defectele, faptele pe care memoria timpului nu le reține). Cartea este o reușită pledoarie asupra necesității trecerii prin sîta valorii, a eforturilor depuse întru plămădirea neamului.

În epoca luminilor, în plin reformism, satul românesc bănățean trăiește într-o ignoranță cvasi-absolută; spiritul țăranelui este mitologie, folclor. Religia — propagată de preoții — țărani, fără știință de carte, inițiatii sumar, într-o vreme de apîrigă intoleranță și forțare la uniție — este la fel, parte integrantă a spiritului rustic. N. Gavrilovic vorbește tocmai despre asemenea civilizație, în efortul ei dramatic de a se înălța prin spirit; despre nevoia autodepășirii — a disciplinării potențelor spirituale conform riguroaselor criterii ale iozefinismului.

Nu întîmplător, începuturile învățămîntului clerical ortodox se leagă de Timișoara, oraș și reședință administrativă a provinciei Banat și sediul comandamentului militar pentru o largă arie din sud-vestul Imperiului. Date noi sînt oferite cu privire la funcționarea acestor „cursuri” de pregătire a preoților cu durată de trei luni, chiar în clădirea reședinței episcopale. Această primă încercare s-a petrecut la sfîrșitul secolului VXIII în atmosfera de emulație a Congresului de la 1790.

Cursul era divizat pe două secții: română (sub îndrumarea lui Mihai Roșu Martino-vici) și sârbă (condusă de scriitorul Pavell Kengelac). Despre capacitatea acestei școli, vorbește o informație din 1801, pomenind cifra de 150 cursanți. Inițiativa a apărut și s-a extins pe durata activității iluminatului episcop Petru Petrovici. După moartea sa școala și-a încetat activitatea, iar spațiile respective au fost arendate spre a fi utilizate drept prăvălii.

Rivalitățile locale și conjunctura economică (în capitala provinciei piața era de două ori mai scumpă decât în celelalte două reședințe episcopale cu populație preponderentă românească), au contribuit și ele ca la Arad să ia ființă preparandia, iar la Virșet să înceapă activitatea școlii clericale (pp. 26—50).

Autorul oferă date despre posibilitățile centrelor eparhiale pentru asigurarea instruirii cadrelor clericale atât pentru sârbi cât și pentru românii din Banat, despre nivelul de pregătire al profesorilor, obținut de regulă în ambianța liceelor protestante și a universităților germane, despre strădaniile mitropolitului Ștefan Stratimirovici (mentorul lui Andrei Șaguna) pentru înfăptuirile programului școlar (pp. 51—63).

Informații de preț despre vitalitatea spiritului național al populației majoritare românești, în ambianța cosmopolită a Timișoarei furnizează materialele capitolelor III și IV (pp. 64—86). Lupta pentru limbă, cultură și biserică națională devine o constantă a conduitei politice mai ales la românii bănățeni, stinjenii în afirmare de ierarhia străină. Lucrarea oferă o bogată informație, nouă și obiectivă privind această luptă vehementă și eficace a românilor timișoreni împotriva instituirii unui lăceas de cultură străină (o școală clericală sârbească) în mediul lor — dovadă grăitoare asupra procesului de „accelerație” maturizare națională în primele decenii ale secolului XIX când orașul devenise un proeminent centru de cultură românească pentru o arie destul de întinsă. Societatea era în metamorfoză, era momentul confruntării cu sine însăși pentru redimensionarea criteriilor și valorilor, un proces intim, al propriului organism, care nu mai admitea niciun fel de ingredient străin. Atunci se călise intransigența, arma care își probase curând tăișul, în revoluție — iară reflexele spiritului cultivat

la catedra noii școli, care a călăuzit pașii lui A. Șaguna, D. Popovici Stoichescu, N. Tincu Velea, etc.

Informații cu privire la personalul didactic și reparația disciplinelor de învățămînt, cu privire la procesul instructiv, la manualele și actele scrise rămase, la inventarul bibliotecii seminarului, sînt oferite în capitolele V—VIII (pp. 87—122), iar în capitolele IX—XII (pp. 123—174) sînt înserate date complete despre elevii care au frecventat această instituție de învățămînt, despre spațiul școlii, despre structura organizatorică și posibilitățile materiale.

Capitolul XIII este consacrat activității post-revoluționare (1850—1867) de fapt, problematicii separării ierarhice. Trecînd prin încercarea revoluției, cele două popoare trăesc faza naționalismului matur, împlinit: opțiunile au fost exprimate, iar căutările, ezitățile, au rămas în urmă. Românii probează dovada maturității lor naționale, luînd destinele credinței și ale culturii în propriile mîini — împrejurare în care, după despărțirea ierarhică din 1865, secția română își mută sediul, continuînd să funcționeze ca seminar, la Caransebeș.

Cartea lui Nikola Gavrilovic este prevăzută cu aparatul științific indispensabil unei lucrări moderne, de autentică tinută științifică. Nu lipsesc sugestive tabele privind repartitia elevilor, cu funcție de originea națională, de starea socială, de ținutul de băstînă, alcătuite cronologic și pe ani de studiu. În sprijinul celui interesat de amănunte stau și cei doi indici de nume de persoane și noțiuni, cit și cel geografic.

Să mai amintim că monografia este prevăzută și cu un rezumat în limba română, de o corectă finalitate interpretativă, în sensul că într-adevăr școala de la Virșet „a influențat pararea naționalismului extrem... acționînd în sensul liniștirii, concilierii, prieteniei și colaborării constructive între națiuni” (p. 225).

Cititorul se află în fața unei adevărate realizări a istoriografiei iugoslave contemporane, concepută în manieră originală, cu interesante detalii destinată să servească istoriografiei autentice, o lucrare utilă prin noutățile oferite grație surselor documentare valorificate privitoare la începuturile afirmării naționale în extremitatea sud-vestică de vîeture și simțire românească.

Miodrag Milin

Serafim Duicu, *Pe urmele lui Samuil Micu-Clain*, Editura Sport-Turism, București, 1986, 340 pp.

În istoria literaturii române, Samuil Micu este considerat cel dintâi reprezentant al Școlii ardelen. Temperamental el este deosebit de Gheorghe Șincai și Petru Maior. Nu are focul celui dintâi, nici puterea de concepție a celui de al doilea, dar îi întrece în mireasma exprimării; „el are în ființa sa un element de poezie...”. Își aduce aminte de trecut și păstrează elementele bune dintr-insul: smerenia, naivitatea și plăcerea de a povesti cu inima. Ceva dintr-un cronicar trăiește în acest istoric dintâi” (N. Iorga).

Aducerea aminte de trecut ne încredințează de prețuirea pe care Samuil Micu o acordă tradiției, cu bogăția ei de învățăminte, în care viază duhul unității fără compromisuri. Înzestrat cu un ascuțit spirit critic, el n-a primit totul așa cum i s-a predat din oficiu romano-catolică, ci a căutat să cerceteze și să se documenteze în toate problemele, inclusiv cele teologice. S-a dovedit teologul luminat, care a ispitit, stăruitor și cu evlavie, Sfânta Tradiție, scrierile Patristice, spre a putea aduce precizări la unele teze cu coloratură confesională, în-deosebi catolică, care pricinuiau multă smin-teală. Pentru a corecta unele erori și de-rieri de la spiritul genuin al creștismului, privirea teologului smerit s-a îndreptat spre cugetarea patristică, dar ridicându-se împotriva contrafacerei ideli de unitate și cău-tînd „curăția credinței” la izvor, la moște-nirea comună a creștinătății. A fost omul cu orizont larg, neaservit confesionalismului și de aceea figura lui iese pregnant în evi-dență.

Opera lui Samuil Micu este bogată și va-riată, a cuprins o arie întinsă în domeniile: teologic, filologic, istoric și filosofic. Este singurul printre cărturarilor români ai vremii care abordează domeniul filosofiei din perspectivă luministă. N. Iorga îl consideră „începător a erudiției române în Ardeal” și „cel dintâi dintre vizionari”, iar Lucian Blaga drept „întîiul mare scriitor din Transil-vania”, „un spirit cu adevărat universal”. A fost un deschizător de drum în cultura ro-mânească, dar totuși nu a fost învrednicit de o monografie exhaustivă. Abia acum, la împlinirea celor 180 ani de la moarte, avem această lucrare, grație osteneții lui Serafim Duicu. Adaptînd lucrarea profilului acestui serial de lucrări, autorul invită pe cititori

în Cuvîntul înainte, la o călătorie „întru spirit pe urmele învățatului transilvănean”.

Samuil Micu (1745—1806), originar din Sadu, județul Sibiu, este nepotul lui Ino-chentie Micu-Clain. Studiile le-a făcut la Blaj și Viena, unde a studiat teologia și filo-sofia și istoria; aici, a făcut cunoștință cu literatura patristică ce i-a trezit un viu inte-res.

După isprăvirea studiilor, a funcționat ca profesor la Blaj și prefect de studii pentru elevii români de la Seminarul „Sf. Barba-rea” din Viena. Călugărit fără voie, a rămas o perioadă de timp în mănăstirea „Sf. Vasile” din Blaj; aici, a tradus din Sfinții Părinți și Biblia, tipărită în 1795. În intervalul acesta de timp, a făcut dese drumuri la Sibiu, unde a fost găzduit la vărul său Efreim Clain și unde a stat de vorbă cu ortodocșii. I s-a adus învinuirea că vrea să treacă la neuniți, ca să ajungă episcop după moartea lui Ghe-rasim Adamovici, că a luat parte la „Litur-ghia neuniților” din Turda, în drum spre Oradea, că „Istoria bisericească” (traducere după Fleury) era dedicată de traducător, mitropolitul ortodox sîrb din Karloviț. A în-cercat să se dezvinovătească, dar fără rezul-tat. Mîhnit peste măsură, după multe stă-ruințe, în 1804 a reușit să fie numit cenzor și corector pentru cărțile bisericești romă-nești ce se tipăreau la tipografia Universi-tății crăiești din Buda. La Buda a mai trăit doi ani, timp în care și-a revizuit toate lu-crările și și-a transcris a treia oară manu-scrisele. În 13 mai 1806 s-a stins din viață, fiind vegheat la căpătîi de prietenul și co-legul său Gh. Șincai. A fost înmormîntat în cripta bisericii catolicilor din Ratzváros, slujind și un episcop la înmormîntare. A murit sărac, dezamăgit și înglodat în datorii, încît puținele lucruri ce au rămas de la el s-au vîndut la licitație, pentru rambursarea datoriilor. Comoara inestimabilă — rod al muncii sale de benedictin — este întreaga sa operă din diferite domenii, de dimensiuni și proporții aproape fără precedent, care îl face nemuritor și îndatorează posteritatea la recunoștință, la evocarea personalității sale și la adîncirea gîndurilor sale gene-roase turnate cu mîgală în slovă.

Serafim Duicu, autorul monografiei cel ce ne-a dat și monografia asupra lui Gh. Șincai, ne înfățișează traiectoriile vieții acestui înpătimit al cărții, al culturii și al luminării, care a fost Samuil Micu. În cuprin-sul cărții, Samuil Micu este portretizat ca un „homo transylvanicus”, „o sinteză de tra-diție și modernitate, de îndrăzneală și calm, de iscusință a gîndului și cutezanță, de luptă-

tonr patetic pe tărîm național și de om de știință, de patriot înflăcărat și benedictin al ideilor, de umanism și umanitarism" (p. 321). Autorul ne introduce în toate amănuntele vieții și opere ale acestui luceafăr al Școlii ardelenne, precum și în climatul spiritual — și politic — al epocii în care a trăit. Mergînd pe firul vieții sale se descrie, între aliele, în accentuate patetice, lupta pe care acesta a dus-o, asemenea unchiului său Ionchentie, pentru drepturile politice ale românilor ardeleni, precum și militantismul său în slujba unității politice și religioase a acestora. Este cehi dinții care a arătat poporului român din Transilvania temeiurile în numele cărora trebuie purtată lupta de emancipare. Samuil Micu a abordat și chestiunea adevăratei credințe: aceea a primelor veacuri, care a ajuns divinizată prin îngustimea celor aserviți unor interese minore, îndeosebi din rațiunii politice. Dacă adevărata credință a fost păstrată de răsăriteni, înseamnă că revenirea la Biserica Răsăritului — înfrățirea uniților și neuniților — este o necesitate imperioasă, spre a evita primejdia catolicizării și a fărîmării unității naționale. De fapt, în scrierile lui Samuil Micu, ideea ortodoxismului revine obsesiv în corolație cu viața politică a românilor ardeleni. La acestă, ortodoxismul a constituit nucleul vieții naționale și de aceea S. Micu, alături de P. Măiaș, Gh. Șincai, D. Eustatievici, ș.a., se situează pe frontul politic proortodox și milită pentru doctrina orientală. Studiind istoria Bisericii naționale, Samuil Micu demonstrează că românii „se nevoiau să țină credința care de la început o au luat și canre Biserica, sfintele săboare a toată lumee și sfinții părinți au învățat", că ei au fost gata "orice rău să pătască decît să se lappede de credința cea părintească". Considerînd credința Răsăritului ca pe cea veritabilă, Samuil Micu se ridică împotriva acelor teologi filocatolici care încearcă să aducă inovații legii strămoșești.

Monografia lui Serafim Duicu despre Samuil Micu este o carte de erudiție, sprijinită pe o bibliografie bogată, științific elaborată, dar străbătută și de un patetism vibrant, dovadă a calde afecțiuni cu care autorul a îmbrățișat și tratat subiectul. Lecătura ei trezește cititorului un viu interes, de la primele pînă la ultimele pagini. Este și explicabil, în ea fiind înfățișat exemplul unei vieți pline de îndatoriri ce și-a asumat, într-o epocă de adînci frămîntări religioase, politice și sociale. Cititorului îi rămîne în minte chipul unui vîlstar viguros al spiritualității ardelenne, care, pe lîngă in-

tegritatea lui morală, a avut și vocația de cititor, în sensul că ne-a dat înțlia carte tipărită în alfabetul în care scriem și tipărim astăzi. Prin aceasta, Samuil Micu s-a situat la nivel european — cum nimerit conchide autorul (p. 320) — deci i se cuvine cinstirea pe care o dăm cititorilor.

Prot. Ion Bunea

Hadrian Daicoviciu-Dorin Alicu, *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*, București, 1984, 247 pp. + ilustrații.

Apărută în Editura Sport-Turism, în colecția „Monumente și Muzeu", lucrarea pe care o prezentăm este un nou ghid al monumentelor din fosta capitală a Daciei romane, la întocmirea căruia au ostenit regretatul director al Muzeului de Istorie al Transilvaniei, profesorul universitar dr. Hadrian Daicoviciu și mai tînărul său colaborator, cercetătorul Dorin Alicu.

Cartea este rezultatul cercetărilor minuțioase întreprinse pe parcursul mai multor decenii, cu scopul de a smulge pămîntului noi mărturii istorice și arheologice privitoare la orașul antic, la viața materială și spirituală a strămoșilor noștri daco-romani care au statornicit pe aceste plaiuri temeiurile unei noi istorii — istoria poporului român.

După un scurt cuvînt introductiv, autorii ne introduc în cuprinsul cărții, structurat pe șapte capitole, un glosar și o postfață.

Primul capitol, intitulat „Așezarea", ne familiarizează cu cadrul geografic al capitalei ce se ridică odinioară în colțul sud-vestic al Țării Hațegului, într-un ținut ce se bucura de „avantaje strategice" — era apărut din toate părțile, fie de munți (Retezat, Poiana Ruscăi), fie de puternice castre romane (Tibiscum — Jupa, Voislova, Micia — Vețel, Bumbești) — și „economice": avea o climă sănătoasă, propice practicării agriculturii și creșterii animalelor, păduri de foioase și conifere care ofereau lemnul necesar construcțiilor și vinatul pentru hrană și spectacole în amfiteatru, ca și o seamă de materiale de construcții (lut pentru cărămizi și țigle, gresie pentru blocurile masive ale zidului de incintă, piatră de riu, nisip, calcar, marmură din cariera de la Bucova). Toate au conferit „Sarmizegetusei din punct de vedere edilitar-arhitectonic, înfietate între orașele provinciei Dacia" (p. 10).

Capitolul II — „Istoria și viața orașului antic”, împărțit în mai multe secțiuni, tratează despre: întemeierea și organizarea orașului Ulpia Traiana în istoria provinciei, Dacia, populația, viața economică socială și spirituală a orașului.

Întemeiat în primii ani după cucerirea Daciei între 106—107, sau (108—110), din porunca împăratului Traian, prin Decimus Terentius Scaurianus, primul guvernator al noului provincii, orașul a fost colonizat cu cetățeni romani, între care foarte mulți veterani ai legiunilor care luptaseră în Dacia. De la început, orașul a primit titlul de „colonia”, cel mai înalt rang urban din imperiu, a fost înscris în tribul Papiria, din care făcea parte și împăratul Traian și a fost dăruit cu dreptul italic (*jus italicum*), ceea ce pentru cetățenii săi însemna scutirea de impozitul funciar (p. 16).

În anul 118, împăratul Hadrian schimbă numele inițial al capitalei, „Colonia Dacia” în *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*. Adăugind numele fostei cetăți de scaun a lui Decebal la denumirea capitalei, împăratul „urmărea să arate dacilor că noua stăpânire o continuă într-un fel pe cea veche a regilor daci și că noua cîștorie a lui Traian a preluat simbolic și de drept locul vechii capitale a statului dac”. Această măsură, relevă autorii, „reprezintă una din numeroasele dovezi ale continuității dacice sub stăpînirea romană” (pp. 16—17).

După întemeiere, Ulpia Traiana a trecut prin clipele grele ale războiului din 117—118, apoi s-a bucurat de o înfloritoare viață economică în timpul împăratului Antonius Pius (138—161), iar mai tîrziu a fost confruntată cu cea mai mare primejdie din istoria sa, în timpul războaielor marcomanice (166—180), cînd dușmanii au ajuns pînă sub zidurile orașului. Împăratul Severus Alexander (222—235), dăruiește orașului titlul de *Metropolis* (metropolă), „menit să sublinieze poziția deosebit de înaltă a Ulpei Traiane printre celelalte orașe ale Daciei romane” (p. 17).

După retragerea aureliană (271—275), orașul n-a fost complet părăsit. Recentele săpături arheologice confirmă pe deplin acest lucru. Totuși odată cu venirea popoarelor migratoare, capitala de odinioară se ruinează cu înclintul. Peste cîteva secole, populația românească, a numit terenul plin de „grohote” și „mormane” (p. 38), cu termenul slav de „Grădiște” („loc cu ruine de cetate”), tradus de stăpînirea ungară prin „Várhely” — denumire sub care apare sa-

tul pentru prima dată într-un document oficial din 30 octombrie 1398. „Păstrarea pînă astăzi la românii din partea locului a denumirii de Grădiște, dovedește anterioritatea prezenței lor pe locul anticei colonii romane; în caz contrar românii ar fi împrumutat denumirea maghiară și i-ar fi zis satului Orhei” (p. 40).

Înfloritoare viață economică a orașului este ilustrată de mai multe documente epigrafice care vorbesc de cîțiva negustori, atestă existența unor meșteșugari grupați în colegii profesionale, a unor pietrari care prelucrau marmura din cariera de la Bucova, descoperindu-se și urmele unor ateliere de sculptură, sticlărie și a unor cuptoare de olărie, țigle și cărămizi. În ce privește viața socială, la Ulpia Traiana ca și în întregul imperiu, cele două clase fundamentale și antagoniste erau stăpînii de sclavi și sclavii. Între cele două extreme se găsea pătura oamenilor liberi cu o stare materială mijlocie, oameni modeste și chiar săraci, care-și cîștigau hrana muncind din greu, sau plebei lipsiți de orice ocupație, trăind din distribuțiile gratuite de grîu. Pentru viața spirituală, numeroasele descoperiri arheologice atestă „o intensă activitate edilitară și o extrem de bogată viață artistică”, iar „mozaicul pardoselilor din diferite clădiri, obiectele găsite printre ruine — statui și statuete de marmură, bronz și argilă, reliefuri, piese decorative și podoabe —, vorbesc despre înflorirea artei” (p. 54—55). Descoperirea unei cărămizi pe care un elev anonim a zgîrlit de trei ori alfabetul latin a dus la concluzia că și aici au existat școli publice, pentru deprinsul cunoștințelor elementare și poate unele școli superioare de jurisprudență și retorică.

Inscripțiile și reprezentările figurale dovedesc că viața religioasă era intensă și variată. Alături de cultul imperial, aproape toate obișnuitele divinități ale pantheonului greco-roman sînt atestate la Ulpia Traiana. Nu lipsesc nici cîteva divinități de origine celtică, orientală și se cunosc cinci plăcuțe cu reprezentarea enigmaticilor „Cavaleri danubieni”, considerați ca divinități traco-daco-illirice (p. 58). În legătură cu răspîndirea creștinismului în secolele III—IV, autorii menționează că „este perfect posibil să fi existat și mai devreme în capitala provinciei adepți clandestini ai noii credințe” (p. 61).

Din capitolul III, intitulat „Istoricul cercetărilor”, reținem că „interesul cărturăresc” pentru monumentele de la Ulpia Traiana a fost stîrnit încă din secolul XV,

cînd italianul Antonius Bonifinus a semnalat cîteva epigrafe aflate la Buda, la curtea regelui Matei Corvin. Cel dintîi care a studiat vestigiile oraşului antic a fost clericul Ioannes Mezerzius (sec. XV), urmat în secolele următoare de cronicarul şi istoriograful Stephanus Zamosius, inginerul militar italian Aloisius Ferdinand Marsigli, Iohann Michael Ackner ş.a.

Între anii 1881—1893, cercetările au fost continuate de „Societatea de istorie şi arheologie a judeţului Hunedoara”, pentru ca din anul 1924 să înceapă primele săpături ştiinţifice sub conducerea savantului de origine bănăţeană, Constantin Daicoviciu, care a creat aici o adevărată „şcoală de arheologie”. Ele au fost reluate în anul 1973 de un colectiv numeros format din Hadrian Daicoviciu, Dorin Alicu, Ioan Piso ş.a.

Capitolul IV — „Monumentele” — este rezervat prezentării edificiilor antice descoperite în urma săpăturilor arheologice, „extra” şi „întra muros”. În prima categorie se impune amfiteatrul, cea mai impunătoare construcţie din oraş, ridicat probabil în primii ani ai stăpînirii romane, cu o capacitate de cca 5000 locuri. După abandonarea Daciei a fost transformat în fortăreaţă. Mai notăm: cazarma gladiatorilor, templul zeiţei Nemesis, zeiţa norocului şi a sortii, adorată de gladiatori ceea ce explică şi prezenţa ei lângă amfiteatru, sanctuarul zeilor medicinei Aesculap şi Hygia, templul mare — a cărui divinitate tutelară este necunoscută, atelierul de sticlărie, etc. Din cea de a doua categorie fac parte cîteva clădiri romane, desemnate convenţional prin cifre, cu diferite destinaţii; palatul augustalilor (aedes augustalium) — unul din cele două descoperite pînă acum în întregul Imperiu roman şi forum (forum) sau „piaţa publică a coloniei, locul unde se întruneau cetăţenii pentru a discuta treburile obşteşti şi unde se ţineau judecăţile” (p. 159).

Capitolul V este dedicat „Muzeului arheologic”, înfiinţat în 1924 de Constantin Daicoviciu. Devenind neîncăpător, expoziţia sa permanentă a fost transferată într-o altă clădire, inaugurată la 9 august 1982, avînd patru săli la parter şi cinci la etaj. Deosebit de valoroase sînt vestigiile expuse în sala a noua care vorbesc atît „despre dăinuirea populaţiei autohtone la Sarmizegetusa după abandonarea oficială a provinciei, cît şi despre creştinarea progresivă a locuitorilor rămaşi în oraş” (p.

38): tezaurul monetar de bronz cu piese de la Valentinianus I (364—375), ceramică de la sfîrşitul secolului III şi din secolul IV, fragment ceramic cu *ohrismon* (monogramă creştină), mai multe opaiţe paleocreştine din secolele IV—VI, două butone cu capac avînd cîte o cruce incizată, fibule de la sfîrşitul secolului III, un inel de tîmplă de bronz cu capete conice (secolele V—VI), şi un vîrf de săgeată din secolul VII. Pe unul din pereţii sălii se găseşte un panou care înfăţişează zidul (secolul IV) din basilica vestică a palatului augustalilor şi biserica din Densuş, la construirea căreia s-au folosit multe monumente romane aduse de la Sarmizegetusa.

În capitolul VI sînt consemnate o serie de piese epigrafice şi sculptate de la Ulpia Traiana, aflate în diferite muzee şi colecţii din ţară şi de peste hotare.

Ultimul capitol al volumului (VII) este consacrat obiectivelor de interes cultural-artistic din împrejurimile Ulpei Traiane: biserica şi cetatea Colţ, bisericile din Densuş, Strei şi cetăţile de la Mălăieşti, Răchitova, Hateg şi Subcetate.

La cele menţionate de autori, ne luăm permisiunea să adăugăm bisericile din Streisingorgiu, Sîntămăria Orlea, Sînpetru şi mănăstirea Prislop, toate monumente de artă bisericească şi mărturii de necontestat cu privire la vechimea şi continuitatea noastră neîntreruptă pe aceste meleaguri.

Cartea se încheie cu un „Glosar pentru termeni sau expresii de specialitate şi o „Postfaţă” semnată de Dorin Alicu, adăugată volumului după încetarea din viaţă, în deplină putere creatoare, a profesorului Hadrian Daicoviciu, pe a cărui masă de lucru au rămas „în curs de pregătire pentru tipar volumele monografiei complete a Ulpei Traiane, rod al celor douăsprezece campanii de săpături arheologice, pe care le-a condus cu înaltă competenţă” (p. 246).

Numeroasele fotografii, planurile generale ale oraşului antic, a palatului augustalilor, a amfiteatrului, harta Daciei romane, informaţiile bogate, verificate cu grijă după documentele arheologice şi mai ales modul de abordare a problemelor fac din această carte mai mult decît un simplu ghid — cum modest au intitulat-o autorii — ea reprezentînd cea mai valoroasă contribuţie adusă pînă acum la cunoaşterea oraşului pe care l-am putea numi „prima capitală a neamului românesc”.

Pr. prof. Ionel Popescu

de microturbină hidraulică. Vagon de marfă multifuncțional. Complex mecanizat pentru extragerea cărbunelui. Alte sonde intrate în funcțiune. Tramvai modern și eficient. Microcentrală electrică pe biogaz. „COMTIM” — o emblemă de prestigiu. Succese în agricultură. Dezvoltarea rețelei sanitare. Un nou centru civic la Petrila. Parc botanic. „Nedeia” de la Tăcășele. — — — — — 97

CRONICA BISERICESCĂ

Decesul și funeraliile patriarhului Nicolae VI al Alexandriei. Reuniune ecumenică. Contribuție la unitatea creștinilor. Conferință ecumenică a tineretului în Ungaria. Mărturisirea comună a Bibliei în atenția reformatilor francezi. Adaosul „Filioque” în dezbaterile Bisericii evanghelice din Finlanda. Biserica anglicană și hirotonia femeilor. Apel pentru pace adresat tuturor credincioșilor lumii. Apel comun pentru pace ortodox-catolic. Întâlnire universală de rugăciune pentru pace. „Speranță pentru pace”. Conferință internațională de studii clasice. Cele mai vechi inscripții biblice. — 101

NOTE ȘI COMENTARII

Pr. N. SEBEȘAN : Teologia europeană. — — — — — 109

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului

Țirnosire de biserică. Jubileul unei biserici parohiale. Mănăstiri și schituri în haină de sărbătoare. Binecuvântarea unei capele parohiale. În preajma intrării în cler. Lăcașuri de rugăciune înfrumusețate. Achiziționare de case parohiale. Trecuți le cele veșnice. — 112

Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmaگیului

Binecuvântare de lucrări. Hramul mănăstirii Hodoș-Bodrog. Consfătuire de lucru cu protopopii și misionarii protopopești. Întru nădejdea învierii. — — — — — 116

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

Preot asist. Liviu Streza, *Botezul în diferite rituri liturgice creștine*, teză de doctorat în Teologie, București, 1985 (I. Zăgrean) ; Pr. Ic. Vasile V. Muntean, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)*, București, 1984 (A. M. Ioniță) ; Prot. dr. Ștefan Slevoacă, *Făclii pentru dreapta credință*, București, 1985 (N. Cănanău) ; Dr. Nikola Gavrilović, *Srpsko-rumunsko kličikalno učilište u Vršču (1822—1867)* Novi Sad, 1983 (M. Milin) ; Serafim Duicu, *Pe urmele lui Samuil Micu-Clain*, București, 1986, (I. Bunea) ; Hadrian Daicoviciu-Dorin Alicu, *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*, București, 1984 (I. Popescu). — 118

52419

5100

Tipografia Arhidiecezană Timișoara